

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ КАТЕГОРІЇ «Б»

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА, СЕРГІЙ РІЗНИК

Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №1877 від 30.05.2024 р.

ІДЕНТИФІКАТОР МЕДІА: R30-04930

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ /

ВИДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ 3

Ольга Коцюрuba

ДОКТРИНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРИГІНАЛІЗМУ ЯК МЕТОДУ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ

ВЕРХОВНИМ СУДОМ США 19

Ігор Онищук

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ 29

Руслан Бедрій

КАРЛ ЛЕМАЕР - ВІДОМИЙ АВСТРІЙСЬКИЙ ЮРИСТ У ГАЛУЗІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА 37

Микола Кобилецький, Наталія Паславська

АЛЬТЕРНАТИВНА СЛУЖБА З МІРКУВАНЬ СОВІСТІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, СУДОВА ПРАКТИКА

ТА ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ 44

Богдан Мохончук, Олександра Ковтуненко

СЛОВО МОЛОДИМ НАУКОВЦЯМ /

ГРОМАДА ЯК ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: СУТНІСТЬ, ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ, НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 60

Артем Столярчук

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД / 69

УДК 342.734

doi.org/10.30970/jcl.1.2025.1

Ольга Коцюруба

Старша радниця з юридичних питань Громадянської мережі ОПОРА,
Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0007-2100-5539

E-mail: olkotsia@gmail.com

ВИДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

TYPES, FORMS, AND MEANS OF STATE INFLUENCE ON THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF POLITICAL PARTIES

Olha Kotsiuruba

Senior Legal Advisor at the Civil Network Opora, Kyiv, Ukraine

Abstract | This article presents a comprehensive analysis of state influence on political parties, manifested through various types, forms, and means. The study emphasizes the importance of classifying these aspects to fully understand their purpose and essence while highlighting the need for a systematic approach in selecting appropriate methods of influence.

It is proposed to categorize the state influence on political parties as stimulating and restrictive. To fulfill the state's key task in its interaction with political parties - ensuring freedom of political association, political pluralism, and creating equal opportunities for fair competition - a balanced application of both forms of influence is necessary. State intervention may involve strict measures, which impose obligations or prohibitions of certain activity, as well as soft measures, which encourage certain behaviors without direct orders or bans. The state's impact varies across coalition and opposition parliamentary parties, as well as non-parliamentary parties, stressing the need for comprehensive legal regulation of coalition and opposition party status within the framework of internal parliamentary reform.

Furthermore, exploring both direct and indirect state influence on political parties, the article examines the role of the electoral system in shaping the political party system. The state's influence on both internal and external party activities underscores its role in fostering intra-party democracy. This aspect remains a key priority while researching the reform of the political sphere in Ukraine, highlighting the necessity of establishing effective mechanisms for party oversight and support. Additionally, the study explores various forms of state influence on political parties, i.e. normative, supervisory, judicial, and advisory forms, each with its own specific implementation methods.

Keywords: Constitution, democracy, political parties, state influence, stimulating influence, restrictive influence, coalition parties, opposition parliamentary parties, non-parliamentary parties, intra-party activities.

Анотація | Стаття присвячена комплексному аналізу впливу держави на політичні партії, що проявляється через окремі види, форми та засоби. Дослідження акцентує на важливості класифікації видів та форм державного впливу для максимального розуміння його призначення, сутності, а також підкреслює потребу системного підходу до вибору засобів такого впливу.

Насамперед державний вплив на політичні партії пропонується поділити на стимулюючий і обмежувальний. При цьому для досягнення основного завдання держави у взаємовідносинах з партіями – гарантування свободи об'єднання у політичні партії та політичного плюралізму, а також створення рівних можливостей для політичної конкуренції, необхідно пропорційного застосовувати засоби стимулюючого та обмежувального впливу. Державний вплив може здійснюватися як за допомогою жорстких засобів, що забороняють або вимагають певної діяльності, так і м'якими засобами, що спонукають партії до певної поведінки без наказів чи заборон.

Державний вплив здійснюється по-різному на коаліційні та опозиційні парламентські та на позапарламентські політичні партії. При цьому акцентується увага на необхідності комплексного правового регулювання статусу коаліційних та опозиційних партій у контексті внутрішньої реформи парламенту.

Крім того, стаття, аналізуючи прямий та опосередкований вплив держави на політичні партії, розкриває роль виборчої системи у формуванні політичної партійної системи. Вплив держави на внутрішню та зовнішню діяльність партій, підкреслює роль держави у забезпеченні внутрішньопартійної демократії. Останній аспект є пріоритетним у дослідженнях реформування політичної сфери в Україні, підкреслюючи потребу у встановленні адекватних механізмів контролю та підтримки політичних партій. Також розглядаються різні форми державного впливу на політичні партії: нормативна, контрольна, судова та рекомендаційна, кожна з яких має свої засоби реалізації.

Ключові слова: Конституція, демократія, політичні партії, державний вплив, стимулюючий вплив, обмежувальний вплив, коаліційні, опозиційні парламентські та позапарламентські політичні партії, внутріпартійна діяльність.

Українська держава сьогодні стоїть перед двома основними завданнями: захистом незалежності та протистоянням зовнішньому збройному й гібридному впливу, а також збереженням демократії, що є неможливою без повноцінної партійної конкуренції. За допомогою таких засобів, як внесення змін до законодавства, перевірка НАЗК фінансових звітів партій, застосування санкцій, ухвалення судових рішень, надання ЦВК рекомендацій партіям як суб'єктам виборчого процесу, держава впливає на політичні партії. А застосування форм державного впливу у своїй сукупності позначається на політичній конкуренції, посилюючи або послаблюючи її.

Цілісно зрозуміти явище в усіх його аспектах неможливо без визначення напрямів, форм та засобів його зовнішнього прояву. Правильна класифікація створює повне уявлення про сутність окремих проявів державного впливу, дає змогу повноцінно з'ясувати наслідки впливу на його об'єкт – політичні партії та визначити прогалини в правовому регулюванні їхньої діяльності.

Доктринальні підходи *взаємодії держави та політичних партій* досліджувалися в дисертаційних роботах насамперед Н. В. Богашевої, В. І. Кафарського, Д. В. Лук'янова, а також в окремих аспектах Л. І. Адашиз, О. В. Гайди. Різні аспекти поняття «вплив» були предметом правових досліджень, зокрема, таких науковців, як В. В. Дубас, А. М. Денисова, М. І. Козюбра, О. М. Мельник, Ю. С. Шемчушенко.

Щоб виконати своє основне завдання, спрямоване на гарантування свободи об'єднання в політичні партії, і не вийти за визначені межі правового впливу, державі необхідний системний підхід до вибору видів, форм та засобів впливу на політичні партії. Результативність державного впливу зростає в разі збалансованого застосування форм та засобів впливу, що мають на меті стимулювання розвитку партій та запровадження обмежень, спрямованих на вирівнювання умов для їх ефективного функціонування.

Вплив держави на політичні партії має на меті, з одного боку, забезпечувати (стимулювати) розвиток політичних партій та гарантувати політичний плюралізм, з іншого – впроваджувати об-

меження й санкції, спрямовані на гарантування партіям рівних умов для участі в політичному процесі, а також запобігати порушенню законодавства та забезпечувати притягнення до відповідальності за вчинені порушення.

Таким чином, *(І.) за критерієм мети, на яку спрямований вплив*, його можна поділити на *стимулюючий та обмежувальний*.

Стимулюючий державний вплив включатиме систему норм, гарантій, принципів, рекомендацій, заохочень для партій, а також надання їм ресурсів, пільг, переваг, спрямованих на розбудову та стабільний розвиток політичних партій і партійної системи, а також заохочення до добровільного ухвалення партією рішень, орієнтованих на демократизацію як зовнішньої, так і внутрішньопартійної діяльності.

Цей вид впливу спрямований на розвиток міжпартійного діалогу, зміцнення внутрішньопартійної демократії, інклюзивності, посилення прозорості партійної діяльності, залучення до партії нових членів, розвиток і розбудову політичної партії, уникнення нетерпимості та екстремізму у зовнішній діяльності партії, а також покликаний забезпечити максимально можливу автономію партій у їхній внутрішній і зовнішній діяльності.

Натомість під *обмежувальним* розуміється легітимний вплив держави, що включає застосування системи співмірних обмежень, заборон, контрольних заходів, санкцій, вимог та обов'язків політичних партій або громадян, які мають намір створити політичну партію. Ці обмеження, заборони та вимоги застосовуються виключно на підставі Конституції та законів, переслідують легітимну мету, обумовлені суспільною необхідністю досягнення цієї мети, є пропорційними та обґрунтованими.

Метою цього впливу є: захист конституційних цінностей, визначених статтею 37 Конституції України (незалежність України, конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність держави, її безпека, права і свободи людини та здоров'я населення); протидія з боку держави зловживанню правом на об'єднання; обмеження діяльності антидемократичних партій; підвищення прозорості й підзвітності партійних фінансів; вирівнювання можливостей для партій під час виборів; регулювання адміністративних процедур, пов'язаних із функціонуванням демократичного процесу (наприклад, процедура реєстрації партії, процедура реєстрації списку партійних кандидатів на виборах).

II. За засобами досягнення мети слід виділити жорсткий і м'який державний вплив. Заходи жорсткого впливу забороняють або вимагають певної діяльності, у той час як м'якого – спонукають до певної поведінки без прямих наказів чи заборон¹. Застосування м'яких методів притаманне насамперед *стимулюючому* впливу на політичні партії. До заходів м'якого впливу передусім слід віднести: сприяння держави в проведенні публічних дебатів; освітні заходи для політичних партій; надання органами державної влади рекомендацій; фінансовані державою (через засоби масової інформації або громадські організації) інформаційні кампанії.

Натомість заходи жорсткого впливу передбачають встановлення обмежень і заборон, контроль за їх дотриманням і накладення санкцій аж до заборони політичних партій як найжорсткішого засобу державного впливу. Як зазначає Джованні Капочча, «Хоча з точки зору захисту демократії заборона екстремістських партій повинна бути крайнім заходом, сама наявність законодавства, яке дозволяє таку заборону, є важливою, оскільки позначає конституційні межі толерантності, але також функціонує як ефективний стримуючий фактор для екстремістських акторів у політичній сфері»².

III. Залежно від участі партій у формуванні державної політики, державний вплив можна диференціювати щодо *коаліційних, опозиційних парламентських та позапарламентських* політичних

¹ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. – К.: ВАІТЕ, 2021. – 528 с. - С. 305

² Capoccia, G. (2007) *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore MD: John Hopkins University Press. 346 p. p. 61

партій. Парламентські політичні партії мають низку прямих та опосередкованих переваг порівняно з позапарламентськими. Зокрема, до переваг, прямо визначених у законодавстві, належить виключне право на державне фінансування статутної діяльності (чинне законодавство України передбачає отримання державного фінансування саме парламентськими партіями, які подолали 5-відсотковий виборчий бар'єр; однак, згідно зі змінами до Закону від 23 серпня 2023 року, після офіційного оприлюднення результатів наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України цей поріг знижуватиметься до 3% голосів виборців) та гарантоване представництво у виборчих комісіях на наступних виборах. Крім того, зважаючи на статус народних депутатів, що були обрані від партії, парламентські партії мають додатковий доступ до висвітлення своїх позицій у медіа та безпосередню участь у законотворчій діяльності³, зокрема шляхом реєстрації народними депутатами партійних законопроектів.

Як зазначає Н.В. Богашева, безпосередня участь партій у функціонуванні парламенту здійснюється через партійні парламентські утворення – фракції⁴. Фракції політичних партій – це об'єднання народних депутатів, обраних за виборчими списками відповідних політичних партій, або депутатів, висунутих партією, яка не брала участі в розподілі мандатів за партійними списками, чи самовисуванців, за умови дотримання засад діяльності такої фракції. Хоча в Україні, за результатами застосування паралельної виборчої системи (пропорційної та мажоритарної), склалася конституційна практика, відповідно до якої членами депутатської фракції можуть стати не лише депутати, які висувалися на парламентських виборах від відповідної політичної партії (рішенням КСУ № 1-40/98 від 3 грудня 1998 року визнано неконституційним положення щодо формування фракцій виключно на партійній основі саме у зв'язку з рівністю правових можливостей народних депутатів незалежно від виборчої системи, за якою їх було обрано)⁵.

Попри те, що правове регулювання акцентує увагу на коаліційних партіях, держава має обов'язок взаємодії з партіями, які не увійшли до коаліції; зокрема, йдеться про надання гарантій опозиційної діяльності, необхідність врахування позиції меншості⁶ та створення умов для представлення інтересів позапарламентських партій.

Парламентську опозицію можна визначити як одну чи декілька фракцій/груп у парламенті, які мають подібну політичну платформу (політичні погляди, ідеологію, програму дій), що відмінна від політичної платформи, яку представляє коаліція політичних сил (правляча політична партія), і не беруть участі у формуванні уряду й інших органів виконавчої влади⁷. На думку Д.В. Лук'янова, визнання в країні легальної політичної опозиції чинній владі є обов'язковим для демократії; опозиція повинна мати законодавчо визначені права та гарантії їх здійснення⁸.

Питання необхідності комплексного регулювання статусу опозиції в Україні порушується давно; однак, попри велику кількість законопроектів, зареєстрованих у різних скликаннях Верховної

³ Бевз Ю.В. Конституційно-правові засади організації та діяльності політичних партій. Дисертація. - С. 164

⁴ Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія. Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К.: Логос, 2012. - 446 с. С. 57

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-40/98 3 грудня 1998 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-98>

⁶ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. - К.: ВАІТЕ, 2021. - 528 с. - С. 309

⁷ Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Вересень 2015 – Лютий 2016. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>

⁸ Лук'янов Д.В. Політична партія в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання). Х., 2007. - С.31

Ради України (у 2006 році – № 1011⁹, № 1011-д¹⁰, № 1011-1¹¹; у 2007 році – № 2885¹², № 0886¹³; у 2011 році – № 9111¹⁴; у 2014 році – № 0948¹⁵, № 4494¹⁶, № 1066-1¹⁷; у 2015 році – № 3061¹⁸, № 3061-1¹⁹ та № 3061-2²⁰; у 2019 році – № 1211²¹ та № 1211-1²²), лише законопроект № 0886 (2007 року) було прийнято в першому читанні та щодо нього отримано висновок Венеційської комісії²³.

На необхідності правового регулювання співіснування коаліційних та опозиційних партій було наголошено в *Доповіді та Дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України*²⁴ (рекомендаціях Місії Європейського парламенту, розроблених під керівництвом його колишнього Президента Пета Кокса). Прийняті на виконання цієї Дорожньої карти *Заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України* також підтвердили цю вимогу. Незважаючи на це, ця частина реформи парламенту досі перебуває на стадії обговорення в робочих групах (підгрупа «Статус опозиції» Робочої групи з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права²⁵). Дорожня карта та Заходи з реалізації Рекомендацій так і не були доповнені або змінені новим складом парламенту, тому вони залишаються офіційним орієнтиром для здійснення парламентської реформи в контексті європейської інтеграції. Дорожня карта рекомендувала врегулювати питання статусу парламентської опозиції або шляхом внесення змін до чинного законодавства (Конституції України, Закону України

⁹ Проект Закону про опозиційну політичну діяльність № 1011 від 25.05.2006

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=27257

¹⁰ Проект Закону про парламентську опозицію №1011-д від 04.12.2006 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=28872

¹¹ Проект Закону про парламентську опозицію №1011-1 від 04.09.2006. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=27810

¹² Проект Закону про парламентську опозицію №2885 від 12.01.2007. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=29240

¹³ Проект Закону про парламентську опозицію №0886 від 23.11.2007. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30781

¹⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гарантій реалізації прав опозиції у Верховній Раді України) 9111 від 07.09.2011. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41070

¹⁵ Проект Закону про парламентську опозицію №0948 від 27.11.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52393

¹⁶ Проект Закону про парламентську опозицію 4 сесія VII скликання URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50314

¹⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності парламентської опозиції 1066-1 від 23.12.2014 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53080

¹⁸ Проект Закону про парламентську опозицію №3061 від 09.09.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56419

¹⁹ Проект Закону про парламентську опозицію №3061-1 від 15.09.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56464

²⁰ Проект Закону про парламентську опозицію №3061-2 від 24.09.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56613

²¹ Проект Закону про парламентську опозицію №1211 від 30.08.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66576

²² Проект Закону про парламентську опозицію №1211-1 від 12.09.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66837

²³ CDL(2007)033-е European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Draft Preliminary Opinion on the Draft Law on the Parliamentary Opposition in Ukraine. Opinion No. 422 / 2006. Strasbourg, 8 March 2007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2007\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2007)033-e)

²⁴ Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Вересень 2015 – Лютий 2016. - С. 31 URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>

²⁵ Розпорядження Голови Верховної Ради України № 431 від 24 листопада 2021 року Про Робочу групу з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216814.html>

«Про Регламент Верховної Ради України», Закону України «Про комітети Верховної Ради України» тощо), або шляхом прийняття нового спеціального закону²⁶.

Одним із найбільш дискусійних питань є саме визначення суб'єктів парламентської опозиції та приналежності до неї, адже не всі партії, які не входять до коаліції депутатських фракцій (парламентської більшості) в українських умовах, далеких від двопартійної системи, є ідеологічно близькими. Водночас виокремимо кілька пропозицій, які були підтримані всіма учасниками підгрупи: гарантування прав опозиції в частині здійснення контрольних повноважень (закріплення за опозицією керівних посад у парламентських органах (комітетах/комісіях) із чітко вираженою контрольною функцією); гарантування можливості розгляду Верховною Радою питань, ініційованих опозицією під час формування порядку денного; симетричний підхід до закріплення в Конституції понять коаліції та опозиції (або визначити поняття опозиції, або виключити поняття коаліції)²⁷. Крім того, доцільно закріпити за парламентською опозицією право на співдоповідь під час розгляду важливих питань (перелік яких також має визначатися законом)²⁸.

IV. За напрямками державного впливу слід виокремити вплив на зовнішню та внутрішню партійну діяльність.

Відносини, що виникають у зв'язку з реєстрацією, фінансуванням, звітністю, участю партій у виборах, роботою з медіа, зв'язками із зовнішніми партнерами, а також міжнародною активністю політичної партії, належать до *зовнішньої діяльності*. Сфера *внутрішньопартійної діяльності* (*внутрішньопартійна демократія*²⁹) регулюється внутрішнім партійним регулюванням. Хоча регулювання відносин усередині партії здійснюється здебільшого на основі статутів, що не є актами державної нормотворчості, а їхня сфера регулювання визначається самими партіями³⁰ (окрім рішень про висування кандидатів на виборах; рішень вищих керівних органів партій щодо дострокового припинення повноважень народних депутатів України, які вийшли зі складу фракції політичної партії або не увійшли до фракції; рішень про внесення пропозиції щодо відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою місцевою організацією політичної партії, від якої його обрано депутатом місцевої ради), держава все ж, з метою забезпечення стабільності та розвитку демократичного суспільства, покликана здійснювати правовий (насамперед *стимулюючий*) вплив на ці правовідносини.

Дослідження внутрішньопартійної демократії та питань здійснення державного впливу на внутрішнє функціонування політичних партій є одним із найбільш дискутованих у літературі, присвяченій партійному регулюванню. Здебільшого ні у вітчизняних, ні у зарубіжних науковців немає значних розбіжностей щодо того, що саме слід розуміти під внутрішньопартійною діяльністю. До прикладу, на думку В. Кафарського, ця сфера охоплює порядок набуття членства в партії, принципи організаційної діяльності, порядок формування та компетенцію керівних й інших органів, відносини між керівними органами та місцевими організаціями, формування та діяльність внутрішньопартійних контролюючих органів та третейських судів³¹.

²⁶ Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Вересень 2015 – Лютий 2016. - С. 31 URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>

²⁷ Впровадження внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України Актуальний статус та потенціал впровадження Часопис «Парламент». Випуск 2 / 2022–2023. - 58 с. - С.20

²⁸ Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. - К.: НІСД, 2009. - 655 с. - С.43

²⁹ Кафарський, В.І. (2010). Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні. Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 148.

³⁰ Песоцька К.О. Правове регулювання внутрішньопартійної демократії: стан в Україні та зарубіжний досвід. Дисертація. - С. 102 URL: https://www.ukma.edu.ua/images/docs/science/aspirantura/zahyst_Pesotska/Pesotska_disertatsiya.pdf

³¹ Кафарський, В.І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні. Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. 2010 с. 148

Ван Бізен та Данієла Роммі Пікко підходять до визначення сфери, детально зазначаючи розподіл повноважень усередині керівних органів та формування їхнього складу, встановлення частоти проведення засідань цих органів, процедури голосування, визначення прав та обов'язків членів партій, визначення внутрішніх правил несумісності членства з публічною службою, встановлення певних типів організаційних структур тощо³². Як підкреслює Песоцька К.О., юридична наука спрямована на дослідження внутрішньопартійної організації саме «з погляду визначення правового статусу суб'єктів, залучених до управління партією, та процесів ухвалення рішень, які можуть створювати юридичні наслідки або ж впливати на правовий статус суб'єктів всередині партії чи поза нею»³³.

Основні дебати точаться саме щодо можливості та доцільності, чи то навпаки шкідливості, нормативного регулювання внутрішньої партійної діяльності; водночас держава здійснює вплив на внутрішньопартійну діяльність також через рішення судів.

Визначенню меж такого впливу присвячені рішення Верховного Суду у справах щодо порядку відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою. З огляду на правову природу процедури відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою та наслідків, що настають для відповідного депутата, Верховний Суд зазначає, що гарантії прав депутатів мають бути дотримані всіма учасниками таких правовідносин та можуть бути самостійним предметом судового розгляду³⁴. Водночас «у межах перевірки правомірності рішення вищого керівного органу політичної партії суд не може втручатися в дискреційні повноваження та впливати на свободу вільного вибору керівництва партії щодо ставлення до тих чи інших дій депутатів, обраних за висуванням місцевою організацією політичної партії, натомість до повноважень суду належить саме перевірка дотримання визначеної законодавством процедури прийняття рішення про відкликання депутата за народною ініціативою»³⁵. Зокрема, не може бути предметом окремого оскарження рішення зборів (конференції) місцевої організації партії про внесення пропозиції вищому керівному органу партії щодо відкликання депутата місцевої ради, оскільки воно саме по собі не спричиняє відкликання з посади депутата і підлягає подальшому розгляду вищим керівним органом політичної партії (постанова КАС ВС від 12.10.2023 у справі № 500/3175/22). Відтак, рішення місцевої організації партії належать до внутрішньоорганізаційної діяльності політичної партії та її місцевої організації і є їхньою виключною компетенцією. Верховний Суд підкреслив, що втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їхніх посадових осіб у створення та внутрішню діяльність політичних партій та їхніх структурних утворень забороняється законом, а суди не належать до органів, що можуть здійснювати контроль за діяльністю політичних партій³⁶. Рішення партії про виключення з партії, відповідно до судової практики³⁷, також є її внутрішньою організаційною діяльністю та виключною компетенцією, визначеною статутом.

V. За цільовою спрямованістю державного впливу можна виділити нецільовий вплив, спрямований на партійну систему загалом, та цільовий (вибірковий), що стосується конкретної партії. Загалом, цільовий вплив суперечить принципу рівності та може призвести до зловживань у формі сприяння провладним партіям чи, навпаки, непропорційного обмеження прав інших партій. З іншого боку, якщо йдеться про застосування певних інструментів войовничої демократії, цільовий

³² Van Biezen, I., Piccio, D. R. (Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) The Challenges of Intra-Party Democracy. Oxford: 2013, Oxford University Press, p. 35

³³ Песоцька К.О. Правове регулювання внутрішньопартійної демократії: стан в Україні та зарубіжний досвід. Дисертація. - С. 56 URL: https://www.ukma.edu.ua/images/docs/science/aspirantura/zahyst_Pesotska/Pesotska_disertatsiya.pdf

³⁴ Постанови Верховного Суду від 29 грудня 2020 року в справі №819/151/18, від 02 листопада 2023 року в справі №460/37812/22 та від 31 липня 2024 року у справі № 380/9838/22

³⁵ Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №380/4166/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121974386>

³⁶ Постанова КАС ВС від 12.10.2023 у справі № 500/3175/22 (п.30) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137622>

³⁷ Ухвала Апеляційного суду Сумської області від 07 лютого 2013 року у справі №1806/12508/12 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33379357>

вплив є допустимим, проте він потенційно може кинути тінь на політичну діяльність, що перешкоджає як легітимній, так і нелегітимній політичній діяльності. Наприклад, заборона балотуватися партіям, які використовують комуністичну чи націонал-соціалістичну символіку, є *жорстким цільовим впливом*. І хоч в окремих випадках він може видаватися найбільш очевидним варіантом, впливові політичні партії можуть використовувати механізми обмежень і заборон для маргіналізації або усунення своїх політичних опонентів, тож такий вплив є найбільш суперечливим та обов'язково має проходити перевірку на дотримання меж допустимого впливу та/або судовий контроль.

VI. За способами (рівнем посередництва) здійснення державного впливу можна виділяти *прямий* та *опосередкований* вплив.

Прямий (безпосередній) вплив спрямований на функціонування політичних партій. Інструментами прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, механізми державного фінансування, дозволи, квоти, санкції, що стосуються безпосередньо політичних партій. Наприклад, встановлення у законодавстві правил державного фінансування та звітності політичних партій є прикладом прямого впливу, адже партія є безпосереднім суб'єктом суспільних відносин, які регулюються цими нормами, і саме партії стосується конкретний дозвіл, обмеження чи заборона. До прямого впливу належить і проведення органами влади, зокрема ЦВК та НАЗК, навчання для апаратів політичних партій, що можуть включати певні рекомендації і кращі практики.

Опосередкований (непрямий вплив) охоплює рішення, дії та бездіяльність органів державної влади, що спричиняють зміну умов, у яких функціонують політичні партії, та змушують їх діяти у певному прогнозованому чи непрогнозованому для держави напрямку. Опосередкований вплив на політичні партії може проявлятися через виборче, фінансове, бюджетне регулювання та вплив держави на медіа.

Найбільш цікавим засобом впливу на партії є виборча система, яка, виходячи з поділу, який застосував Т. Гшвенд (T. Gschwend) у колективному дослідженні «Порівняльний аналіз виборчих систем», може спричиняти як *безпосередній*, так і *опосередкований* вплив³⁸.

Цю взаємозалежність вперше описав Моріс Дюверже, зазначаючи, що виборчі правила формують національну політичну партійну систему³⁹. Системи політичних партій формуються виборчими інститутами, які здійснюють як «механічний», так і «психологічний» тиск на виборців і партії. Під механічним ефектом виборчих систем слід розуміти те, як виборчі правила обмежують місця, що можуть бути присуджені в результаті розподілу голосів, тоді як психологічний ефект стосується формування стратегії партіями та виборцями в очікуванні механічних обмежень виборчої функції, спровокованих застосуванням тієї чи іншої системи.

До безпосереднього впливу, на думку Т. Гшвенда, варто відносити конкретні правила, які визначають порядок трансформації голосів у представницькі мандати та здійснюють безпосередній вплив на кількість і різновиди партій за умов тієї чи іншої форми правління⁴⁰. Д. Фаррелл (D. Farrell) зазначає, що стратегічний вплив виборчих систем варто оцінювати як з точки зору поведінки виборців (наприклад, «тактичне» або «розщеплене» голосування), так і партій (різниця у порядку ведення виборчих кампаній, висуванні кандидатів, веденні передвиборної агітації тощо)⁴¹.

Звичайно, слід погодитися з Б.С.Мохончуком, що взаємозв'язок між застосуванням окремих виборчих систем та опосередкованими політико-правовими наслідками не може бути універсаль-

³⁸ The Comparative Study of Electoral Systems / Hans-Dieter Klingemann (ed.). New York: Oxford University Press Inc., 2009. P. 289.

³⁹ Duverger, M., 1951. Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State. Wiley, New York.

⁴⁰ The Comparative Study of Electoral Systems / Hans-Dieter Klingemann (ed.). New York: Oxford University Press Inc., 2009. P. 289.

⁴¹ Farrell D. M. Electoral Systems: A Comparative Introduction. 2nd Edition. Chippenham: Palgrave Macmillan, 2011. P. 153.

ним та претендувати на звання «закону» (в сенсі постійного і об'єктивного взаємозв'язку між предметами, явищами або процесами)⁴². Проте не можна заперечувати того, що держава через виборчі системи справляє *прямий та опосередкований* вплив на політичні партії.

Водночас, тип партійної системи значною мірою залежить від існуючої виборчої системи⁴³; деякі виборчі системи сприяють розвитку політичних партій більше, ніж інші. Так, на думку Михайла Савчина, мажоритарна виборча система призводить, рано чи пізно, до формування двопартійної політичної системи або системи домінуючої партії, а пропорційна виборча система спричиняє фрагментацію політичної системи. Водночас, він підкреслює, що у разі слабкої структурованості політичної системи та слабких партій результати голосування можуть бути непередбачуваними, що, відповідно, може негативно вплинути на ефективність уряду⁴⁴. Мажоритарна система також обмежує справедливе представництво для менших партій та меншин⁴⁵. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) підсумовує, що в українських реаліях проведення виборів за цією системою *«супроводжувалось підкупом виборців та зловживанням адміністративним ресурсом, що в кінцевому підсумку призводило до обрання в одномандатних округах кандидатів від провладних партій»*⁴⁶.

Пропорційна виборча система сприяє становленню політичних систем та структуризації політичних партій парламентського типу. Подібний вплив пропорційної виборчої системи відзначають як представники Західної Європи (говорячи про Нідерланди, Ремко Нехмельман вказує, що запровадження системи пропорційного представництва призвело до зміцнення і консолідації політичних партій⁴⁷), так і Східної, де партії є досить слабкими у порівнянні з країнами Заходу⁴⁸.

Водночас, за пропорційної системи партії меншості отримують легший доступ до представництва, що збільшує репрезентативність виборного органу, проте, як негативний наслідок, може призвести до дестабілізації політичної системи. Пропорційність забезпечує інтеграцію партій з контраверсійними політичними цілями в єдину політичну систему⁴⁹. В цьому контексті, при застосуванні пропорційної виборчої системи, важливим її елементом є виборчий бар'єр; чим він вищий, тим менш демократичною є тенденція розвитку політичної системи, натомість низький у неструктурованих політичних системах є причиною нестабільної парламентської більшості.⁵⁰ Найвищий виборчий бар'єр до 2022 року був у Туреччині, і під час виборчої реформи його було знижено з 10% до 7%⁵¹.

Виборча система опосередковано впливає і на внутрішню структуру партії, внутрішньопартійну роздробленість та розвиток місцевих осередків. При цьому вирішальне значення має обрана модель пропорційної системи (з відкритими чи закритими списками, з формуванням єдиного загальнодержавного чи регіональних списків). В Україні використання пропорційної системи закри-

⁴² Мохончук Б. С. Про вплив виборчих систем на політико-правові процеси (окремі аспекти питання). Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: зб. тез наук. доповідей і повідомл. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 травня 2016 р.). Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2016. С. 26-30.

⁴³ The Effect of Electoral System on Party System URL: https://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcc/pcc04/pcc04c/mobile_browsing/onePag

⁴⁴ Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ. Юрінком Інтер, 2021. 328 с. -210-211.

⁴⁵ The Effect of Electoral System on Party System URL: https://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcc/pcc04/pcc04c/mobile_browsing/onePag

⁴⁶ Виборчі системи з відкритими списками: в пошуках оптимальної моделі для України. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) в Україні Д. Ковриженко, С. Савелій, Ю. Шипілова, Н. Пашкова. URL: <https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/IFES-Ukraine-Kovryzhenko-et-al-Electoral-Systems-with-Open-Lists-May-2017.pdf>

⁴⁷ Nehmelman, R. Lessons from the Past: Party Regulation in the Netherlands. Regulating Political Parties European Democracies in Comparative Perspective, 74. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/30784/1/642718.pdf>

⁴⁸ Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ. Юрінком Інтер, 2021. 328 с. -212.

⁴⁹ Романюк А. Шведа Ю. Партії та електоральна політика. Львів, Літопис. 154 с.

⁵⁰ Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ. Юрінком Інтер, 2021. 328 с. - 214.

⁵¹ Turkey: Parliament Passes Law Amending Election Laws and Lowering Electoral Threshold URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-04-24/turkey-parliament-passes-law-amending-election-laws-and-lowering-electoral-threshold>.

тих списків поряд із застосуванням імперативного мандату на парламентських виборах призвело до надмірного впливу керівництва партій на формування списків кандидатів у народні депутати, сприяло централізації партійних організацій, позбавляло низові партійні осередки впливу на черговість висування кандидатів, часто перетворювало членів партії на безініціативних, цілковито підконтрольних партійному лідеру осіб. В умовах низького рівня внутрішньопартійної демократії застосування пропорційної системи із закритими списками стимулювало політичну корупцію та «торгівлю місцями» у виборчому списку. На думку Михайла Савчина, ця система також знижує рівень зворотних зв'язків між виборцями та партіями, вихолощує суть конституційної функції партій щодо сприяння формуванню і вираженню політичної волі народу⁵².

Дискусійним, з точки зору позитивного чи негативного впливу на політичні партії, було закріплення з 1996 по 2011 рік можливості висування на виборах виборчих блоків політичних партій. Відсутність диференційованого виборчого бар'єра для партій та блоків спричинила появу в парламенті багатьох дрібних і малопопулярних партій у складі виборчих блоків, що не сприяло стабілізації та ефективності роботи цього органу⁵³.

Поширення практики створення блоків розглядалося авторами монографії про стратегічну оцінку соціально-політичного та соціально-економічного розвитку України як чинник ускладнення подальшого розвитку політичних партій в Україні. Основними причинами цього вони називали те, що: не кожна партія спроможна була витримати організаційно-фінансову конкуренцію з блоковим об'єднанням; перспектива можливості утворення блокового об'єднання з іншими політичними партіями не стимулювала партії до розвитку власної партійної мережі; участь у блоках не завжди позитивно відображалася на цілісності самої партії та її популярності⁵⁴. Водночас у спільному висновку Венеційської комісії та ОБСЄ/БДПЛ⁵⁵ рекомендовано повернутися до обговорення питання повернення можливості формування виборчих блоків. На практиці застосування протягом декількох років пропорційної системи і заборони участі виборчих блоків у виборах призвело до зменшення фрагментації парламенту. Якщо в 1998 році в парламенті були представлені 22 партії, то в 2014 році вже 11⁵⁶, у 2019 році 5 (по мажоритарних округах представники ще 4 партій мають лише по одному представницькому мандату, а партія «За майбутнє» об'єднала депутатів-мажоритарників уже після парламентських виборів).

В Україні з 1998 року до останніх парламентських виборів 2019 року (окрім парламентських чергових 2006 та позачергових виборів 2007 року, на яких використовувалася повністю пропорційна виборча система із закритими списками) застосовувалася паралельна пропорційно-мажоритарна виборча система, де за кожною з її складових обиралася половина парламенту. Паралельна система поєднала в собі вади обох систем, породила спотворення принципу пропорційного представництва партій у виборному органі, партійну неструктурованість парламенту, значну кількість конфліктів через наявність депутатів, які не висувалися партіями, що сформували парламентську більшість.

Натомість виборча система з відкритими регіональними списками, запроваджена Виборчим кодексом 2019 року, що стала результатом тривалої виборчої реформи⁵⁷, може посилити розвиток місцевих осередків, загостривши при цьому внутрішньопартійні суперечки. Так, впровадження у

⁵² Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво Юридична думка», 2007. С. 71.

⁵³ Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. - К.: НІСД, 2009. - 655 с. - С.39

⁵⁴ Ibid. - С.33

⁵⁵ Спільний висновок № 635/2011 щодо законопроекту «Про вибори народних депутатів України» Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), організації з безпеки та співробітництва в Європі/ Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини (ОБСЄ/БДПЛ) Страсбург, 17 жовтня 2011 року

⁵⁶ Павленко І. Политические партии в процессах демократизации в Украине // Построение демократий: Украина и Япония. Помощь Украине в деле демократизации со стороны Японии в 2015 год./ Под. ред. Р. Сиратори, К. Хасимото, М. Розумного. - Киев: «Феникс», НИСИ, 2016. - 640 с. - С. 340

⁵⁷ Виборча реформа: шлях довжиною у десятиліття. Олександр Ключев Олександр Неберикут. Київ - 2021 URL: https://opora.ua.org/longrid/PDF/OPORA_Electoral_Reform_2021-56.pdf

Виборчому кодексі регіональних виборчих списків повинне сприяти розвитку регіональних осередків, їхній внутрішній демократизації.

Перші наслідки опосередкованого впливу нової виборчої системи простежуються після застосування пропорційної виборчої системи з відкритими списками без можливості самовисування на місцевих виборах до всіх місцевих рад у громадах із населенням понад 10 тисяч виборців. Загалом, на рівні обласних і районних рад, а також у радах міст обласного значення, окрім парламентських партій, отримали представництво 80 непарламентських партій⁵⁸; 10 партій загальнонаціонального рівня, які тією чи іншою мірою отримали позитивний результат виборів по всій території України, перемогли лише в одному регіоні, а значна кількість партій не мали виразної партійної активності і сприяли висуванню безпартійних кандидатів. Таким чином, внаслідок застосування пропорційної системи в невеликих населених пунктах, де така система застосовувалася вперше, простежується тенденція утворення регіональних партійних проєктів і активізація технічних партій для надання послуги висування безпартійним кандидатам.

Отже, впровадження нової виборчої системи у виборчому законодавстві або навіть зміна окремих її елементів спричиняє вплив на політичні партії. У випадку конституційної інженерії, за провадження конкретних правил, які визначають порядок трансформації голосів у представницькі мандати, мова йде про свідоме конструювання елементів виборчої системи з метою досягнення очікуваних для законодавця наслідків для партійної системи (*прямий вплив*), однак зміна будь-яких правил для досягнення результату на виборах спричиняє і зміну стратегії ведення виборчої кампанії, швидкого пристосування партіями до нових умов (*опосередкований вплив*). Наслідки опосередкованого впливу не можуть бути чітко змодельовані і деколи виявляються вже постфактум. Як підкреслив Б.С. Мохончук: «Говорячи про опосередкований вплив виборчих систем, ми не можемо стверджувати про його універсальність. Адже наслідки цієї групи вдається оцінити лише в окремій державі і, часто, в ретроспективі або на основі соціологічних досліджень»⁵⁹.

Усі окреслені вище види державного впливу на політичні партії здійснюються через відповідні форми. Вперше на системному рівні питання впливу держави на політичні партії досліджувала Н.В. Богашева, яка встановила, що такий вплив здійснюється у двох основних формах – *законодавчого регулювання діяльності політичних партій та контролю за додержанням ними Конституції та законів України*⁶⁰. Зокрема, Н.В. Богашева зазначає, що «у правовому відношенні ... вплив держави на партії здійснюється насамперед через ... правові норми, що містяться в нормативно-правових актах держави, які формують систему джерел правового інституту політичних партій. Саме тут знаходить свій вияв правова інституціоналізація політичних партій»⁶¹. На наш погляд, нормативне регулювання відносин, пов'язаних зі створенням та діяльністю політичних партій, здійснюється положеннями Конституції України, міжнародно-правових актів у сфері демократії та прав людини, законів, які прямо чи опосередковано регулюють діяльність політичних партій (виборче, цивільне, бюджетне, податкове законодавство, кримінальне законодавство та законодавство про адміністративні правопорушення), а також підзаконними актами, зокрема постановами ЦВК та наказами НАЗК.

Водночас Н.В. Богашева зазначає, що особливе місце серед джерел нормативного регулювання посідають рішення Конституційного Суду України. Також слід брати до уваги практику судів загальної юрисдикції у цій сфері⁶². Повністю погоджуюся з тим, що значною мірою державний вплив на політичні партії здійснюється саме через рішення судів, особливо враховуючи роль правових позицій Верховного Суду у справах, які стосуються заборони політичних партій, визнання

⁵⁸ Партійне законодавство та розвиток політичних партій в Україні. Аналітична доповідь. 20 с. - С.6 URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-01/partii-95fc5.pdf>

⁵⁹ Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження / Б. С. Мохончук: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 304 с. С. - 169

⁶⁰ Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія. Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К.: Логос, 2012. - 446 с. С. 5

⁶¹ Ibid. С. 58.

⁶² Ibid.

неправомірними рішень, дій та бездіяльності органів державної влади, що зачіпають інтереси політичної партії. Виходячи з цього, видається доцільним виокремити *судову форму* впливу держави на політичні партії, адже притаманні їй засоби – рішення Конституційного та Верховного судів, а також адміністративних судів – не можуть бути однозначно віднесені ані до *нормативної*, ані до *контрольної* форм.

Окрім наведеного, демократична держава застосовує до партій також форму *рекомендаційного впливу* – державний вплив, що здійснюється засобами так званого «м'якого права» і спрямований в основному на стимулювання партій до добровільного здійснення заходів щодо підвищення прозорості їх діяльності, їх інклюзивності та впровадження нових практик для розвитку внутрішньопартійної демократії. Окрім рекомендацій (власне «м'якого права»), притаманними *рекомендаційній формі* засобами впливу можуть бути: навчальні матеріали; інформаційні кампанії ЦВК з рекомендаціями щодо ведення політичними партіями – суб'єктами виборчого процесу агітації в доступних для виборців з інвалідністю форматах; включення до списків кандидатів із вразливих категорій (виборців з інвалідністю, представників корінних народів, національних меншин, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб); правила проведення праймеріз тощо.

Висновки

Підсумовуючи, можна виділити такі форми державного впливу на політичні партії: *нормативна* (що включає конституційну, законодавчу та підзаконну), *контрольна*, *судова* та *рекомендаційна*. Кожній із наведених форм впливу притаманна відповідна система засобів, таких як судові рішення, індивідуальні акти правозастосування, освітні та просвітницькі заходи, рекомендації тощо, за посередництва яких такий вплив на політичні партії здійснюється державою (її апаратом).

Найбільш повно розкрити мету, сутність та призначення державного впливу на політичні партії може допомогти його класифікація, насамперед слід виділити:

1) **за метою впливу** – *стимулюючий* (передбачає систему прав та гарантій, які спрямовані на розвиток та розбудову партій, уможливорює самостійний вибір партією поведінки в межах правових приписів, покликаний забезпечити максимально можливу автономію партій у їхній внутрішній та зовнішній діяльності) та *обмежувальний* (легітимний вплив держави, що включає застосування системи домірних обмежень, заборон, контрольних заходів та санкцій, а також встановлення обов'язків політичних партій та вимог до них, спрямованих на захист конституційних цінностей, протидію зловживанню правом на об'єднання, обмеження діяльності антидемократичних партій, підвищення прозорості та підзвітності партійних фінансів, вирівнювання можливостей для партій під час виборів, а також регулювання адміністративних процедур, пов'язаних із функціонуванням демократичного процесу);

2) **за засобами досягнення мети** – *жорсткий та м'який* (жорсткі заходи забороняють або вимагають певної діяльності, тоді як м'які спонукають до певної поведінки без наказів чи заборон);

3) **залежно від участі партії у формуванні державної політики** – державний вплив на *коаліційні, опозиційні, парламентські та позапарламентські* політичні партії;

4) **за напрямками державного впливу** – вплив на *зовнішню та внутрішню партійну діяльність*;

5) **за цільовою спрямованістю державного впливу** – *нецільовий вплив* (спрямований на партійну систему в цілому) та *цільовий (вибірковий)*, який стосується конкретної партії;

6) **за способами (рівнем посередництва)** здійснення державного впливу – *прямий та опосередкований*.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. CDL(2007)033-e European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Draft Preliminary Opinion on the Draft Law on the Parliamentary Opposition in Ukraine. Opinion No. 422 / 2006. Strasbourg, 8 March 2007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2007\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2007)033-e)
2. Capoccia, G. (2007) *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore MD: John Hopkins University Press. 346 p.
3. Duverger, M., 1951. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Wiley, New York.
4. Farrell D. M. *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. 2nd Edition. Chippenham: Palgrave Macmillan, 2011.
5. Nehmelman, R. *Lessons from the Past: Party Regulation in the Netherlands. Regulating Political Parties European Democracies in Comparative Perspective*, 74. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/30784/1/642718.pdf>
6. *The Comparative Study of Electoral Systems* / Hans-Dieter Klingemann (ed.). New York: Oxford University Press Inc., 2009.
7. The Effect of Electoral System on Party System URL: https://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcc/pcc04/pcc04c/mobile_browsing/onePag
8. Van Biezen, I., Piccio, D. R. (Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford: 2013, Oxford University Press, p. 35
9. Бевз Ю.В. Конституційно-правові засади організації та діяльності політичних партій. Дисертація.
10. Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія. Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К.: Логос, 2012. - 446 с.
11. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво Юридична думка», 2007.
12. Виборча реформа: шлях довжиною у десятиліття. Олександр Ключев Олександр Неберикут. Київ — 2021 URL: https://opora.ua.org/longrid/PDF/OPORA_Electoral_Reform_2021-56.pdf
13. Виборчі системи з відкритими списками: в пошуках оптимальної моделі для України. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) в Україні Д. Ковриженко, С. Савелій, Ю. Шипілова, Н. Пашкова. URL: <https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/IFES-Ukraine-Kovryzhenko-et-al-Electoral-Systems-with-Open-Lists-May-2017.pdf>
14. Впровадження внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України Актуальний статус та потенціал впровадження Часопис «Парламент». Випуск 2 / 2022–2023. - 58 с.
15. Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Вересень 2015 – Лютий 2016. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>
16. Кафарський, В.І. (2010). Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні. Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
17. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. – К.: ВАІТЕ, 2021. – 528 с.
18. Лук'янов Д.В. Політична партія в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання). Х., 2007.
19. Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження / Б. С. Мохончук: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 304 с.
20. Мохончук Б. С. Про вплив виборчих систем на політико-правові процеси (окремі аспекти питання). Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: зб. тез наук. доповідей і повідомл. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 травня 2016 р.). Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2016. С. 26-30.
21. Павленко И. Политические партии в процессах демократизации в Украине // Построение демократий: Украина и Япония. Помощь Украине в деле демократизации со стороны Японии в 2015 год. / Под. ред. Р. Сиратори, К. Хасимото, М. Розумного. - Киев: «Феникс», НИСИ, 2016. - 640 с.
22. Партійне законодавство та розвиток політичних партій в Україні. Аналітична доповідь. 20 с. - С.6 URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-01/partii-95fc5.pdf>
23. Песоцька К.О. Правове регулювання внутрішньопартійної демократії: стан в Україні та зарубіжний досвід. Дисертація. - С. 102 URL: https://www.ukma.edu.ua/images/docs/science/aspirantura/zahyst_Pesotska/Pesotska_disertatsiya.pdf
24. Романюк А. Шведа Ю. Партії та електоральна політика. Львів, Літопис. 154 с.
25. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ. Юрінком Інтер, 2021. 328 с.
26. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. - К.: НІСД, 2009. - 655 с.

Перелік юридичних документів:

27. Turkey: Parliament Passes Law Amending Election Laws and Lowering Electoral Threshold
URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-04-24/turkey-parliament-passes-law-amending-election-laws-and-lowering-electoral-threshold>.
28. Постанова КАС ВС від 12.10.2023 у справі № 500/3175/22 (п.30) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137622>
29. Постанови Верховного Суду від 29 грудня 2020 року в справі №819/151/18, від 02 листопада 2023 року в справі №460/37812/22 та від 31 липня 2024 року у справі № 380/9838/22
30. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гарантій реалізації прав опозиції у Верховній Раді України) 9111 від 07.09.2011.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41070
31. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності парламентської опозиції 1066-1 від 23.12.2014 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53080
32. Проект Закону про опозиційну політичну діяльність № 1011 від 25.05.2006
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=27257
33. Проект Закону про парламентську опозицію 4 сесія VII скликання
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50314
34. Проект Закону про парламентську опозицію №0886 від 23.11.2007.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30781
35. Проект Закону про парламентську опозицію №0948 від 27.11.2014.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52393
36. Проект Закону про парламентську опозицію №1011-1 від 04.09.2006.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=27810
37. Проект Закону про парламентську опозицію №1011-д від 04.12.2006
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=28872
38. Проект Закону про парламентську опозицію №1211 від 30.08.2019.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=66576
39. Проект Закону про парламентську опозицію №1211-1 від 12.09.2019.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66837
40. Проект Закону про парламентську опозицію №2885 від 12.01.2007.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=29240
41. Проект Закону про парламентську опозицію №3061 від 09.09.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56419
42. Проект Закону про парламентську опозицію №3061-1 від 15.09.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56464
43. Проект Закону про парламентську опозицію №3061-2 від 24.09.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56613
44. Розпорядження Голови Верховної Ради України № 431 від 24 листопада 2021 року Про Робочу групу з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216814.html>
45. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №380/4166/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121974386>
46. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-40/98 3 грудня 1998 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-98>
47. Спільний висновок № 635/2011 щодо законопроекту «Про вибори народних депутатів України» Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), організації з безпеки та співробітництва в Європі/ Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини (ОБСЄ/БДПЛ) Страсбург, 17 жовтня 2011 року
48. Ухвала Апеляційного суду Сумської області від 07 лютого 2013 року у справі №1806/12508/12
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33379357>

References**Bibliography:**

1. Bezv YU.V. Konstytutsiino-pravovi zasady orhanizatsii ta diialnosti politychnykh partii. Dysertatsiia.
2. Bohasheva N. V. Vidnosyny derzhavy i politychnykh partii v Ukraini: konstytutsiino-pravovi aspekty: monohrafiia. In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. - K.: Lohos, 2012. - 446 s.

3. CDL(2007)033-e European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Draft Preliminary Opinion on the Draft Law on the Parliamentary Opposition in Ukraine. Opinion No. 422 / 2006. Strasbourg, 8 March 2007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2007\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2007)033-e)
4. Capoccia, G. (2007) *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore MD: John Hopkins University Press. 346 p.
5. Dopovid ta dorozhnia karta shchodo vnutrishnoi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Veresen 2015 – Liutyi 2016. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>
6. Duverger, M., 1951. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Wiley, New York.
7. Farrell D. M. *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. 2nd Edition. Chippenham: Palgrave Macmillan, 2011.
8. Kafarskyi, V.I. (2010). *Konstytutsiino-pravove rehuliuвання orhanizatsii ta diialnosti politychnykh partii v Ukraini*. Dysertatsiia doktora yurydychnykh nauk, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho.
9. *Konstytutsiine pravo: pidruchnyk / za zahalnoi redaktsiiei M.I. Koziubry. / YU.H. Barabash, O.M. Boryslavska, V.M. Venher, M.I. Koziubra, O.M. Lysenko, A.A. Meleshevych. – K.: VAITE, 2021. – 528 s.*
10. Lukianov D.V. *Politychna partiia v systemi vzaiemodii hromadianskoho suspilstva ta derzhavy (rol ta pravove rehuliuвання)*. KH., 2007.
11. Mokhonchuk B. S. *Pro vplyv vyborchykh system na polityko-pravovi protsesy (okremi aspekty pytannia)*. *Pravovi zasady harantuvannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna*: zb. tez nauk. dopovidei i povidoml. IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Poltava, 26 travnia 2016 r.). Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo prava liudyny», 2016. S. 26-30.
12. Mokhonchuk B. S. *Vyburchi systemy: porivnialno-pravove doslidzhennia / B. S. Mokhonchuk: monohrafiia*. Kharkiv: Yurait, 2021. 304 s.
13. Nehmelman, R. *Lessons from the Past: Party Regulation in the Netherlands. Regulating Political Parties European Democracies in Comparative Perspective*, 74. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/30784/1/642718.pdf>
14. *Partiine zakonodavstvo ta rozvytok politychnykh partii v Ukraini*. *Analychna dopovid*. 20 c. - C.6 URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-01/partii-95fc5.pdf>
15. Pavlenko I. *Politieskie partii v protsessakh demokratizatsii v Ukraine // Postroenie demokratii: Ukraina i Iaponiia. Pomoshch Ukraine v dele demokratizatsii so storony Iaponii v 2015 god./Pod. red. R.Ciratori, K.Khasimoto, M.Rozumnogo. - Kiev: «Feniks», NISI, 2016.- 640 c.*
16. Pesotska K.O. *Pravove rehuliuвання vnutrishnopartiinoi demokratii: stan v Ukraini ta zarubizhnyi dosvid*. *Dysertatsiia. - C. 102* URL: https://www.ukma.edu.ua/images/docs/science/aspirantura/zahyst_Pesotska/Pesotska_disertatsiya.pdf
17. Romaniuk A. *Shveda YU. Partii ta elektoralna polityka*. Lviv, Litopys. 154 c.
18. Savchyn M.V. *Porivnialne konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk*. Kyiv. Yurinkom Inter, 2021. 328 c.
19. *The Comparative Study of Electoral Systems / Hans-Dieter Klingemann (ed.)*. New York: Oxford University Press Inc., 2009.
20. *The Effect of Electoral System on Party System* URL: https://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcc/pcc04/pcc04c/mobile_browsing/onePag
21. *Ukraina v 2005-2009 rr.: stratehichni otsinky suspilno-politychnoho ta sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: Monohrafiia / Za zah: red. YU.H. Rubana. - K.: NISD, 2009. - 655 c.*
22. Van Biezen, I., Piccio, D. R. (Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford: 2013, Oxford University Press, p. 35
23. *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / Za redaktsiiei akad. NAN Ukrainy YU. S. Shemshuchenka*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo Yurydychna dumka», 2007.
24. *Vprovadzhennia vnutrishnoi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy Aktualnyi status ta potentsial vprovadzhennia* *Chasopys «Parlament»*. Vypusk 2 / 2022–2023. - 58 c.
25. *Vyburcha reforma: shliakh dovyzhnoi u desiatylittia*. Oleksandr Kliuzhev Oleksandr Neberykut. Kyiv — 2021 URL: https://oporaua.org/longrid/PDF/OPORA_Electoral_Reform_2021-56.pdf
26. *Vyburchi systemy z vidkrytymy spyskamy: v poshukakh optimalnoi modeli dlia Ukrainy*. *Mizhnarodna fundatsiia vyborchykh system (IFES) v Ukraini* D. Kovryzhenko, S. Saveli, YU. Shypilova, N. Pashkova. URL: <https://social-data.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/IFES-Ukraine-Kovryzhenko-et-al-Electoral-Systems-with-Open-Lists-May-2017.pdf>

List of legal documents:

27. Postanova KAS VS vid 12.10.2023 u spravi № 500/3175/22 (p.30) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137622>
28. *Postanovy Verkhovnoho Sudu vid 29 hrudnia 2020 roku v spravi №819/151/18, vid 02 lystopada 2023 roku v spravi №460/37812/22 ta vid 31 lypnia 2024 roku u spravi № 380/9838/22*

29. Projekt Zakonu pro opozytsiinu politychnu diialnist № 1011 vid 25.05.2006
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=27257
30. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu 4 sesiia VII sklykannia
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50314
31. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №0886 vid 23.11.2007.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30781
32. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №0948 vid 27.11.2014.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52393
33. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №1011-1 vid 04.09.2006.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=27810
34. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №1011-d vid 04.12.2006
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=28872
35. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №1211 vid 30.08.2019.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id==66576
36. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №1211-1 vid 12.09.2019.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66837
37. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №2885 vid 12.01.2007.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=29240
38. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №3061 vid 09.09.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56419
39. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №3061-1 vid 15.09.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56464
40. Projekt Zakonu pro parlamentsku opozytsiiu №3061-2 vid 24.09.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56613
41. Projekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo harantii realizatsii prav opozytsii u Verkhovnii Radi Ukrainy) 9111 vid 07.09.2011.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41070
42. Projekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo diialnosti parlamentskoi opozytsii 1066-1 vid 23.12.2014 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53080
43. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi № 1-40/98 3 hrudnia 1998 roku
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-98>
44. Rishennia Verkhovnoho Sudu u skladii kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi №380/4166/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121974386>
45. Rozporiadzhennia Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy № 431 vid 24 lystopada 2021 roku Pro Robochu hrupu z pidhotovky kompleksnykh zakonodavchykh propozytsii shchodo vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy u sferi parlamentskoho prava URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216814.html>
46. Spilnyi vysnovok № 635/2011 shchodo zakonoprojektu «Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy» Yevropeiskoi Komisii «Za demokratsiiu cherez pravo» (Venetsianska komisiia), orhanizatsii z bezpeky ta spivrobitnytstva v Yevropi/ Biuro z pytan demokratychnykh instytutiv ta prav liudyny (OBSIE/BDIPL) Strasburh, 17 zhovtnia 2011 roku
47. Turkey: Parliament Passes Law Amending Election Laws and Lowering Electoral Threshold
URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-04-24/turkey-parliament-passes-law-amending-election-laws-and-lowering-electoral-threshold>
48. Ukhvala Apeliatsiinoho sudu Sumskoi oblasti vid 07 liutoho 2013 roku u spravi №1806/12508/12
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33379357>

УДК 340.131.5; 340.132.6

doi.org/10.30970/jcl.1.2025.2

Ігор Онищук

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор Центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9472-5472

E-mail: revival.if.ua@gmail.com

ДОКТРИНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРИГІНАЛІЗМУ ЯК МЕТОДУ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ВЕРХОВНИМ СУДОМ США

DOCTRINAL PRINCIPLES OF ORIGINALISM AS A METHOD OF CONSTITUTIONAL INTERPRETATION BY THE SUPREME COURT OF THE UNITED STATES

Ihor Onyshchuk

Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Law Enforcement of the Educational-Scientific Institute of Law of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Director of the Center for Constitutional Justice Research of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract | The purpose of the article is to consistently and comprehensively reveal the issues of originalism and to study the main stages of development of the modern originalist theory of interpretation of the US Constitution from the point of view of doctrinal, theoretical-legal and practical positions.

The novelty of the article consists in the development of doctrinal provisions of originalism as a method of interpreting the Constitution by the US Supreme Court at various stages of its development.

It is found that at the initial stage, the originalism of original intentions, also called old originalism or intentionalism, was considered as a mechanism for implementing the doctrine of judicial restraint within the framework of constitutional proceedings, which is expressed in the limitation of judicial discretion and the manifestation of judicial respect for the choice of the legislator (judicial deference) in the form of revealing the intentions of persons who participated in the development of constitutional provisions.

It is shown that originalism became an attempt to theoretically substantiate the need to move away from liberal judicial activism, calling on the judges of the US Supreme Court to recognize laws as unconstitutional only in extreme cases. Originalism later combined doctrinal views about original (primary) social meaning and the distinction between the concepts of "interpretation" and "constructionism".

It is argued that the opposition of the originalist concept of constitutional interpretation to the concepts of strict (narrow) interpretation (strict constructionism) or free (broad) interpretation (overbreadth constructionism) is devoid of any meaning, since they are all different methodological approaches to the study of the dialectically unified process of interpreting the Constitution. Supporters of each of the concepts use different types of

sources of constitutional law, base their conclusions on different types of legal understanding: positivism (normativism) and neopositivism (living constitution).

Conclusions. In contrast to the originalist method, strict constructionism holds that the U.S. Constitution should be interpreted narrowly ("strict constructionism"). The modern originalist theory of interpretation of the US Constitution is characterized by a lower focus on criticism of the "Warren Court" and a lower commitment to the doctrine of judicial restraint. The doctrine of modern originalism as a method of interpreting the Constitution is more substantiated and allows for the use of non-originalist methods of interpretation. It is shown that modern originalism remains within the distinctive properties of originalism, based on the idea of the invariability of the meaning of the Constitution from the moment of its adoption.

Keywords: US Constitution, US Supreme Court, judicial constitutional review, interpretation of the US Constitution, constructionism, originalism, judicial restraint, judicial activism.

Анотація | Мета статті полягає в послідовному й розгорнутому розкритті проблематики оригіналізму та дослідженні основних етапів розвитку сучасної оригіналістської теорії тлумачення Конституції США з погляду доктринальних, теоретико-правових і практичних позицій.

Новизна статті полягає в розробці доктринальних положень оригіналізму як методу тлумачення Конституції Верховним судом США на різних етапах його розвитку та з позицій позитивістського й неопозитивістського типів праворозуміння.

З'ясовано, що на початковій стадії оригіналізм первісних намірів (старий оригіналізм або інтенціоналізм), розглядався як механізм втілення в життя в рамках конституційного судочинства доктрини судової стриманості (judicial restraint), що виражається в обмеженні судового розсуду (judicial discretion) та прояві судової поваги до вибору законодавця (judicial deference) шляхом виявлення намірів осіб, які брали участь у розробці конституційних положень.

Показано, що оригіналізм став спробою теоретично обґрунтувати необхідність відходу від ліберального судового активізму, закликаючи суддів Верховного суду США визнавати закони неконституційними лише у крайніх випадках. Згодом оригіналізм поєднав доктринальні погляди про оригінальне (первісне) суспільне значення та про розмежування понять «тлумачення» й «конструкціонізм».

Аргументовано, що протиставлення оригіналістської концепції конституційної інтерпретації до концепцій жорсткого (вузького) тлумачення (strict constructionism) чи вільного (широкого) тлумачення (overbreadth constructionism) позбавлене будь-якого сенсу, оскільки всі вони є різними методологічними підходами до вивчення діалектично єдиного процесу тлумачення Конституції. Прихильники кожної із концепцій використовують різні види джерел конституційного права, обґрунтовують свої висновки, виходячи з позицій різних типів праворозуміння: позитивістського (нормативізму) і неопозитивістського (живої конституції).

Висновки. Доктрина сучасного оригіналізму як методу тлумачення Конституції більш обґрунтована й допускає застосування неоригіналістських методів тлумачення. Показано, що сучасний оригіналізм залишається в межах відмінних властивостей оригіналізму, виходячи з ідеї незмінності значення конституції з моменту її прийняття. На відміну від методу оригіналізму, за жорстким (вузьким) конструкціонізмом Конституцію США слід тлумачити вузько (strict constructionism). Сучасній оригіналістській теорії тлумачення Конституції США притаманна менша орієнтованість на критику «Суду Уоррена» й менша прихильність до доктрини судової стриманості.

Ключові слова: Конституція США, Верховний суд США, судовий конституційний контроль, тлумачення Конституції США, конструкціонізм, оригіналізм, судова стриманість, судовий активізм.

Постановка проблеми. Тлумачення Конституції США здійснюється уповноваженим органом – Верховним Судом США з метою загальнообов'язкового роз'яснення понять, формулювань та норм, що містяться в тексті Конституції. Тлумачення норм Конституції передбачає також з'ясування сенсу, вкладеного в конституційну норму правотворчим органом, для її правильного застосування.

Якщо на першому етапі дії Конституції тлумачення пов'язане переважно з її текстом, то на наступних етапах перед інтерпретатором постає завдання кореляції конституційних норм і нових

суспільних відносин. Саме тому, що Конституція США жорстка, а процедура внесення до неї змін і доповнень ускладнена, тлумачення Конституції США полягає в подоланні Верховним Судом невідзначеності в розумінні її положень, у з'ясуванні об'єктивного сенсу та виявленні позитивних правових принципів, що містяться в ній.

При цьому не варто забувати, що тлумачення Конституції не повинно використовуватися як спосіб прихованого перегляду Конституції, відмови від застосування її принципів і норм, що перестали відповідати інтересам панівних політичних сил у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики тлумачення норм права, зокрема застосування методу оригіналізму в тлумаченні Конституції суддями Верховного Суду США висвітлювали у публікаціях В. Бігун, М. Авбель (M. Avbelj), Дж. Бенгоетчеа (J. Bengoetxea), В. Бредлі (W. Bradley), П. Брест (P. Brest), Ф. Бидлинського (F. Bydlynski), Е. Борчард (E. Borchard), Р. Барнетт (R. Barnett), Р. Борк (R. Bork), Х. Грем (H. Graham), Г. Гаскрофт (G. Huscroft), Дж. Мак Гініс (J. Mc Ginnis), Х. Харт (H. Hart), Р. Кей (R. Kay), Е. Левтовська (E. Łętowska), В. Майклз (W. Michaels), Х. Монаган (H. Monaghan), Й. Остендорфа (J. Ostendorf), М. Раппапорт (M. Rappaport), А. Сакс (A. Sacks), Л. Солум (L. Solum) та ін.

Спадкоємність наукових досліджень у теорії юридичної техніки, зокрема тлумачення норм права, дозволяє розкрити доктринальні положення оригіналізму як методу тлумачення Конституції Верховним Судом США на різних етапах його розвитку та з позицій позитивістського й неопозитивістського типів праворозуміння.

Мета дослідження полягає в послідовному й розгорнутому розкритті проблематики оригіналізму та дослідженні основних етапів розвитку сучасної оригіналістської теорії тлумачення Конституції США з погляду доктринальних, теоретико-правових і практичних позицій.

З метою визначення істотних, характерних особливостей та ознак оригіналізму як методу тлумачення Конституції суддями Верховного Суду США використано низку методів дослідження. У методологічній основі дослідження лежить метод юридичної науки, який є системою засобів пізнання права та охоплює такі підсистеми, як: філософські засоби; загальнонаукові засоби; спеціально-юридичні засоби; методики й техніки дослідження. Концептуально-методологічною основою роботи став комплексний, діяльнісний, історичний та порівняльно-правовий підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. У США, у зв'язку з тлумаченням Конституції, сформувалося декілька теорій судового тлумачення: текстуалізму, оригіналізму, жорсткого тлумачення (*strict constructionism*), функціоналізму, доктриналізму, девелопменталізму (*developmentalism*), контекстуалізму (історичного чи фактичного), структуралізму; поєднання зазначених теорій. Однією когортою інтерпретаторів Конституція тлумачиться, виходячи з уявлень про те, що вона є «живою», а іншою – на основі моральних переконань¹.

Дискусійні питання, які виникають у процесі судового правозастосування, поширюються за межі так званого чистого тлумачення тексту. Під час аналізу правового тексту детального роз'яснення вимагають правила, цінності та ідеї. Як стверджує Е. Левтовська, застосування норм права судами передбачає не тільки дедукцію, але й постійну адаптацію законодавства до протилежних судових інтерпретацій².

Ф. Бидлинські, досліджуючи множинність смислів норм права, запропонував надавати перевагу тому, який закріплений у Конституції як основоположне право, тобто «дружний» до Основного Закону³.

Оригіналізм не тільки є одним із найстаріших методів тлумачення Конституції, а й попри смерть А. Скаліа, найбільш відомого оригіналіста у Верховному Суді США, як і раніше має багато прихильників серед суддів вищого судового органу цієї країни, у тому числі тих, яких не можна зарахувати до консервативних юристів.

¹ Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення. С. 25.

² Łętowska E. Pozaprosesowe znaczenie uzasadnień sądowych. Państwo i Prawo. 1997. №5. S. 16.

³ Bydlynski F. Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff. Wien; New York: Springer, 1991. S. 455–456.

Тоді як текстуалістські підходи до конституційного тлумачення фокусуються виключно на тексті документа, оригіналістські підходи розглядають значення Конституції у тому вигляді, у якому вона розумілася, принаймні деякою частиною населення в момент її заснування. Хоча цей метод зазвичай називають «оригіналізмом», вчені-конституціоналісти не дійшли єдиного висновку про те, що означає для судді прийняти цю методологію тлумачення тексту Конституції.

Оригіналісти, однак, у цілому згодні з тим, що текст Конституції підлягає «об'єктивній ідентифікації» з моменту прийняття, а завдання суддів та інших відповідальних тлумачів полягає у тому, щоб сконструювати цей первісний зміст.

Хоч як не дивно, оригіналісти зобов'язані назвою своєї теорії одному з найбільш відомих її опонентів – П. Бресту, який у 1980 р. розкритикував одну з перших її версій. Прояв методу оригіналізму можна відстежити, наприклад, у відомому рішенні Верховного Суду за справою *Marbury v. Madison*⁴ (1803). Зокрема, суддя Є. Кейган, відома своїми ліберальними поглядами, на Сенатських слуханнях щодо її призначення до Верховного Суду зазначила, що «нині ми всі – оригіналісти». Терміни запозичені в Дж. Болкіна, який увів у науковий обіг поняття «оригіналізм» та «оригіналіст»⁵.

У наукових публікаціях використовувалися схожі та споріднені поняття задовго до опублікування роботи П. Бреста, втім до 1980 р. ніхто не оперував поняттями, запропонованими цим автором⁶.

У 1960-ті роки в академічній юридичній літературі США домінували ідеї «живої конституції» та пов'язаного з нею судового активізму. Інтерес вчених до оригіналізму був мінімальний⁷, а сам він, за твердженням деяких авторів, був практично мертвий⁸.

Відродження інтересу до оригіналізму пов'язане з ім'ям професора Р. Борка (номінованого у 1988 р. на посаду судді Верховного суду США президентом Р. Рейганом), який у 1971 р. піддав критиці судовий активізм, виявлений у рішеннях Верховного суду в період головування Е. Уоррена (1950–1960 рр.). Вчений обґрунтував, що судові тлумачення Конституції має бути пов'язане з початковими намірами «батьків-засновників». Порушення вказаного принципу призводить до ігнорування суддями Конституції, а отже, і волі законних представників американського народу («батьків-засновників») вільно обирати цінності, на яких ґрунтуються рішення у конституційних справах. Тому тлумачення, яке не засноване на початкових намірах, не може сприйматися як легітимне⁹.

Зазначений підхід у науковій літературі називається оригіналізмом початкових намірів.

Оригіналізм первісних намірів (старий оригіналізм або інтенціоналізм)¹⁰ виконував роль механізму реалізації в межах конституційного судочинства доктрини судової стриманості (*judicial restraint*), яка виражалася в обмеженні судового розсуду (*judicial discretion*) та прояві судової поваги до вибору законодавця (*judicial deference*) шляхом виявлення намірів осіб, які брали участь у розробці конституційних положень.

У практиці Верховного суду США також застосовується доктрина інтенціоналізму, зокрема метод тлумачення, що ґрунтується на інтенції (намірі) законодавця. Процеси аналізу тексту законодавчого акта та спроба виявлення законодавчої інтенції (наміру) взаємопов'язані, утім перевага надається тексту. Тому суддя знаходить намір автора норми права на основі викладеного в тексті закону, а не на основі суб'єктивної думки автора¹¹.

⁴ *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 1 Cranch 137 137 (1803). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137>

⁵ Brest P. The Misguided Quest for the Original Understanding. *Boston University Law Review*. 1980. Vol. 60.

⁶ Borchard E. The Supreme Court and Private Rights. *Yale Law Journal*. 1938. Vol. 47. P. 1063; Graham H. The «Conspiracy Theory» of the Fourteenth Amendment. *Yale Law Journal*. 1938. Vol. 48. P. 171.

⁷ Kesavan V., Paulsen M. The Interpretive Force of the Constitution's Secret Drafting History. *Georgetown Law Journal*. 2003. Vol. 91. P. 1137-1159.

⁸ Barnett R. An Originalism for Nonoriginalists. *Loyola Law Review*. 1999. Vol. 45. P. 611.

⁹ Bork R. Neutral Principles and Some First Amendment Problems. *Indiana Law Journal*. 1971. Vol. 47.

¹⁰ Michaels W. A Defense of Old Originalism. *Western New England Law Review*. 2009. Vol. 31. P. 21.

¹¹ Середюк В. Ю. Доктрина інтенціоналізму в тлумаченні норм права. С. 86.

Прив'язка Суду до оригінального розуміння тексту Конституції гарантувала неможливість ухвалення рішень, подібних до тих, які були прийняті «Судом Уоррена», тобто заснованих на особистих моральних переконаннях суддів, а не на дійсному значенні Конституції¹².

Таким чином, оригіналізм первісних намірів претендував на роль теорії, здатної забезпечити обмеження судового розсуду¹³. Тоді ж деякі оригіналісти запропонували при тлумаченні Конституції виходити не з намірів «батьків-засновників», а з первісного розуміння Конституції особами, які брали участь у затвердженні тексту Конституції або поправок до неї.

Багато питань, зазначених критиками оригіналізму, залишилися нерозв'язаними. Однак це своєрідне відгалуження старого оригіналізму, на думку деяких авторів, не лише було спрямоване на ослаблення впливу історії у конституційному тлумаченні, а й стало спробою подолати «суб'єктивізм», властивий концепції первісних намірів, адже визначальним у тлумаченні Конституції стають не суб'єктивні наміри «батьків-засновників», а розуміння тексту Конституції особами, які її прийняли.

Всупереч оригіналізму ноноригіналізм зорієнтований на еволюцію Конституції, що дає більші можливості застосування принципу рівності щодо темношкірих, жінок, представників меншин, а як приклад неадекватного судового рішення, ухваленого з оригіналістських позицій, можна навести рішення Верховного суду США у справі «Brown v. Board of Education¹⁴» (1954 р.), яке було визнано неконституційним.

Успішнішим у подоланні критики старого оригіналізму стало звернення оригіналістів до нового поняття – «первісне суспільне значення». Його суть полягає в тому, що вирішальна роль у тлумаченні Конституції відводиться розумінню конституційного тексту на момент його ухвалення. Хоча авторство формулювання поняття справедливо приписується Г. Лоусену, загальновизнано, що в його появі вирішальна роль належить судді А. Скаліа. Виступаючи 1986 р. незадовго до свого призначення головою Верховного суду США, перед співробітниками Юрисконсульської служби Міністерства юстиції США, А. Скаліа закликав юрисконсультів «змінити ярлик», відмовившись від доктрини первісних намірів на користь доктрини первісного значення. Ідея була підтримана більшістю вчених-оригіналістів¹⁵.

На наше переконання, пропозиція А. Скаліа стала першим серйозним внеском у дієву, більш обґрунтовану та стійку до критики супротивників теорію оригіналізму. Адже тлумачення Конституції, ґрунтоване на початкових намірах, може призвести до результатів, несумісних із верховенством права, як-от тиранія. Править закон, а не наміри законодавця. Таким чином, особисті, суб'єктивні та публічно не виражені первісні наміри були практично протиставлені об'єктивному значенню загальнодоступного тексту Конституції.

Зазначений підхід до тлумачення Конституції, названий Г. Лоусоном оригіналістським текстуалізмом, визначався цим автором як спосіб з'ясування постійного загальноприйнятого соціального значення конституційного положення, що існує на момент його прийняття та розуміється з урахуванням лінгвістичного, структурного та історичного контексту відповідної конституційної норми.

Перехід від первісних намірів до доктрини первісного суспільного значення став причиною формування так званого нового оригіналізму. Його другою важливою складовою, крім зазначеної вище доктрини, стала відмінність між поняттями «тлумачення» (*interpretation*) і «конструкціонізм» (*constructionism*), яку проводять деякі прихильники доктрини первісного суспільного значення.

Л. Солум, всупереч оригіналістам, вважає цілком прийнятним, а в окремих випадках необхідним, прояв судами судового активізму. Обґрунтовується це протиставленням категорій «судова

¹² Ibid.

¹³ Monaghan H. Our Perfect Constitution. New York University Law Review. 1981. Vol. 56. P. 35.

¹⁴ «Brown v. Board of Education» (1954 r.) URL: <https://www.britannica.com/event/Brown-v-Board-of-Education-of-Topeka>

¹⁵ Kay R. Adherence to the Original Intentions in Constitutional Adjudication: Three Objections and Responses. Northwestern University Law Review. 1988. Vol. 82. P. 226.

стриманість» (*judicial restraint*) та «конституційне обмеження» (*constitutional constraint*). У першому випадку йдеться виключно про судовий орган, який, відповідно до ідеї *judicial deference*, «стримує» себе, не визнаючи рішень органів законодавчої чи виконавчої влади неконституційними. Друга категорія поширюється на всі гілки влади та визначає, наскільки їхні дії є «обмеженими», тобто такими, що відповідають вимогам тексту Конституції¹⁶.

Фактично йдеться про протиставлення різних цінностей, що лежать в основі цих категорій, – демократизму і теорії конституційних меж правління більшості відповідно.

Деякі оригіналісти не підтримали ідею про наявність відмінностей між тлумаченням і конструюванням. До них належать як старі оригіналісти, так і деякі прихильники доктрини первісного суспільного значення. Останні пропонують альтернативні способи розв'язання проблеми абстрактності конституційних положень.

Так, Дж. Макгініс і М. Раппапорт вважають, що двозначність і неясність тексту можуть і повинні усуватися методами тлумачення, що застосовувалися суддями та юристами в період ухвалення відповідного конституційного положення. Ними заперечується застосування конструювання, оскільки це є практикою, що сприяє вирішенню справ суддями на основі їхніх особистих моральних переконань¹⁷. Цей підхід до тлумачення отримав назву «оригіналізм первісних методів».

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує думка Дж. Болкіна, який стверджує, що найкраща версія оригіналізму – рамковий оригіналізм (*framework originalism*) – є цілком сумісною з «живим конституціоналізмом». Зазначений автор, як і Л. Салум, виходить із розмежування тлумачення і конструювання, а також наявності в Конституції неясних і абстрактних положень. Тлумаченням встановлюється значення тексту, а конструюванням застосовується текст у вигляді судових доктрин, законів та створених інститутів.

Прикладом конституційного тлумачення, здійсненого з позицій оригіналізму, є ухвалене 1983 року рішення Верховного суду США у справі *Marsh v. Chambers*, 463 U.S. 783 (1983)¹⁸.

На думку Дж. Болкіна, рамковий оригіналізм є оригіналістською теорією, оскільки заснований на ідеї незмінності основної конституційної рамки, що складається з первісного семантичного значення тексту та здійсненого особами, які прийняли Конституцію, вибору сукупності конституційних правил, стандартів і принципів. Зазначений підхід є методом «тексту і принципу», що, маючи оригіналістичну основу, також є методом «живої конституції», враховуючи те значення, що надається Дж. Болкіним конституційному конструюванню, яке здійснюється наступними поколіннями та адаптується до сучасних умов. Те, що Дж. Болкін називає конституційним «тлумаченням», насправді поєднує конституційне конструювання, тобто реалізацію і застосування Конституції на практиці, а також конструювання інститутів для виконання конституційних функцій. Саме це і є «живим конституціоналізмом»¹⁹.

З викладеного видно, що новий оригіналізм значно відрізняється від старого за наступними основними рисами:

- 1) менш політизований і характеризується більшим прагненням до теоретичної аргументації;
- 2) характеризується значно меншою прихильністю до доктрини держави і права в сучасному світі – теорії й історії судової стриманості та визнання наявності в Конституції абстрактних положень і принципів, що не мають чітких меж застосування;
- 3) вимагає від суддів не прояву «прихильності» до вибору законодавця, а забезпечення захисту Основного Закону шляхом прихильності до ідеї «вірності» Конституції, а саме її оригінальному суспільному значенню;

¹⁶ Solum L. The Constraint Principle: Original Meaning and Constitutional Practice. URL: <https://ssrn.com/abstract=2940215>

¹⁷ Mc Ginnis J., Rappaport M. Original Methods Originalism: A New Theory of Interpretation and the Case Against Construction. Northwestern University Law Review. 2009. Vol. 103. P. 751.

¹⁸ *Marsh v. Chambers*, 463 U.S. 783 (1983). URL: <https://berkleycenter.georgetown.edu/cases/marsh-v-chambers--2>

¹⁹ Balkin J. M. Framework originalism and the living constitution. Northwestern University Law Review. 2009. Vol. 103. No. 2. Pp. 559-560.

4) передбачає прояв судового активізму, а судова стриманість розцінюється як відмова від виконання конституційних обов'язків;

5) суттєво змінив ставлення до ключової категорії старого оригіналізму – судової стриманості, і став більш науково обґрунтованою та дієвою теорією тлумачення Конституції, виходячи з ідеї незмінності значення Конституції з моменту її прийняття.

Як зазначили Г. Гаскрофт і В. Бредлі, науковці-оригіналісти стикаються зі значним викликом у формулюванні підходу до конституційного конструкціонізму, який робить оригіналізм достатньо гнучким для вирішення непередбачених правових ситуацій з одного боку, а з іншого боку – залишаючись вірними розрахунковій функції Конституції. Сучасних конституціоналістів справедливо критикують за їхнє розмите трактування тексту, особливо положень про права. Оригіналістам потрібно остерігатися будь-якого підходу до конструкціонізму, який би візуалізував широке і нерелевантне значення конституційних приписів²⁰.

На відміну від методу оригіналізму, відповідно до жорсткого (вузького) конструкціонізму Конституцію США слід тлумачити вузько. Словосполучення «*strict constructionism*» стало популярним як гасло передвиборчої кампанії, що використовував Річард Ніксон, коли балотувався на посаду президента 1968 року. Ніксон пообіцяв, що призначатиме суддів, що будуть «*жорсткими конструкціоністами*» на противагу «*судовому активізму*», що характеризував Суд Уоррена, але цей зворот має набагато давніші джерела і може сягати кінця XVIII століття.

Жорсткий (вузький) конструкціонізм (*strict constructionism*) – це теорія тлумачення Конституції на основі буквального і вузького визначення мови без посилання на відмінності умов, коли Конституція була написана, та сучасних умов, винаходів, суспільних змін тощо. На відміну від жорсткого, «широкий конструкціонізм» бере до уваги те, що вважається «наміром» авторів тексту, і розширює та інтерпретує мову широко, щоб відповідати сучасним стандартам людської поведінки і складності суспільства. Це визначення межує з неузгодженістю, протиставляючи «жорсткий конструкціонізм» як оригіналізму, так і поняттю живої конституції – ідеям, що можна вважати взаємопротилежними²¹.

Прихильники використання оригінального сенсу як підходу до тлумачення вказують на триваллий історичний шлях його розвитку та на його прихильність до демократичної волі народу, сформульованої в Конституції. Вони вказують на основну логіку, згідно з якою закон, щоб функціонувати як закон, повинен мати фіксоване або усталене значення доти, поки він не буде формально змінений або скасований²².

Як зазначив Й. Остендорф: «Прийняття жорсткого конструкціонізму гарантує, що Конституція слугує надійним юридичним якорем, зміцнюючи довіру до Верховного Суду як неупередженого та надійного арбітра. Ми повинні виступати за повернення до жорсткого конструкціоністського підходу, щоб відновити віру в нашу правову систему та зберегти цілісність Верховного Суду США»²³.

Звертаючи увагу на переваги «золотого» правила тлумачення, слід зазначити, що це правило дозволяє уникнути абсурдності та несправедливості, які часто породжуються правилом буквального тлумачення, і навіть допомагає судам втілити в життя реальний намір парламенту.

Багато англійських юристів критикують так зване «золоте правило», яке полягає в тому, що суддя має право наділяти тексти законодавця власними смислами. У цьому контексті доцільно навести відоме висловлювання Джорджа Бернарда Шоу: «Золоте правило полягає в тому, що немає

²⁰ Huscroft G., Bradley W. The Challenge of Originalism: Theories of Constitutional Interpretation. Cambridge University Press. 2011. P. 16. URL: <https://ssrn.com/abstract=1875052>

²¹ Strict Construction and Judicial Activism. Legal Theory Lexicon. URL: https://lsolum.typepad.com/legal_theory_lexicon/2004/05/legal_theory_le_3.html

²² Darrell A.H. Miller, Text, History, and Tradition: What the Seventh Amendment Can Teach Us About the Second, 122 Yale L.J. 852, 935 (2013), 1995. P. 98.

²³ Ostendorf J. Unmasking the Supreme Court: The Imperative of Strict Constructionism. URL: <https://www.ostendorflow.com/blog/?p=1537>

золотих правил»²⁴ (*The golden rule is that there are no golden rules*). За широкого трактування золоте правило входить у конфлікт із правилом буквального тлумачення. Часто судді змушені вдаватися до золотого правила, коли закон не містить неясних слів та виразів, але згідно з використаною в статуті структурою словосполучень та речень вони мають кілька різних значень, застосування яких призводить до різних результатів.

Висновки.

Узагальнюючи зазначені вище засоби та прийоми тлумачення Конституції, необхідно відзначити, що вони варіюються від «текстуалізму» (тобто «жорсткого (вузького) тлумачення» (*strict constructionism*)) та «судового оригіналізму» (*judicial originalism*), що передбачає тлумачення, яке виходить із приписів дійсних намірів законодавця, до «тлумачення на основі фундаментальних прав» (тобто «вільного (широкого) тлумачення» (*overbreadth constructionism*)).

З'ясовано, що на початковій стадії розвитку оригіналізм первісних намірів (старий оригіналізм або інтенціоналізм) розглядався як механізм втілення в життя в рамках конституційного судочинства доктрини судової стриманості (*judicial restraint*), що виражається в обмеженні судового розсуду (*judicial discretion*) та прояві судової поваги до вибору законодавця (*judicial deference*), а саме у виявленні намірів осіб, які брали участь у розробці конституційних положень.

Показано, що оригіналізм став спробою теоретично обґрунтувати необхідність відходу від ліберального судового активізму, закликаючи суддів Верховного Суду США визнавати закони неконституційними лише в крайніх випадках. Згодом оригіналізм поєднав доктринальні погляди щодо оригінального (первісного) суспільного значення та розмежування понять «тлумачення» й «конструювання». Оригіналізм не полягає в обмеженні судового розгляду, його суть зводиться до конструювання найбільш нормативно привабливої структури для обґрунтування Конституції.

На відміну від методу оригіналізму, згідно з жорстким (вузьким) конструкціонізмом Конституцію США слід тлумачити вузько («*strict constructionism*»). Сучасній оригіналістській теорії тлумачення Конституції США притаманна менша орієнтованість на критику «Суду Уоррена» й менша прихильність до доктрини судової стриманості. Доктрина сучасного оригіналізму як методу тлумачення Конституції більш обґрунтована та допускає застосування неоригіналістських методів тлумачення. Показано, що сучасний оригіналізм залишається в межах відмінних властивостей оригіналізму, виходячи з ідеї незмінності значення Конституції з моменту її прийняття.

Протиставлення оригіналістської концепції конституційної інтерпретації концепціям жорсткого (вузького) тлумачення (*strict constructionism*) чи вільного (широкого) тлумачення (*overbreadth constructionism*) позбавлене будь-якого сенсу, оскільки всі вони є різними методологічними підходами до вивчення діалектично єдиного процесу тлумачення Конституції та сформува-лися в процесі тлумачення Конституції США Верховним Судом. Прихильники кожної з концепцій використовують різні види джерел конституційного права, обґрунтовують свої висновки, виходячи з позицій різних типів праворозуміння: позитивістського (нормативізму) та неопозитивістського (живої конституції).

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Balkin J. M. Framework originalism and the living constitution. *Northwestern University Law Review*. 2009. Vol. 103. No. 2. Pp. 549-614.
2. Barnett R. An Originalism for Nonoriginalists. *Loyola Law Review*. 1999. Vol. 45. P. 611-654.
3. Borchard E. The Supreme Court and Private Rights. *Yale Law Journal*. 1938. Vol. 47. Pp. 1051-1078.
4. Bork R. Neutral Principles and Some First Amendment Problems. *Indiana Law Journal*. 1971. Vol. 47. 35 p.

²⁴ Афоризми. Джордж Бернард Шоу. URL: <http://aphorism.org.ua/search.php?key-word=%C4%E6%E6%F0%E4%E6%20%C1%E5%F0%ED%E0%F0%E4%20%D8%EE%F3>.

5. Brest P. The Misguided Quest for the Original Understanding. *Boston University Law Review*. 1980. Vol. 60. Pp. 204–238.
6. Bydlynski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. Wien; New York: Springer, 1991. 671 s.
7. Darrell A. H. Miller, Text, History, and Tradition: What the Seventh Amendment Can Teach Us About the Second, 122 *Yale L.J.* 852, 935 (2013), 1995. 125 p.
8. Ginnis J., Rappaport M. Original Methods Originalism: A New Theory of Interpretation and the Case Against Construction. *Northwestern University Law Review*. 2009. Vol. 103. P. 751.
9. Graham H. The «Conspiracy Theory» of the Fourteenth Amendment. *Yale Law Journal*. 1938. Vol. 48. P. 171–194.
10. Huscroft G., Bradley W. The Challenge of Originalism: Theories of Constitutional Interpretation. Cambridge University Press. 2011. 18 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=1875052>
11. Kay R. Adherence to the Original Intentions in Constitutional Adjudication: Three Objections and Responses. *Northwestern University Law Review*. 1988. Vol. 82. P. 226–292.
12. Kesavan V., Paulsen M. The Interpretive Force of the Constitution's Secret Drafting History. *Georgetown Law Journal*. 2003. Vol. 91. P. 1113–1214.
13. Michaels W. A Defense of Old Originalism. *Western New England Law Review*. 2009. Vol. 31. P. 21–37.
14. Monaghan H. Our Perfect Constitution. *New York University Law Review*. 1981. Vol. 56. P. 35.
15. Ostendorf J. Unmasking the Supreme Court: The Imperative of Strict Constructionism. URL: <https://www.ostendorfllaw.com/blog/?p=1537>
16. Solum L. The Constraint Principle: Original Meaning and Constitutional Practice. URL: <https://www.law.virginia.edu/scholarship/publication/lawrence-b-solum/962141>
17. Strict Construction and Judicial Activism. *Legal Theory Lexicon*. URL: https://lsolum.typepad.com/legal_theory_lexicon/2004/05/legal_theory_le_3.html
18. Łętowska E. Pozaprosesowe znaczenie uzasadnień sądowych. *Państwo i Prawo*. 1997. №5. S. 3–17.
19. Афоризми. Джордж Бернард Шоу. URL: <http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%C4%E6%E6%20%C1%E5%F0%ED%E0%F0%E4%20%D8%EE%F3>.
20. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. К., 2011. 303 с.
21. Середюк В. Ю. Доктрина інтенціоналізму в тлумаченні норм права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 6. С. 81–88. DOI: 10.32886/instzak.2021.06.09

Перелік юридичних документів:

22. Brown v. Board of Education (1954 г.) URL: <https://www.britannica.com/event/Brown-v-Board-of-Education-of-Topeka>
23. Marbury v. Madison, 5 U.S. 1 Cranch 137 137 (1803). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>
24. Marsh v. Chambers, 463 U.S. 783 (1983). URL: <https://berkleycenter.georgetown.edu/cases/marsh-v-chambers--2>

References

Bibliography:

1. Афоризми. Джордж Бернард Шоу. URL: <http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%C4%E6%E6%20%C1%E5%F0%ED%E0%F0%E4%20%D8%EE%F3>.
2. Balkin J. M. Framework originalism and the living constitution. *Northwestern University Law Review*. 2009. Vol. 103. No. 2. Pp. 549–614.
3. Barnett R. An Originalism for Nonoriginalists. *Loyola Law Review*. 1999. Vol. 45. P. 611–654.
4. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. К., 2011. 303 с.
5. Borchard E. The Supreme Court and Private Rights. *Yale Law Journal*. 1938. Vol. 47. Pp. 1051–1078.
6. Bork R. Neutral Principles and Some First Amendment Problems. *Indiana Law Journal*. 1971. Vol. 47. 35 p.
7. Brest P. The Misguided Quest for the Original Understanding. *Boston University Law Review*. 1980. Vol. 60. Pp. 204–238.
8. Bydlynski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. Wien; New York: Springer, 1991. 671 s.
9. Darrell A. H. Miller, Text, History, and Tradition: What the Seventh Amendment Can Teach Us About the Second, 122 *Yale L.J.* 852, 935 (2013), 1995. 125 p.
10. Ginnis J., Rappaport M. Original Methods Originalism: A New Theory of Interpretation and the Case Against Construction. *Northwestern University Law Review*. 2009. Vol. 103. P. 751.
11. Graham H. The «Conspiracy Theory» of the Fourteenth Amendment. *Yale Law Journal*. 1938. Vol. 48. P. 171–194.
12. Huscroft G., Bradley W. The Challenge of Originalism: Theories of Constitutional Interpretation. Cambridge University Press. 2011. 18 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=1875052>
13. Kay R. Adherence to the Original Intentions in Constitutional Adjudication: Three Objections and Responses. *Northwestern University Law Review*. 1988. Vol. 82. P. 226–292.

14. Kesavan V., Paulsen M. The Interpretive Force of the Constitutions Secret Drafting History. *Georgetown Law Journal*. 2003. Vol. 91. P. 1113–1214.
15. Michaels W. A Defense of Old Originalism. *Western New England Law Review*. 2009. Vol. 31. P. 21–37.
16. Monaghan H. Our Perfect Constitution. *New York University Law Review*. 1981. Vol. 56. P. 35.
17. Ostendorf J. Unmasking the Supreme Court: The Imperative of Strict Constructionism. URL: <https://www.ostendorflaw.com/blog/?p=1537>
18. Serediuk V. YU. Doktryna intentsionalizmu v tlumachenni norm prava. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2021. № 6. S. 81–88. DOI: 10.32886/instzak.2021.06.09
19. Solum L. The Constraint Principle: Original Meaning and Constitutional Practice. URL: <https://www.law.virginia.edu/scholarship/publication/lawrence-b-solum/962141>
20. Strict Construction and Judicial Activism. *Legal Theory Lexicon*. URL: https://lsolum.typepad.com/legal_theory_lexicon/2004/05/legal_theory_le_3.html
21. Łętowska E. Pozaprosesowe znaczenie uzasadnień sądowych. *Państwo i Prawo*. 1997. №5. S. 3–17.

List of legal documents:

22. Brown v. Board of Education (1954 h.) URL: <https://www.britannica.com/event/Brown-v-Board-of-Education-of-Topeka>
23. Marbury v. Madison, 5 U.S. 1 Cranch 137 137 (1803). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>
24. Marsh v. Chambers, 463 U.S. 783 (1983). URL: <https://berkleycenter.georgetown.edu/cases/marsh-v-chambers--2>

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.1.2025.3**Руслан Бедрій**

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8967-5407

E-mail: ruslanbedriy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF ECONOMIC RIGHTS AT THE MUNICIPAL LEVEL

Ruslan Bedrii

Phd in Law, Docent of the Constitutional Law Department, Law Faculty of
Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Abstract | The article deals with the issues related to determining the legal nature of municipal economic human rights and their constitutional and legal support and implementation under challenging martial law conditions in Ukraine.

The author emphasises that the majority of individual rights (including economic rights) are exercised at the level of territorial communities. Therefore, clearly defined characteristics of municipal human rights as a relatively personified systemic entity are distinguished. At the same time, the author notes that over the past two decades, the national municipal law science has gradually formed a clear trend towards distinguishing a person (resident) with an independent status characteristic, where a person is a member of a territorial community endowed with specific municipal rights and freedoms.

It is substantiated that in the municipal legal mechanism for implementing the tasks and principles of local self-government, an important role belongs to economic rights, the reality and guarantee of which is an indicator of the efficiency of the economic life of territorial communities. These rights have both constitutional and civil significance and content, as well as the municipal-legal dimension of their existence, due to which they can perform a system-forming function in implementing the economic foundations of local self-government. The author proves the expediency of distinguishing between collective and individual municipal economic rights enshrined primarily in the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine 'On Local Self-Government in Ukraine'. Moreover, the exercise of municipal economic rights has become highly complicated due to the full-scale russian armed aggression in Ukraine, which began on 24 February 2022. In this context, the special relevance of the problems of restoring the communal sector of the economy and ensuring the economic rights

of residents and internally displaced persons in terms of their employment, involvement in entrepreneurial activities in communities, etc., was emphasised.

Keywords: economic rights and freedoms, local self-government, constitutional and legal support, martial law, regional economy, municipal legal status of a person.

Анотація | У статті аналізується проблематика, пов'язана з визначенням правової природи муніципальних економічних прав людини, їх конституційно-правового забезпечення та реалізації в непростих умовах воєнного стану в Україні.

Наголошується, що реалізація більшості прав особистості (включаючи економічні) здійснюється на рівні територіальних громад, у зв'язку з чим уже сьогодні можна вести мову про чітко виражені характеристики муніципальних прав людини як відносно уособленого системного утворення. При цьому зазначається, що у вітчизняній муніципально-правовій науці протягом останніх двох десятиліть відбулося поступове формування чіткої тенденції щодо виокремлення в якості самостійної статусної характеристики людини (мешканця) - як члена територіальної громади, яка наділена специфічними муніципальними правами та свободами.

Обґрунтовано, що у муніципально-правовому механізмі реалізації завдань та принципів місцевого самоврядування важлива роль належить економічним правам, реальність і гарантованість яких є показником ефективності економічного життя територіальних громад. Зазначено, що ці права мають не лише конституційно-правове і цивілістичне значення та зміст, а й муніципально-правовий вимір свого буття, в силу чого можуть здійснювати системоутворюючу функцію в реалізації економічних основ місцевого самоврядування. При цьому акцентовано увагу на доцільності виокремлення колективних та індивідуальних муніципальних економічних прав, закріплених насамперед у Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Акцентовано увагу, що реалізація муніципальних економічних прав надзвичайно ускладнилась у зв'язку з повномасштабною російською збройною агресією в Україні, розпочатою 24 лютого 2022 року. У цьому контексті наголошено на особливій актуальності проблем відновлення комунального сектора економіки та належного забезпечення економічних прав місцевих жителів, внутрішньо переміщених осіб щодо їхнього працевлаштування, залучення до підприємницької діяльності в громадах тощо.

Ключові слова: економічні права та свободи, місцеве самоврядування, конституційно-правове забезпечення, воєнний стан, місцева економіка, муніципально-правовий статус особи.

Постановка проблеми. Вирішення закріплених Конституцією України завдань зі створення демократичної, соціальної та правової держави є неможливим без належного визнання основоположних прав людини та створення ефективної системи їх забезпечення. Важливе місце серед конституційних прав та свобод людини і громадянина посідають економічні права та свободи, які визначають можливість особистості створювати матеріальні блага, володіти ними та здійснювати господарську діяльність.

Протягом тривалого часу основні економічні права людини і громадянина як у радянській, так і в сучасній науковій літературі розглядалися як складова частина соціально-економічних прав. Попри значну кількість наукових праць у сфері прав людини, у вітчизняній науці конституційного права фактично відсутні комплексні наукові дослідження економічних прав та свобод і механізмів їх забезпечення та реалізації. Гарантування та захист прав людини є однією з важливих функцій правової, соціальної та демократичної держави. В умовах воєнного стану та складної фінансово-економічної ситуації в Україні громадяни та інші категорії осіб особливо потребують державного захисту своїх економічних прав та свобод.

Реалізація більшості прав особистості (зокрема економічних) здійснюється на рівні територіальних громад. Уже сьогодні можна вести мову про те, що муніципальні права людини мають чітко виражені характеристики уособленого системного утворення. Про це свідчить їхня множинність та внутрішньоструктурна диференціація як певна сукупність правових можливостей у сфері муніципальної демократії, які поширюють свою дію на всі основні сфери життєдіяльності індивіда

(політичну, економічну, соціальну, культурну та інші) на місцевому рівні. Це дає змогу виокремлювати політичні, економічні, соціальні, культурні муніципальні права людини. Сьогодні, в непростих умовах воєнного часу в Україні постали нові економічні виклики, пов'язані зі значними руйнуваннями житла, інфраструктури у багатьох територіальних громадах. Тому на сучасному етапі особливо актуальними вбачаються проблеми відновлення комунального сектору економіки та належного забезпечення економічних прав місцевих жителів, внутрішньо переміщених осіб у контексті їхнього працевлаштування, залучення до підприємницької діяльності тощо.

Стан опрацювання проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти місцевого самоврядування, його матеріально-фінансової основи, муніципально-правового статусу індивіда досліджувалися у працях вітчизняних вчених М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, О. М. Бориславської, П. Ф. Гураля, Р. А. Джабраїлова, І. В. Дробуш, Н. В. Камінської, В. М. Кампо, Ю. Б. Ключковського, М. І. Корнієнка, В. В. Кравченка, А. Р. Крусян, П. М. Любченка, О. В. Марцеляка, Н. В. Мішиної, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, М. О. Пухтинського, М. В. Савчина, В. О. Серьогіна, С. Г. Серьогіної, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодици, В. А. Устименка, О. Ф. Фрицького, Ю. С. Шемшученка та ін.

Метою дослідження є визначення особливостей правової природи, конституційно-правового забезпечення та практичних аспектів реалізації муніципальних економічних прав людини в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток територіальних громад та ефективне функціонування муніципальної влади безпосередньо обумовлюються станом розвитку економіки у державі, рівнем життя людей, соціальною структурою суспільства тощо. Тому як економічні гарантії належної організації муніципальної влади та забезпечення прав людини у сфері місцевого самоврядування виступають такі основи економічної системи суспільства та держави, як: ринкова економіка; єдність економічного простору; вільне переміщення товарів, послуг та фінансових коштів; підтримка конкуренції; свобода економічної діяльності, підприємництва та праці; визнання, рівноправність та рівний захист різних форм власності, включно з комунальною власністю¹.

Основи економічної системи, визначені конституційними нормами, знаходять свій розвиток також в економічних правах та свободах. При цьому слід враховувати, що конституції, будучи ідеологічними текстами, відображають цінності їхніх авторів та цілі, досягненню яких вони мають слугувати. Задля зазначених цілей у конституціях таким чином закріплюється відповідний тип суспільства та роль держави у ньому. Як слушно зазначають фахівці, для сучасної конституційної доктрини характерним є постулат, згідно з яким лише в державі, де під час здійснення управлінських функцій належним чином дотримуються законодавчих приписів у сфері захисту прав особистості, може бути створений та забезпечений у подальшому високий рівень економічного розвитку та соціального добробуту².

Попри те, що чимало вчених-правників, здійснюючи класифікацію прав людини, не виділяють економічних прав в окрему групу, а включають їх до соціально-економічних та культурних прав, в останні десятиліття у науковій літературі намітилася слушна тенденція щодо виокремлення економічних прав та свобод у самостійний блок. Так, на думку низки авторів (Л. О. Нікітенко, М. І. Малишко, В. О. Серьогін, Ю. М. Фролов та ін.) об'єднання економічних, соціальних та культурних прав в одну групу є необґрунтованим та ускладнює їх дослідження³. У цьому контексті Л. О. Нікітенко зауважує, що об'єднання економічних та соціальних прав – це «спроба об'єднати несумісні та такі, які внутрішньо суперечать одне одному, принципи – вільного ринку та соціальної справедливості»⁴.

¹ Батанов О.В. Муніципальні економічні права і свободи. Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с. – С. 146.

² Serohin V.O., Melikhova Yu.A., Voronov M.M., Romanenko M.V. Experiencia internacional de las personas protectoras en el campo de la administracion publica: ¿que tan relevante es la aplicacion de acuerdo con la ley ucraniana? Justicia. 2021. Vol. 26. Num. 40: Julio-Diciembre. P. 3-10. – С. 3.

³ Пустовалова І.С. Економічний вимір конституції. Дис. ...докт.філософії. (спец. 081 – Право). Харків. 2024. 206 с. – С. 78

⁴ Нікітенко Л. О. Місце права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав людини і громадянина. Право і суспільство. 2015. № 4. Частина 3. С. 31-37. – С. 33.

Як уже зазначалося вище, більшість економічних прав та свобод реалізуються на місцевому рівні та безпосередньо пов'язані з діяльністю муніципальної влади.

Це зумовлено тим, як зазначає Т. С. Бевз⁵, що органи місцевого самоврядування:

- по-перше, найбільш наближені до жителів громад, які проживають на відповідній території, тому можуть швидко і з найменшими витратами вирішити значну частину місцевих питань;
- по-друге, керують процесами щодо якомога ширшого залучення місцевих жителів до розв'язання проблем життєдіяльності громади;
- по-третє, застосовують ефективні засоби прямого та зворотного зв'язку з мешканцями громади з метою визначення їх потреб та інтересів;
- по-четверте, наділені законодавчо визначеними повноваженнями у сфері забезпечення й охорони муніципальних прав та свобод людини і громадянина;
- по-п'яте, володіють визначеними законом формами, засобами і методами діяльності та відповідною матеріально-фінансовою базою.

У спеціальній юридичній літературі слушно зауважується, що у вітчизняній муніципально-правовій науці протягом останніх двох десятиліть відбулося поступове формування чіткої тенденції, пов'язаної з виокремленням самостійної статусної характеристики людини (мешканця) — члена територіальної громади, наділеного специфічними муніципальними правами та свободами⁶.

Дослідженням цієї проблематики займалися, зокрема, такі вітчизняні вчені, як М. О. Баймуратов⁷, Б. Я. Кофман⁸, О. В. Батанов⁹ та ін.

Так, на думку О. В. Батанова, якщо розглядати місцеве самоврядування через призму муніципальних прав і свобод людини і громадянина, його можна визначити як визнані та гарантовані державою природні можливості людини чи її асоціацій (територіальних громад) самостійно та під свою відповідальність вирішувати питання місцевого значення у різних сферах суспільного життя (політичній, економічній, соціальній, культурній, екологічній та ін.). Саме під таким кутом зору, вважає вчений, поняття «муніципальні права» є галузевою категорією доктрини муніципального права. При цьому очевидно, що цьому поняттю властивий — як і самому муніципальному праву — складний, комплексний характер, у якому «присутній» не лише конституційний, а й адміністративно-правовий, цивільно-правовий та інші рівні обґрунтування¹⁰.

У муніципально-правовому механізмі реалізації завдань і принципів місцевого самоврядування будь-якої держави важлива роль належить саме економічним правам, реальність і гарантованість яких є показником ефективності економічного життя територіальних громад. Ці права мають не лише конституційно-правове й цивілістичне значення та зміст, а й муніципально-правовий вимір свого буття, внаслідок чого можуть здійснювати системоутворюючу функцію в реалізації економічних основ місцевого самоврядування.

Вбачається доцільним виділити в системі муніципальних економічних прав в окрему групу — колективні економічні права членів територіальних громад. Зазначені права за своєю природою

⁵ Бевз Т.С. Правове забезпечення реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування в Україні. Дис. ... докт. філос. Острог. 2024. 223 с.

⁶ Батанов О. Муніципальні права особистості: загальнонаправова характеристика. Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю (10.04.2009) / . К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, Ч.1, 2009. С. 108–114. – С. 109.

⁷ Баймуратов М. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування як простір формування, реалізації конституційно- правового статусу людини (особистості) і громадянина, охорони та захисту прав людини. Соціальний калейдоскоп. 2022. Т. 2, Вип. 3–4. С. 8–26.

⁸ Кофман Б. Роль конституційного права в забезпеченні правового статусу людини, особистості і громадянина в умовах глобалізації: питання теорії та практики: монографія / За ред. д.ю.н., проф. М. О. Баймуратова. Київ: «Люди́ла», 2019. 355 с.

⁹ Батанов О. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування / О. В. Батанов, В. В. Кравченко // Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6. № 6. С. 45–53.

¹⁰ Батанов О.В. Муніципальні економічні права і свободи. Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с. – С. 157.

становлять первинний рівень муніципальної свободи і демократії та є засобом реалізації муніципальної влади в економічній сфері. Саме колективні економічні муніципальні права людини набули найбільш повного й послідовного закріплення у Конституції України та профільному законодавстві.

Так, серед цих прав, зокрема, належать такі економічні права, як право територіальних громад на володіння, користування і розпорядження комунальною власністю (ст. 142–143 Конституції України; ч. 3–5 ст. 16, ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), право на фінансову самостійність, формування, затвердження і виконання місцевого бюджету, встановлення місцевих податків і зборів та розпорядження місцевими фінансами (ст.ст. 142–143 Конституції України¹¹, ст.ст. 16, 61, 63–66, 68–70 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»¹²).

При цьому важливо врахувати факт, що реалізація колективних економічних прав є неможливою без соціально-політичної, економічної, громадської активності окремих мешканців — членів територіальної громади. Тобто вони не можуть бути відокремлені від реалізації індивідуальних муніципальних економічних прав людини, які також набули конституційного закріплення, у тому числі в опосередкованому вигляді (через колективні економічні права територіальних громад), а також у межах конституційного інституту основних прав і свобод людини і громадянина.

Йдеться, зокрема, про такі індивідуальні муніципальні економічні права, як право кожного члена територіальної громади на особисту участь у громадському обговоренні проєктів планів економічного і соціального розвитку громади, місцевого бюджету, цільових програм розвитку сільських, селищних, міських громад; участь у проведенні громадських експертиз проєктів рішень місцевої ради з питань, що мають важливе економічне значення для територіальної громади і визначають основні напрями її господарсько-економічного та матеріально-технічного розвитку тощо¹³.

У цьому контексті варто нагадати, що у Стратегії щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні від 15–16 жовтня 2007 року, виходячи з фундаментальних завдань, відповідно до яких «громадяни стають у центрі всіх демократичних інституцій і процесів», а «органи місцевої влади постійно вдосконалюють свою систему врядування», закріплений принцип, згідно з яким багаторічні бюджетні плани розробляються під час проведення відповідних консультацій з громадою¹⁴.

Як слушно зазначає І. В. Дробуш, основна робота щодо задоволення потреб людини в економічній, політичній, соціальній сферах має проводитися саме на місцевому рівні. Відповідно, органи місцевого самоврядування мають наділятися широкими і різноманітними повноваженнями, пов'язаними з реалізацією і охороною прав громадян. Зазначені органи також мають володіти необхідними формами, засобами, методами роботи, законодавчо визначеною матеріально-фінансовою базою, що дасть їм змогу своєчасно й ефективно здійснювати заходи економічного, соціального характеру, спрямовані на забезпечення прав і свобод жителів громад, враховуючи стан війни в Україні¹⁵.

¹¹ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141.

URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹² Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст. 170 (з наступними змінами та доповненнями).

¹³ Батанов О.В. Муніципальні економічні права і свободи. Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с. – С. 164.

¹⁴ Стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні (затверджена Валенсійською декларацією, прийнятою на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування, 15–16 жовтня 2007 року). Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. док. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – С. 41, 48.

¹⁵ Дробуш І. Функціональна роль муніципальної влади в реалізації прав та свобод людини на рівні громади в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал №2. 2024. С. 66–68. – С. 68.

Безперечно, реалізація економічних прав на місцевому рівні надзвичайно ускладнилася у зв'язку з повномасштабною російською збройною агресією в Україні, розпочатою 24 лютого 2022 року. Нові реалії торкнулися всіх сфер життя людей і функціонування територіальних громад, місцевих органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в країні запроваджено воєнний стан¹⁶.

Складні умови воєнного стану призвели до появи нових економічних викликів на місцевому та регіональному рівнях. Особливо це стосується територіальних громад на звільнених від окупантів територіях, де першочергового вирішення потребували проблеми відновлення місцевого господарства, зокрема відбудова зруйнованої інфраструктури, забезпечення прав (у тому числі економічних) та найнеобхідніших потреб жителів, а також поступове відродження комунального сектора економіки.

У свою чергу, в тих територіальних громадах, що розташовані в регіонах, де не відбувалися бойові дії (насамперед – західні, центральні області держави), серед головних завдань порядку денного були і залишаються: створення належних умов для сталого економічного розвитку громад; підтримка релокованого (переміщеного) бізнесу в них; забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб; а також належна організація надання матеріальної та технічної допомоги Збройним Силам України в цих громадах.

У цьому контексті варто зазначити, що переміщення в умовах війни значної кількості людей у межах України – до більш безпечних регіонів держави – актуалізувало для муніципальної влади питання забезпечення економічних прав внутрішньо переміщених осіб, пов'язаних з їх інтеграцією в економіку приймаючих громад через залучення на ринок праці, стимулювання підприємницької активності в цих осіб тощо¹⁷.

Нагадаємо, що згідно із Законом України «Про зайнятість населення», для підтримки внутрішньо переміщених осіб на органи місцевого самоврядування покладено завдання із забезпечення трудової діяльності цих осіб у межах реалізації загальних завдань, пов'язаних з формуванням державної політики у сфері зайнятості населення та її практичного впровадження¹⁸.

Водночас реалізація муніципальною владою повноважень щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб в економічну діяльність приймаючих територіальних громад має здійснюватися в тісній співпраці як з громадськими організаціями, благодійними національними та міжнародними фондами, так і з регіональними органами (районними, обласними) державної влади.

Забезпечення місцевою владою реалізації муніципальних економічних прав внутрішньо переміщених осіб, пов'язаних з їх працевлаштуванням та залученням до підприємницької діяльності, може здійснюватися в таких формах:

- шляхом організації різних тематичних заходів, консультацій, зустрічей із потенційними роботодавцями;
- через створення або ж сприяння діяльності соціальних підприємств, завданням яких є економічна підтримка внутрішньо переміщених осіб;
- шляхом організації для переміщених осіб та місцевих жителів спеціальних інтернет-спільнот, проведення навчання та заходів з перекваліфікації тощо.

Як практичний приклад економічної підтримки внутрішньо переміщених осіб можна навести створення у 2022 році, після введення воєнного стану, в Долинській територіальній громаді, що на Франківщині, інтернет-спільнот «Переселенці Долинщини» та «Обмін послугами – Долинщина». Ці інтернет-спільноти були утворені Долинською міською радою у зв'язку зі зверненнями

¹⁶ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

¹⁷ Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71 с.

URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf> - С. 61.

¹⁸ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI / Відомості Верховної Ради. 2013. № 24. Ст. 243.

вимушено переселених осіб. Серед головних завдань інтернет-спільнот було інформування внутрішньо переміщених осіб щодо ринку праці, інших питань, а також надання їм окремих видів послуг. Як показала практика, утворення зазначених інтернет-спільнот та долучення до їх функціонування значної кількості вимушених переселенців і мешканців громади відіграло позитивну роль для інтеграції внутрішньо переміщених осіб в економічне життя громади¹⁹.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що добробут і життєвий рівень кожного окремого мешканця сільської, селищної чи міської громади залежить від рівня розвитку комунального сектора економіки. Не може бути міцною економіка держави, у якій не забезпечено сталий та ефективний економічний розвиток територіальних громад. Це абсолютно логічно й закономірно виводить інститути місцевого самоврядування на систему економічних прав і свобод людини і громадянина. При цьому, потрібно усвідомлювати, що значення цієї групи прав і свобод у механізмі реалізації місцевого самоврядування не охоплюється лише їх конкретним змістом, а є значно ширшим, оскільки муніципальні економічні права та свободи відображають усю сукупність економічних благ людини і прав на ці блага: на їх отримання, захист, володіння, користування і розпорядження.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Serohin V.O., Melikhova Yu.A., Voronov M.M., Romanenko M.V. Experiencia internacional de las personas protectoras en el campo de la administración pública: ¿qué tan relevante es la aplicación de acuerdo con la ley ucraniana? Justicia. 2021. Vol. 26. Núm. 40: Julio-Diciembre. P. 3-10.
2. Баймуратов М. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування як простір формування, реалізації конституційно- правового статусу людини (особистості) і громадянина, охорони та захисту прав людини. Соціальний калейдоскоп. 2022. Т. 2, Вип. 3–4. С. 8–26.
3. Батанов О. Муніципальні права особистості: загальноправова характеристика. Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю (10.04.2009) / К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, Ч.1, 2009. С. 108–114.
4. Батанов О. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування / О. В. Батанов, В. В. Кравченко // Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6. № 6. С. 45–53.
5. Батанов О.В. Муніципальні економічні права і свободи. Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.
6. Бевз Т.С. Правове забезпечення реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування в Україні. Дис. ... докт. філос. Острог. 2024. 223 с.
7. Дробуш І. Функціональна роль муніципальної влади в реалізації прав та свобод людини на рівні громади в умовах воєнного стану// Юридичний науковий електронний журнал №2. 2024. С. 66–68.
8. Кофман Б. Роль конституційного права в забезпеченні правового статусу людини, особистості і громадянина в умовах глобалізації: питання теорії та практики: монографія /За ред. д.ю.н., проф. М. О. Баймуратова. Київ: «Людмила», 2019. 355 с.
9. Нікітенко Л. О. Місце права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав людини і громадянина. Право і суспільство. 2015. № 4. Частина 3. С. 31-37.
10. Пустовалова І.С. Економічний вимір конституції. Дис. ...докт.філософії. (спец. 081 – Право). Харків. 2024. 206 с.
11. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>

Перелік юридичних документів:

12. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹⁹ Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf> - С. 64.

13. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
14. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI / Відомості Верховної Ради. 2013. № 24. Ст. 243.
15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст. 170 (з наступними змінами та доповненнями).
16. Стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні (затверджена Валенсійською декларацією, прийнятою на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування, 15–16 жовтня 2007 року). Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. документів. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015.

References

Bibliography:

1. Baimuratov M. Konstytutsiino–pravovyi prostir mistsevoho samovriaduvannia yak prostir formuvannia, realizatsii konstytutsiino– pravovoho statusu liudyny (osobystosti) i hromadianyna, okhorony ta zakhystu prav liudyny. *Sot-sialnyi kaleidoskop*. 2022. T. 2, Vyp. 3–4. S. 8–26.
2. Batanov O. Mistseve samovriaduvannia yak instytut hromadianskoho suspilstva: munitsypalno–pravovi problemy vzaiemodii ta funktsionuvannia / O. V. Batanov, V. V. Kravchenko // *Aspekty publichnogo upravlinnia*. 2018. T. 6. № 6. S. 45–53.
3. Batanov O. Munitsypalni prava osobystosti: zahalnopravova kharakterystyka. Udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia ta mistsevoho samovriaduvannia: Materialy nauk.–prakt. konf. za mizhnarodnoiu uchastiu (10.04.2009) / . K.: Vydavnycho–polihrafichniy tsentr Akademii munitsypalnoho upravlinnia, u 2–kh chastynakh, CH.1, 2009. C. 108–114.
4. Batanov O.V. Munitsypalni ekonomichni prava i svobody. Pravove rehuliuвання та ekonomichni svobody i prava: monohrafiia / za red. prof. Mykhaila Savchyna. Uzhhorod: Vydavnytstvo «RIK-U», 2020. 224 s.
5. Bezv T.S. Pravove zabezpechennia realizatsii ekonomichnykh prav ta svobod liudyny i hromadianyna v sferi mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. *Dys. ... dokt. filos.* Ostroh. 2024. 223 s.
6. Drobush I. Funktsionalna rol munitsypalnoi vlady v realizatsii prav ta svobod liudyny na rivni hromady v umovakh voiennoho stanu// *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal* №2. 2024. S. 66–68.
7. Kofman B. Rol konstytutsiinoho prava v zabezpechenni pravovoho statusu liudyny, osobystosti i hromadianyna v umovakh hlobalizatsii: pytannia teorii ta praktyky: monohrafiia /Za red. d.yu.n., prof. M. O. Baimuratova. Kyiv: «Liudmyla», 2019. 355 s.
8. Nikitenko L. O. Mistse prava na pidpriemnytsku diialnist u zahalnoi systemi prav liudyny i hromadianyna. *Pravo i suspilstvo*. 2015. № 4. Chastyna 3. S. 31–37.
9. Pustovalova I.S. Ekonomichniy vymir konstytutsii. *Dys. ...dokt.filosofii. (spets. 081 – Pravo)*. Kharkiv. 2024. 206 s.
10. Serohin V.O., Melikhova Yu.A., Voronov M.M., Romanenko M.V. Experiencia internacional de las personas protectoras en el campo de la administración pública: ¿qué tan relevante es la aplicación de acuerdo con la ley ucraniana? *Justicia*. 2021. Vol. 26. Núm. 40: Julio-Diciembre. P. 3-10.
11. Storonianska I., Patytska KH., Dub A. Mistsevyi ekonomichniy rozvytok u terytorialnykh hromadakh: antykryzovi instrumenty u voiennyi i pisliavoiennyi period. Posibnyk dlia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. Lviv, 2022. 71 c. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>

List of legal documents:

12. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 1996. – № 30. – s. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
13. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1997. №24. St. 170 (z nastupnymy zminamy ta dopovnenniamy).
14. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
15. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 roku № 5067-VI / Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2013. № 24. St. 243.
16. Stratehiia shchodo innovatsii ta dobroho vriaduvannia na mistsevomu rivni (zatverdzhena Valensiiskoiu deklaratsi-ieiu, pryiniatoi na Konferentsii ministriv derzhav – chleniv Rady Yevropy, vidpovidalnykh za mistseve ta rehion-alne vriaduvannia, 15–16 zhovtnia 2007 roku). Dosvid detsentralizatsii u krainakh Yevropy: zb. dokumentiv. K.: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2015.

УДК 342.9(436)

doi.org/10.30970/jcl.1.2025.4

Микола Кобилецький

Професор, доктор юридичних наук, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0365-8513
E-mail: afl.dep.law@lnu.edu.ua

Наталія Паславська

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-1450-9970
E-mail: natalya.paslavska@lnu.edu.ua

КАРЛ ЛЕМАЄР - ВІДОМИЙ АВСТРІЙСЬКИЙ ЮРИСТ У ГАЛУЗІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

KARL LEMAIER – A FAMOUS AUSTRIAN LAWYER IN THE FIELD OF ADMINISTRATIVE LAW

Mykola Kobyletskyi | Nataliia Paslavska

Doctor of Legal Science, Professor, Head of the Department of Administrative and Financial Law at Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine /
 Associate Professor Department of Administrative and Financial Law,
 Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Abstract | The article highlights the scientific and state-political activities of the famous Austrian lawyer, a specialist in the field of administrative law and administrative procedural justice, Karl Lemaier. It is noted that after graduating from the universities of Vienna and Budapest and defending his dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, Karl Lemaier began his professional activity in the Austrian Financial Prosecutor's Office, working in various positions in the Austrian Ministry of Education and Religion. In the Austrian Ministry of Education and Religion, Karl Lemaier prepared a scientifically substantiated report on the need to open in 1875. Chernivtsi University. Considering his scientific achievements and the role he played in the opening of the university, the Senate of Chernivtsi University in 1881 awarded Karl Lemayer the honorary title of Doctor Honoris Causa of Chernivtsi University. The article shows the role played by Karl Lemayer in the development and adoption of the Austrian law "On the Administrative Tribunal" in 1875. On its basis, one of the first administrative courts in Europe to consider administrative cases was established. The main provisions of the law "On the Administrative Tribunal" are analysed. The work of Karl Lemayer as a judge

of the Administrative Tribunal in 1885-1906 is considered. In 1889, he served as the chairman of the professional senate within the Administrative Tribunal, and in 1894-1906, he was its second vice-president. It is noted that Karl Lemayer also prepared draft laws that regulated the activities of religious organizations in Austria and the relations of the Austro-Hungarian Monarchy with the Catholic Church. The scientific works of Karl Lemayer in the field of administrative law and administrative procedural law and philosophy of law are analysed.

Keywords: Administrative law, administrative procedural law, Administrative Tribunal, Chernivtsi university, law, law, scientific, education.

Анотація | У статті висвітлено наукову та державно-політичну діяльність відомого австрійського юриста, фахівця в галузі адміністративного та адміністративно-процесуального права Карла Лемаєра. Зазначено, що після закінчення навчання в університетах Будапешту й Відня та захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії Карл Лемаєр розпочав свою професійну діяльність у фінансовій прокуратурі Австрії, а також працював на різних посадах у Міністерстві освіти і віросповідання Австрії. Там Карл Лемаєр підготував науково обґрунтовану доповідь про необхідність відкриття у 1875 році Чернівецького університету. Враховуючи його наукові досягнення та роль, яку він відіграв у відкритті університету, сенат Чернівецького університету у 1881р. присвоїв Карлу Лемаєру почесне звання доктора honoris causa Чернівецького університету. Показано роль, яку відіграв Карл Лемаєр у розробці та прийнятті закону Австрії «Про Адміністративний трибунал» 1875 року. На його основі було утворено один із перших адміністративних судів Європи по розгляду адміністративних справ. Проаналізовано основні положення закону «Про Адміністративний трибунал». Розглянуто діяльність Карла Лемаєра на посаді судді Адміністративного трибуналу у 1885-1906 роках, у 1889 р. - голови професійного сенату у складі Адміністративного трибуналу, а в 1894-1906 роках - другого віце-президента. Зазначено, що Карл Лемаєр також підготував проекти законів, які регулювали діяльність релігійних організацій в Австрії та відносини Австро-Угорської монархії з католицькою церквою. Проаналізовано наукові праці Карла Лемаєра у галузі адміністративного, адміністративно-процесуального права та філософії права.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-процесуальне право, Адміністративний трибунал, Чернівецький університет, закон, право, наука, освіта.

Постановка проблеми: Важливу роль у формуванні української правничої науки відігравали австрійські юристи-науковці, які працювали у Львівському та Чернівецькому університетах, а також в інших університетах на території Австрії та Австро-Угорщини. Вони були не лише науковцями університетів Австрії та Австро-Угорщини, а й брали участь у підготовці нормативно-правових актів, працювали в органах публічної влади, у судовій системі та обиралися до складу Державної Ради Австрії й ландтагів (крайових сеймів). До таких юристів-науковців, суддів та правників органів державної влади належить відомий австрійський юрист Карл Лемаєр (1841–1906). Окрім роботи на юридичному факультеті Віденського університету, він працював на різних посадах у фінансовій прокуратурі Австрії, Міністерстві освіти і віросповідань, суддею Адміністративного трибуналу та брав участь у підготовці закону «Про Адміністративний трибунал», релігійних законів тощо.

Стан наукового дослідження. Наукову та професійну діяльність Карла Лемаєра досліджували австрійські, польські, чеські та угорські науковці. Місце і роль Карла Лемаєра у підготовці закону «Про Адміністративний трибунал» висвітлює у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії Максим Дзіковський.

Виклад основного матеріалу. Відомий австрійський юрист Карл Лемаєр народився 1841 року в Моравії (Чехія) у правничій родині, помер 1906 року в Бадені (Нижня Австрія). Його батько був суддею Верховного судового та касаційного трибуналу у Відні, який був найвищою судовою інстанцією в системі судів загальної юрисдикції Австрії. Юристом був і його брат Адольф Лемаєр, який обіймав посаду голови Комерційного суду Австрії у Відні. Навчався на юридичних факульте-

тах університетів Відня та Будапешта. У 1864 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії¹. Після закінчення навчання працював у фінансовій прокуратурі Австрії: у 1864–1867 роках – у Моравсько-Сілезькій прокуратурі в Брно (Чехія), а згодом – у фінансовій прокуратурі Нижньої Австрії. З 1869 року він працював на різних посадах у Міністерстві освіти та віросповідань Австрії.

У 1895 році Карл Лемаєр був призначений імператором Австро-Угорщини Францом Йосифом I депутатом Палати панів Державної Ради (Рейхсрату) парламенту Австрії. З 1868 року Карл Лемаєр продовжував працювати завідувачем кафедри історії держави і права та політології Віденського університету, а також був членом екзаменаційної комісії для юристів, які бажали скласти суддівські екзамени. Після складання адвокатського іспиту у 1867 році він був включений до Віденської колегії адвокатів із правом бути захисником у Віденському міському суді під час розгляду кримінальних справ².

Карл Лемаєр – автор багатьох законів у галузі адміністративного права та підготував низку наукових праць. Він також був науковим редактором австрійської енциклопедії «*Österreichisches Staatswörterbuch*» (Австрійський державний словник)³.

Карл Лемаєр – автор законів 1874 року, які регулювали діяльність релігійних організацій в Австрії та відносили Австро-Угорської монархії з Ватиканом: «Закон про зовнішні правові відносини католицької церкви» (*Gesetz über die äußeren Rechtsverhältnisse der katholischen Kirche*), «Закон про внески до релігійних фондів» (*Gesetz über die Religionsbeiträge*) та «Закон про юридичне визнання релігійних громад» (*Gesetz über die gesetzliche Anerkennung von Religionsgemeinschaften*)⁴. Цими законами було врегульовано взаємовідносини між Ватиканом та Австро-Угорською монархією. Зокрема, у 1870 році було скасовано конкордат між Ватиканом та Австро-Угорською монархією, який діяв з 1855 року⁵. У цих законах також було врегульовано питання реєстрації релігійних організацій, їх фінансування, порядок укладення шлюбів між особами різного віросповідання та визначено статус дітей, народжених у таких шлюбах.

Працюючи керівником відділу у складі Міністерства освіти та віросповідань, Карл Лемаєр підготував доповідну записку про необхідність створення Чернівецького університету. На думку австрійських науковців, він брав участь і в його відкритті. Карл Лемаєр писав, що створення Чернівецького університету сприятиме поширенню європейської культури на сході Європи⁶.

Враховуючи його наукові досягнення та роль, яку він відіграв у відкритті університету, Сенат Чернівецького університету присвоїв Карлу Лемаєру у 1881 році почесне звання доктора *honoris causa* Чернівецького університету⁷.

У 1874 році Карл Лемаєр опублікував у журналі «*Zeitschrift für das private und öffentliche Recht der Gegenwart*» статтю «До питання активізації адміністративного судочинства» (*Zur Frage der Aktivierung des Verwaltungserichtshofes*)⁸.

У цій статті Карл Лемаєр обґрунтовував необхідність створення Адміністративного трибуналу. Цю тему Лемаєр висвітлював і в австрійських газетах. У 1875 році з'явилася його стаття «*Der Österreichische Verwaltungsgerichtshof*» (Австрійський адміністративний трибунал), у якій проаналізовано структуру, повноваження та особливості розгляду справ в Адміністративному трибуналі. Особливості функціонування Адміністративного трибуналу та розгляду окремих категорій справ Карл Лемаєр висвітлював у своїх монографіях, які вийшли друком у 1895 та 1902 роках⁹.

¹ Brauner W. Juristen in Österreich: 1200-1980. Wien: Orac, 1987. 383 S. - s.209.

² Ibid. s.210.

³ Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Krakow: Księgarnia Akademicka, 2001, 307 s. - s.161.

⁴ Brauner W. Juristen in Österreich: 1200-1980. Wien: Orac, 1987. 383 S. - s.210.

⁵ Ogris W. K. Lemayer - Leben und Wirken, {w;} Die Entwicklung der österreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Wien: Springer, 1976. 224 S. - s.26

⁶ Ibid.

⁷ Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Graz-Koln, Hermann Bohlaus, 1959. - s.24.

⁸ Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Krakow: Księgarnia Akademicka, 2001. 307 S.-s 161.

⁹ Brauner W. Juristen in Österreich: 1200-1980. Wien: Orac, 1987. 383 S. - s.211

Після призначення Карла Лемаєра керівником робочої групи з розробки закону «Про адміністративний трибунал» він обговорив основні положення цього закону з іншим відомим австрійським юристом Йозефом Унгером у грудні 1871 року.

Згаданий закон мав відповідати основним конституційним законам Австрії від 21 грудня 1867 року: «Про судову владу», «Про здійснення урядової та виконавчої влади», «Про створення Державного трибуналу», «Про права громадян для королівств та областей, представлених у Рейхсраті», та «Про зміну закону від 28 лютого 1860 року про імперське представництво»¹⁰.

Уже в січні 1872 р. Карл Лемаєр підготував текст закону «Про Адміністративний трибунал» і передав його на розгляд Раді Міністрів Австрії, а в травні того ж року його було розглянуто на засіданні уряду. Під час доповіді щодо основних статей проєкту закону Карл Лемаєр вказував на його переваги. Своєю чергою, міністри австрійського уряду критикували його положення, що стосувалися розгляду в Адміністративному трибуналі фінансових, податкових та митних справ¹¹.

Після згаданого обговорення Карл Лемаєр вніс зміни до проєкту закону «Про Адміністративний трибунал», і його знову було обговорено на засіданні Ради Міністрів Австрії. Рада Міністрів Австрії 20 січня 1873 р. затвердила проєкт закону і скерувала його на обговорення до парламенту Австрії — Державної Ради (Рейхсрат)¹². В основі проєкту закону Карл Лемаєр та Йозеф Унгер підтримували ідею створення Адміністративного трибуналу як вищої судової інстанції для розгляду адміністративних справ.

Проєкт закону «Про Адміністративний трибунал» розглядався Державною Радою у 1873 та 1874 рр., а в березні 1875 р. його було ухвалено Палатою панів і Палатою депутатів Рейхсрату. Після цього його було підписано 22 жовтня 1875 р. імператором Австро-Угорської монархії Францом-Йосифом I, і він набув офіційного статусу.¹³

У законі «Про Адміністративний трибунал» підтримувалася ідея функціонування адміністративних органів у двох формах: 1) належного виконання повноважень; 2) застосування норм адміністративного права під час розгляду адміністративних справ. До повноважень Адміністративного трибуналу належало оцінювати дискреційні повноваження органів публічної влади на основі Конституції Австрії від 21 грудня 1867 р., законів та підзаконних нормативно-правових актів¹⁴.

Юрисдикція Адміністративного трибуналу визнавалася на основі основного конституційного закону Австрії від 21 грудня 1867 р. «Про судову владу», і він мав функціонувати як орган судової влади. Адміністративний трибунал було створено як суд найвищої інстанції для розгляду адміністративних справ. Закон відповідав статті 15 Основного конституційного закону «Про судову владу», згідно з якою: «У випадку, коли рішення чи розпорядження адміністративної влади порушує права особи, допускається подання скарги до Адміністративного трибуналу для захисту своїх прав та інтересів». Порядок ведення справ в Адміністративному трибуналі мав визначатися окремим законом¹⁵.

До складу Адміністративного трибуналу входили президент, перший та другий (з 1894 р.) віцепрезиденти, а також радники (судді). Членів Адміністративного трибуналу призначав імператор Австро-Угорщини за поданням парламенту Австрії — Державної Ради. Щонайменше половина складу Адміністративного трибуналу мала відповідати кваліфікаційним вимогам, що ставилися до кандидатів на посаду судді, серед яких були вища юридична освіта, щонайменше три роки юриди-

¹⁰ Die Verfassungen in Europa 1789-1949. Hgs. Gosewinkel D., 2006. 2116 S. - s.1507-1523

¹¹ Olechowski Th. Die Einfuhrung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Osterreich. Wien: Manz, 1999. 274 S. - s.207

¹² Ibid. s. 208.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ogris W. K. Lemayer - Leben und Wirken, {w:} Die Entwicklung der osterreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Wien: Springer, 1976. 224 S. - s.84

¹⁵ Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Krakow: Ksiegarnia Akademicka, 2001. 307 S. -s 161

чного стажу та складання суддівського, прокурорського чи адвокатського іспиту. Члени Адміністративного трибуналу, як й інші судді Австрії, мали конституційні гарантії незалежності та недоторканності¹⁶.

Роботою Адміністративного трибуналу керував президент або його заступник — віцепрезидент. Президент Адміністративного трибуналу створював у його складі професійні сенати для розгляду окремих категорій адміністративних справ¹⁷.

Карл Лемаєр у 1881–1906 рр., протягом 25 років до смерті, працював суддею Адміністративного трибуналу, а в 1894–1906 рр. виконував повноваження другого віцепрезидента Адміністративного трибуналу¹⁸. У 1889 р. його було призначено головою сенату у складі суду для розгляду фінансових та податкових справ. Як керівник сенату з розгляду фінансових та податкових справ він часто захищав інтереси позивачів перед органами державної влади. У справах, в яких оскаржувалися незаконні дії податкових органів, Карл Лемаєр у суді підтримував позицію щодо повернення не тільки стягненої суми, а й сплати податковими органами відсотків за відповідними банківськими ставками та неотриманих доходів¹⁹.

У своїх працях Карл Лемаєр досліджував питання захисту прав і свобод людини в Адміністративному трибуналі Австрії та Державному трибуналі Австрії, проблеми адміністративного права і філософії права. Для сучасної науки адміністративного права цінними залишаються праці Карла Лемаєра «*Apologetische Studien*» (1895) та «*Begriff des Rechtsschutzes im öffentlichen Recht*» (1902 р.). Основною темою в обох працях була історична взаємодія між державою, суспільством та особою, а також захист прав та інтересів особи в Адміністративному трибуналі. Монографія «*Begriff des Rechtsschutzes im öffentlichen Recht*» була присвячена 25-річчю діяльності Адміністративного трибуналу, в якій він підбив підсумки діяльності суду, вказавши на позитивні аспекти у його діяльності та зміни, які слід було запровадити для удосконалення його роботи. Карл Лемаєр підтримував ідею розширення юрисдикції Адміністративного трибуналу щодо розгляду адміністративних справ та підвищення його незалежності.

З ініціативи Карла Лемаєра у 1894 р. до закону «Про Адміністративний трибунал» було внесено зміни. Вони стосувалися запровадження посади другого віцепрезидента Адміністративного трибуналу та створення у його складі професійного сенату з розгляду фінансових справ. Також зміни передбачали підвищення матеріального стану суддів Адміністративного трибуналу, які понад 10 років виконували свої повноваження. Крім того, судді отримували додаткову щорічну матеріальну допомогу в розмірі 1000 гульденів²⁰.

Також Адміністративний трибунал отримав право видавати експертні висновки під час прийняття на посаду судді Адміністративного трибуналу та допоміжного персоналу, окрім Президента Адміністративного трибуналу.

До юрисдикції Адміністративного трибуналу належали адміністративні справи, що стосувалися рішень чи розпоряджень, винесених органами публічної влади, які суперечили закону, і в яких сторона була переконана у порушенні її публічних прав внаслідок винесеного рішення.

Своєю чергою, згідно зі статтею 3 Закону, до юрисдикції Адміністративного трибуналу не належали справи: 1) що входили до юрисдикції інших судів Австрії; 2) справи, які стосувалися діяльності спільних органів влади Австро-Угорщини; 3) справи виключної компетенції органів публічної влади та їхніх дискреційних повноважень; 4) справи, що розглядалися змішаним складом судів

¹⁶ Дзіковський М.Р. Структура та склад Адміністративного Трибуналу Австрії (1875-1918). Часопис Київського університету права. Київ. 2022/1. С. 22-27. - с.23

¹⁷ Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Krakow: Księgarnia Akademicka, 2001. 307 S. - s.159

¹⁸ Ogris W. K. Lemayer - Leben und Wirken, {w:} Die Entwicklung der österreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Wien: Springer, 1976. 224 S. - s.19

¹⁹ Ibid. s.27-28

²⁰ Brauner W. Juristen in Österreich: 1200-1980. Wien: Orac, 1987. 383 S. - s.211

різних юрисдикцій та органів публічної влади; 5) дисциплінарні справи працівників органів публічної влади; 6) справи, що належали до компетенції спеціальних органів влади, які оцінювали вартість нерухомого майна; 7) справи про вчинення адміністративних проступків²¹.

Після прийняття Закону про порядок оскарження судових постанов 1896 р., який надавав австрійському цісарю право втручання в діяльність судів, Карл Лемаєр виступив із різкою критикою цього Закону. У своїй статті в пресі він писав: «Адміністративну діяльність, що тільки зароджується, через відсутність правової допомоги з боку держави необхідно реорганізувати»²².

Відповідно до статті 5 Закону до Адміністративного трибуналу можна було звернутися після розгляду справи в усіх передбачених Законом адміністративних інстанціях. Скарга мала бути подана до Адміністративного трибуналу протягом 60 днів із дня отримання відповідного рішення адміністративного органу. Рішення Адміністративного трибуналу видавалися від імені австрійського імператора і не підлягали оскарженню[23].

Карл Лемаєр брав участь і в підготовці Закону від 12 травня 1896 р., який встановлював чіткіші строки звернення до Адміністративного трибуналу щодо рішень крайових намісників, крайових президентів і повітових старост[24].

Важливою сферою діяльності Карла Лемаєра, який перебував на різних посадах у складі Міністерства освіти і віросповідання, з 1874 року стала вища освіта Австрії, зокрема юридичні та теологічні факультети австрійських університетів. З його ініціативи на факультетах права та політичних наук Австрії було створено наукові семінари. Карл Лемаєр також розробляв методичні вказівки для вдосконалення навчального процесу на юридичних факультетах університетів в Австрії. Проведення наукових семінарів в австрійських університетах, на думку Карла Лемаєра, мало розширити можливості самостійно вивчати предмети, але під контролем викладачів. Він був представником Німецької історичної школи права, ідеї якої Карл Лемаєр переносив із приватного права на публічне. В австрійському парламенті він входив до складу політичної групи Австрійського інституту соціал-демократів і був представником його ліберальних поглядів у своїй політичній діяльності. Ці ідеї він підтримував під час парламентських дебатів, під час підготовки проєктів правових актів та голосування в парламенті. У 1897 р. в Державній раді Австрії Лемаєр підтримував ідею розширення прав парламенту в структурі вищих органів влади Австро-Угорщини.

Важливе значення мали так звані релігійні закони, підготовлені Карлом Лемаєром. Згідно з цими законами, громадяни Австрії, які досягли 14-річного віку, мали право вибору релігії. До досягнення цього віку релігію для дітей обирали батьки або опікуни. У сім'ях, де батьки були різних віросповідань, для синів визначалося віросповідання батьків, а для дочок — матерів. Зі згоди обох батьків діти могли вільно обирати віросповідання одного з батьків.

Карл Лемаєр був відомим австрійським юристом, який працював в органах фінансової прокуратури, Міністерстві освіти і віросповідання, суддею та другим віцепрезидентом Адміністративного трибуналу. Він також обіймав посаду завідувача кафедри історії держави і права та політології у Віденському університеті та був призначений у 1895 році австрійським імператором Францом Йосифом I депутатом Палати панів Рейхсрату. Важливу роль Карл Лемаєр відіграв у підготовці Закону «Про Адміністративний трибунал», релігійних законів та опублікував цілу низку праць з адміністративного права.

²¹ Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Krakow, 2001. 307 S. - s.181-202

²² Lemayer K. Frh. von. Reichsgericht. Osterreichisches Staatswörterbuch. Wien: Holder, 1897. S.882.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Brauner W. Juristen in Österreich: 1200-1980. Wien: Orac, 1987. 383 S.
2. Die Verfassungen in Europa 1789-1949 / Gosewinkel D., Masing J. München: Verlag C.H. Beck, 2006. 2116 S.
3. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. 307 S.
4. Dziadzio A. Orzecznictwo austriackiego Trybunału Administracyjnego w sprawach wyznaniowych (1876-1918), w: Czasopismo Prawno-Historyczne. T. XLVII. Z.1-2. Poznań, 1996, S. 125-154.
5. Karl Freiherr von Lemayer - Leben und Wirken. Hrg. Ogris W. K. Die Entwicklung der österreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit, Wien: Springer 1976. 224 S.
6. Kaserer J. Die Gesetze vom 22. October 1875 betreffend die Errichtung eines Verwaltungsgerichtshofes und die Entscheidung von Kompetenzkonflikten zwischen dem Verwaltungsgerichtshofe, dem Reichsgerichte und den ordentlichen Gerichten. Wien: Hölder, 1876. 201 S.
7. Lemayer Karl Frh. von. Reichsgericht, enthalten in: Österreichisches Staatswörterbuch. Wien: Hölder, 1897. S. 882.
8. Ogris W. K. Lemayer – Leben und Wirken, [w:] Die Entwicklung der österreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Wien: Springer, 1976. 224 S.
9. Olechowski Th. Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich. Wien: Manz, 1999. 274 S.
10. Olechowski Th. Verwaltungsgerichte, Verwaltungstribunale und Verwaltungssenate, enthalten in: Gerichtsvielfalt in Wien. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs. Wien, 2016, S. 379-396.
11. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Graz-Köln: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1959. Bd. 1. 448 S.
12. Дзіковський М.Р. Структура та склад Адміністративного Трибуналу Австрії (1875-1918). Часопис Київського університету права. Київ, 2022. Вип. 2022/1. С. 22-27.

References

Bibliography:

1. Brauner W. Juristen in Österreich: 1200-1980. Wien: Orac, 1987. 383 S.
2. Die Verfassungen in Europa 1789-1949 / Gosewinkel D., Masing J. München: Verlag C.H. Beck, 2006. 2116 S.
3. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. 307 S.
4. Dziadzio A. Orzecznictwo austriackiego Trybunału Administracyjnego w sprawach wyznaniowych (1876-1918), w: Czasopismo Prawno-Historyczne. T. XLVII. Z.1-2. Poznań, 1996, S. 125-154.
5. Dzikovskyi M.R. Struktura ta sklad Administratyvnoho Trybunalu Avstrii (1875-1918). Chasopys Kyivskoho universytetu prava. Kyiv, 2022. Vyp. 2022/1. S. 22-27.
6. Karl Freiherr von Lemayer - Leben und Wirken. Hrg. Ogris W. K. Die Entwicklung der österreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit, Wien: Springer 1976. 224 S.
7. Kaserer J. Die Gesetze vom 22. October 1875 betreffend die Errichtung eines Verwaltungsgerichtshofes und die Entscheidung von Kompetenzkonflikten zwischen dem Verwaltungsgerichtshofe, dem Reichsgerichte und den ordentlichen Gerichten. Wien: Hölder, 1876. 201 S.
8. Lemayer Karl Frh. von. Reichsgericht, enthalten in: Österreichisches Staatswörterbuch. Wien: Hölder, 1897. S. 882.
9. Ogris W. K. Lemayer – Leben und Wirken, [w:] Die Entwicklung der österreichischen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Wien: Springer, 1976. 224 S.
10. Olechowski Th. Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich. Wien: Manz, 1999. 274 S.
11. Olechowski Th. Verwaltungsgerichte, Verwaltungstribunale und Verwaltungssenate, enthalten in: Gerichtsvielfalt in Wien. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs. Wien, 2016, S. 379-396.
12. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Graz-Köln: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1959. Bd. 1. 448 S.

УДК 342.7

doi.org/10.30970/jcl.1.2025.5

Богдан Мохончук

Кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8945-0731
E-mail: bmokhonchuk@gmail.com

Олександра Ковтуненко

Студентка факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
ORCID ID: 0009-0004-7969-4646
E-mail: kovtunenکو.aleksandra@gmail.com

АЛЬТЕРНАТИВНА СЛУЖБА З МІРКУВАНЬ СОВІСТІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, СУДОВА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

ALTERNATIVE SERVICE ON GROUNDS OF CONSCIENTIOUS OBJECTION: INTERNATIONAL STANDARDS, JUDICIAL PRACTICE, AND REGULATORY CHALLENGES IN UKRAINE

Bohdan Mokhonchuk | Oleksandra Kovtunenکو

Phd in Law, a Lecturer at the Department of Constitutional Law of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine /

Student at the Faculty of Advocacy, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

Abstract | This article examines the issue of conscientious objection to military service and the institution of alternative (non-military) service as a means of fulfilling civic obligations to the state. The study highlights that the challenges surrounding alternative service in Ukraine have persisted for decades and remain highly relevant today. It analyzes constitutional requirements, international treaties, and the legislative deficiencies that currently prevent access to alternative service during martial law, and, following the 2024 amendments, even in times of peace. Particular attention is given to the judicial practice of general jurisdiction courts since 2014, with a focus on the evolving jurisprudence of the Supreme Court after the onset of the full-scale russian invasion in 2022.

The article also addresses ongoing proceeding before the Constitutional Court of Ukraine concerning the compatibility of relevant legislation with Part 4 of Article 35 of the Constitution, and reviews the opinion of the Venice Commission along with recommendations and resolutions from other Council of Europe bodies (Committee of Ministers, Parliamentary Assembly). Furthermore, the study examines the case law of the European Court of Human Rights, which has developed important legal standards regarding conscientious objection, the right to alternative service, its forms of implementation, and states' positive obligations in this field. Comparative analysis of international approaches to alternative service is provided. Finally, the article offers legislative proposals aimed at aligning Ukraine's regulatory framework with international standards and advancing the country's European integration objectives.

Keywords: alternative service, non-military service, conscientious objection, military duty, religious beliefs.

Анотація | У роботі досліджуються проблема відмови від військової служби з міркувань совісті та інститут альтернативної (невійськової) служби, яка виступає формою виконання обов'язків перед державою. Акцентується увага, що проблематика альтернативної (невійськової) служби в Україні має багаторічний характер та є актуальною сьогодні. Розглядаються вимоги Конституції України, міжнародних договорів, а також недоліки законодавчого регулювання, які роблять неможливим проходження в Україні альтернативної служби в умовах воєнного стану, а після змін 2024 року і у разі його припинення чи скасування. Автори досліджують практику судів загальної юрисдикції починаючи з 2014 року, акцентуючи увагу на юридичних позиціях Верховного Суду після повномасштабної російської агресії 2022 року, в яких виділяють позитивні і негативні сторони. Звертається увага на розпочате провадження у Конституційному Суді України щодо невідповідності профільного закону ч. 4 ст. 35 Конституції, а також аналізується наданий на його запит висновок Венеційської комісії разом із рекомендаціями та резолюціями інших органів Ради Європи. Досліджується практика Європейського суду з прав людини, у якій за багаторічний досвід накопичилася низка важливих юридичних позицій щодо відмови від військової служби з міркувань совісті, права на альтернативну службу, форм її впровадження та позитивних зобов'язань держави у цій сфері. Розкривається зарубіжний досвід щодо різноманітних форм впровадження альтернативної служби. Обґрунтовуються пропозиції щодо законодавчого врегулювання альтернативної служби із запровадженням механізмів протидії зловживанням, що відповідатиме міжнародним стандартам та сприятиме євроінтеграційним прагненням України.

Ключові слова: альтернативна служба, невійськова служба, міркування совісті, військовий обов'язок, релігійні переконання.

Актуальність. Повномасштабна агресія росії змусила український народ консолідуватися, при цьому для її відсічі стрижневим є неухильне виконання конституційних обов'язків, зокрема захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, передбаченого у статті 65 Основного Закону. Водночас стаття 35 Конституції гарантує право на свободу світогляду і віросповідання, яке може суперечити окремим формам військової діяльності, зокрема носінню та застосуванню зброї.

Для таких випадків ч. 4 ст. 35 Конституції України передбачає: «У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою». Проте Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу»¹ передбачає її запровадження лише замість проходження строкової військової служби. Водночас строкова військова служба була замінена базовою військовою службою згідно зі змінами до законодавства, внесеними у 2024 році².

¹ Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 № 1975-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20>

Це породжує проблему застосування конституційних положень щодо заміни військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, якщо вона суперечить релігійним переконанням громадянина, не тільки під час воєнного стану та періоду мобілізації, а й після їх завершення. При цьому вже почала формуватися практика в судах загальної юрисдикції, а Конституційний Суд України 23 жовтня 2024 року розпочав розгляд справи за конституційною скаргою щодо перевірки ст. 1 Закону на відповідність ст. 35 Конституції України³.

Насправді питання відмови від виконання військового обов'язку з релігійних міркувань виникло не сьогодні. Наприклад, широко описана в історії та літературі історія Дезмонда Томаса Досса, який під час Другої світової війни відмовився від відстрочки й вирішив піти на військову службу. Хоча його віра забороняла носити зброю (він належав до «Адвентистів сьомого дня»), він, допомагаючи пораненим, отримав найвищу військову нагороду США (Медаль Пошани)⁴.

Крім того, відповідно до частини другої статті 10 Хартії основних прав Європейського Союзу визнається право на відмову від військової служби з міркувань совісті, що регулюється національним законодавством щодо порядку користування цим правом⁵. А на теренах Європи функціонує неурядова організація Європейське бюро з питань відмови від військової служби з міркувань совісті (European Bureau for Conscientious Objection), штаб-квартира якої знаходиться у Брюсселі⁶. Тому забезпечення права на альтернативну службу може мати євроінтеграційне значення.

Дослідженням альтернативної (невійськової) служби займалися як вітчизняні науковці (зокрема, протягом останніх років В. Голуб⁷, І. Пирого, М. Белова, В. Фрідманська⁸, В. Куриляк⁹, О. Біляш, Т. Карабін¹⁰, Я. Котилко¹¹ та ін.), так і зарубіжні (А. Ciuca¹², G. Maroń¹³, J. Kessler¹⁴, M. Moravčíková¹⁵ та ін.). При цьому варто наголосити, що дана робота зосереджена на пошуку законодавчого вирішення поставленої проблеми і не стосується спроб ухилення від військового обліку чи військової служби, за які повинна наставати адміністративна або кримінальна відповідальність.

³ Релігійні переконання та військовий обов'язок: Суд розглядає справу за конституційною скаргою Зелінського Д.Б. Конституційний Суд України. 2024. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/religiyni-perekonannya-ta-viyskovyy-obovyazok-sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynoyu>

⁴ Desmond Thomas Doss. Dictionary of Virginia Biography. 2015. URL: https://www.lva.virginia.gov/public/dvb/bio.asp?b=Doss_Desmond_Thomas

⁵ Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Official Journal of the European Communities. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

⁶ About EBCO. The European Bureau for Conscientious Objection (EBCO). URL: <https://www.ebco-beoc.org/aboutebco>

⁷ В. К. Голуб. Міжнародні та конституційні засади права людини на альтернативну (невійськову) службу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1 № 85 (2024). С. 188-195. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.25>

⁸ І.С. Пирого, М.В. Белова, В.І. Фрідманська. Альтернативна (невійськова) служба в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 4 № 87 (2025). С. 347-352. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.54>

⁹ Kuryliak, Valentyna Dr (2024) "The Problem with the Performance of Alternative or Military Service of Ukrainian Adventists in War Conditions," Occasional Papers on Religion in Eastern Europe: Vol. 44: Iss. 4, Article 5. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2508>

¹⁰ Bilash O., Karabin T. MILITARY AND ALTERNATIVE (NON-MILITARY) SERVICE OF RELIGIOUS CITIZENS IN UKRAINE. KOSCIOL I PRAWO. 11(24) 2022, nr 1, s. 9-26. DOI: <https://doi.org/10.18290/kip22111-1>

¹¹ Коломито Я. Альтернативна (невійськова) служба в Республіці Корея: правове регулювання, виклики та перспективи. Наукові перспективи. № 3(57) (2025). С. 263-277. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-263-277](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-263-277)

¹² Ciuca, A. (2017). The Right to Conscientious Objection. Logos Universality Mentality Education Novelty, Section: Law, V(1), 17-27. DOI: <http://dx.doi.org/10.18662/lumenlaw.2017.0501.02>

¹³ Grzegorz Maron. The Right to Conscientious Objection as a Constitutional Category: Selected Issues. A Comparative Study of Fundamental Laws and Constitutional Courts' Jurisprudence. Przegląd Prawa Konstytucyjnego. 2024/2(78). P. 163-183. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.12>

¹⁴ Jeremy Kessler, The Invention of a Human Right: Conscientious Objection at the United Nations, 1947-2011, 44 Colum. Hum. Rts. L. Rev. 753 (2013). Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/2242

¹⁵ Michaela Moravcikova. Contemporary Challenges to the Right to Conscientious Objection. Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentow i Przyjaciol Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego t. XIX, 21 (2) 2024, s. 143-163. DOI: <https://doi.org/10.32084/bsawp.9038>

Адже виконання конституційних обов'язків є основоположною засадою для функціонування та навіть існування держави у ті часи, коли перед нею постає екзистенційна загроза, якою стала неспровокована російська агресія. У роботі йтиметься про вирішення проблеми щирої суперечності військової служби переконанням особи, яка сумлінно сповідує певну релігію.

Законодавче регулювання. Свобода думки, совісті та релігії гарантується статтею 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та статтею 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП). Водночас прямого винятку щодо можливості відмови від проходження військової служби за релігійними переконаннями вони не містять. Опосередковано можливість особи відмовитися від військової служби з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, згадується у п. б) ч. 3 ст. 4 ЄКПЛ, хоча вона стосується заборони примусової праці.

Інститут альтернативної (невійськової) служби регулюється профільним Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу»¹⁶ (далі – Закон) та Положенням про проходження альтернативної (невійськової) служби, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України¹⁷. Його метою, першочергово, є виконання конституційно закріпленого обов'язку перед суспільством, проте у формах, які не суперечать релігійним та світоглядним переконанням особи. Для протидії проявам недобросовісної поведінки щодо заміни військової служби альтернативною передбачається, що строк останньої у півтора раза перевищує строк військової служби. Ба більше, згаданою постановою Уряду було також затверджено перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає використання зброї, серед яких: Адвентисти-реформисти, Адвентисти сьомого дня, Євангельські християни, Євангельські християни-баптисти, Свідки Єгови тощо¹⁸.

Проте профільний Закон передбачає, що альтернативна (невійськова) служба (далі – альтернативна служба) запроваджується замість строкової, яку було замінено базовою військовою службою у 2024 році¹⁹. Попри те, що питання проходження базової служби все ще не врегульовано повністю, у переліку видів військової служби строкова не згадується. Це робить передбачені Законом процедури незастосовними як у умовах воєнного стану, так і в мирний час.

Зазначене підкреслюється й у Щорічній доповіді Омбудсмена України про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. Так, керівники релігійних організацій, які діють згідно із законодавством України (Церква адвентистів сьомого дня в Україні, Релігійний центр свідків Єгови в Україні, Церква євангельських християн-баптистів тощо), не раз зверталися до Уповноваженого з клопотаннями про захист права на свободу віросповідання громадян України під час мобілізації. Зокрема, питання стосується порушення права членів релігійних громад представниками ТЦК і СП, які відмовляються враховувати переконання мирян і священнослужителів релігійних організацій, віровчення яких не допускає застосування зброї, їхні аргументи на користь альтернативної служби та порушують питання про притягнення віруючих до відповідальності. Своєю чергою посадовці ТЦК і СП пояснюють таку ситуацію відсутністю механізму реалізації права на альтернативну службу в умовах воєнного стану. Тому Уповноважений порушив питання перед Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки щодо необхідності внесення відповідних змін до законодавства.²⁰

¹⁶ Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 № 1975-XII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

¹⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу»» від 10.11.1999 № 2066.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF>

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20>

²⁰ Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 2023. С. 85. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_довідка_Уповноваженого_за_2023_рік.pdf

Ще одна особливість, на яку варто звернути увагу, – це можливість встановлення в порядку статті 64 Конституції України додаткових обмежень щодо передбаченого статтею 35 права на свободу світогляду і віросповідання із зазначенням строку дії цих обмежень. У частині 2 статті 1 Закону також передбачено, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку їх дії. При цьому в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 (і в подальших указах, якими строк його дії продовжено)²¹ відсутня вказівка на статтю 35 серед переліку прав, які можуть обмежуватися.

Втім, проблема полягає не лише у дієвості Закону, адже російська агресія 2014 року та повномасштабний напад 2022 року загострили питання конституційного рівня, а саме: чи стосується передбачене частиною 4 статті 35 Основного Закону положення про заміну військового обов'язку альтернативною службою усіх видів служби, а також умов його застосування (зокрема, чи є обов'язковим членство в релігійній організації), та чи може його дія бути обмежена в умовах воєнного стану?

Судова практика. Практика судів загальної юрисдикції у питанні заміни військової служби альтернативною почала активно формуватися з 2014 року.

Так, ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.06.2015 (справа № 5-1583км15)²² було залишено в силі виправдувальний вирок стосовно особи, яка належала до Свідків Єгови та була готова виконати свій громадянський обов'язок перед державою у відновленні населених пунктів або іншим альтернативним способом. Також було вказано, що необґрунтованими є доводи прокурора про те, що обвинувачений не належить до жодної категорії осіб, які мають право на відстрочку.

Постановою Харківського окружного адміністративного суду від 11.06.2015 (справа № 820/5487/15)²³ було визнано неправомірними дії військового комісаріату та вручення повістки парафіянину релігійної організації з наказом з'явитися з документами та речами. Суд зазначає, що призов віруючих громадян на військову службу під час мобілізації може призвести до негативних правових наслідків – невиконання наказів командування через релігійні переконання. Таке невиконання має правовим наслідком притягнення особи до усіх видів юридичної відповідальності, зокрема кримінальної. Також суд звертає увагу на те, що відсутність чіткого законодавчого врегулювання спірного питання не може бути підставою для відмови віруючим громадянам, релігійні переконання яких не допускають користування зброєю, у проходженні альтернативної (невійськової) служби замість військового призову під час мобілізації.

Як бачимо, проблема проходження альтернативної служби з міркувань совісті виникала в судовій практиці ще з 2014 року, однак вона очевидно загострилася ще більше після повномасштабної російської агресії 2022 року.

Так, Постановою Касаційного кримінального суду від 02.05.2024 (справа № 344/12021/22)²⁴ залишено без змін вирок судів нижчих інстанцій, якими особі було призначено покарання у вигляді позбавлення волі на 3 роки за статтею 336 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Засуджений проходив строкову військову службу з 2001 по 2003 рік і зазначав, що він навернувся до християнської віри та прийняв рішення ніколи не брати до рук зброю, перебуваючи на службі в армії, за п'ять місяців до звільнення. Проте суд зробив висновок, що переконання про бе-

²¹ Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>

²² Ухвала Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.06.2015 (справа № 5-1583км15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855629>

²³ Постановою Харківського окружного адміністративного суду від 11.06.2015 (справа № 820/5487/15).

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>

²⁴ Постанова Касаційного кримінального суду від 02.05.2024 (справа № 344/12021/22).

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514>

зумовну неприйнятність використання зброї і військової служби не перешкождали йому продовжувати таку службу впродовж 5 місяців. Попри це Верховний Суд висловив низку важливих юридичних позицій, а саме:

- право сповідувати свою релігію або переконання не є абсолютним, а може бути обмежене за таких умов, як законність, легітимна мета, пропорційність;
- положення частини 4 статті 35 Конституції України є нормою прямої дії, проте Основний Закон не унормовує спосіб доведення такої обставини, як несумісність виконання військового обов'язку з релігійними переконаннями громадянина, який визначається спеціальним законодавством;
- відмовляючись від служби у Збройних силах з міркувань совісті, особа має продемонструвати наявність у неї відповідних глибоких, щирих та послідовних релігійних переконань певними даними, окрім власних слів та тверджень близьких осіб (інформацією про публічні висловлювання у минулому такої світоглядної позиції, участь у суспільних рухах пацифістської спрямованості тощо);
- у розумінні спеціального Закону відмова у проходженні невійськової служби особам, які не належать до релігійних організацій, не є обмеженням права на відповідну службу, яке в умовах воєнного стану потребувало би прийняття окремого нормативно-правового акта, оскільки Закон № 1975-XII взагалі не наділяє цих осіб правом на виконання військового обов'язку в альтернативний спосіб.

Погоджуючись із необхідністю доведення щирості власних переконань для протидії випадкам зловживань правом на альтернативну службу, а також застосування трискладового тесту (законність, легітимна мета, пропорційність) при обмеженні в реалізації прав, суд не надав відповіді на питання, як застосувати норму Основного Закону як норму прямої дії за відсутності спеціального законодавчого регулювання в умовах воєнного стану.

У контексті позитивних обов'язків держави заслуговує на увагу одне з останніх судових рішень Київського районного суду м. Харкова від 19.03.2025 (справа № 953/9807/24)²⁵, яким члена релігійної організації євангельських християн-баптистів, яка не допускає можливості брати до рук зброю, було визнано невинуватим у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення. Суд встановив, що обвинувачений прибув до ТЦК та СП для оновлення даних, був визнаний придатним до військової служби, пройшов ВЛК, проте відмовився від отримання повістки та надалі не з'явився за викликом з мотивів своїх релігійних переконань. При цьому було взято до уваги, що обвинувачений задіяний у виготовленні та тестуванні блоків цифрової обробки сигналів радіолокаторів у Радіоастрономічному інституті НАН України, і призов на військову службу, за листом інституту, суттєво вплине на рівень робіт у цьому напрямку. Заслуговують на увагу такі висновки суду:

- Конституція гарантує право людини на альтернативну (невійськову) службу у разі несумісності її релігійних переконань із виконанням військового обов'язку без жодних винятків або застережень, проте спеціальний закон не регулює питань, пов'язаних із реалізацією цього права в особливий період;
- у своїх рекомендаціях Комітет з прав людини ООН визнав право людини на сумлінну відмову від військової служби складовою права сповідувати свою релігію, зазначивши, що хоча таке право й прямо не згадується у ст. 18 МПГПП, проте воно впливає з неї, оскільки обов'язок застосовувати смертоносну силу може вступати в серйозні протиріччя зі свободою совісті;
- правові позиції Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) свідчать про наявність у держави позитивного обов'язку створити систему альтернативної служби, яка має бути відокремлена від військової структури, не мати карального характеру та залишатися у розумних часових

²⁵ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 19.03.2025 (справа № 953/9807/24).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126018051>

межах; при цьому доступ до неї має бути недискримінаційним та регулюватися справедливими й прозорими механізмами.

Врешті одне з рішень Верховного Суду, з огляду на інформацію з відкритих джерел²⁶, стало передумовою для звернення з конституційною скаргою. Ідеться про Постанову Касаційного кримінального суду від 13.06.2024 (справа № 601/2491/22)²⁷, якою залишено без змін вирок про визнання винуватим у вчиненні передбаченого ст. 336 КК України правопорушення та засудження до 3 років позбавлення волі особи, яка стверджувала про належність до Церкви Адвентистів Сьомого Дня та неможливість користування зброєю. Крім деяких уже згаданих юридичних позицій, у цьому рішенні суд висловив додатково такі:

- досягнення справедливого балансу між закріпленим у ст. 9 Конвенції та ст. 35 Конституції правом на сумлінну відмову від військової служби та інтересами захисту суверенітету, територіальної цілісності України, прав та свобод інших осіб вимагає забезпечення об'єктивної перевірки тверджень особи про несумісність її релігійних переконань із військовою службою та підтвердження доказами наявності відповідних релігійних переконань;
- однак це не означає, що можливість здійснення права на сумлінну відмову від військової служби обмежується членством у зареєстрованих релігійних організаціях, зміст віровчення яких передбачає безумовну неприпустимість такої служби, носіння та використання зброї;
- призов особи на військову службу за мобілізацією не означає автоматично, що вона була зобов'язана брати до рук зброю, адже з огляду на її релігійні переконання та конституційний обов'язок із захисту Вітчизни під час несення служби вона могла бути задіяною у ремонті техніки, будівництві укріплень, вивезенні поранених, перевезенні вантажів та виконанні інших функцій, не пов'язаних із використанням зброї.

Знову ж таки, підтримуючи необхідність доведення сумлінності та щирості власних релігійних переконань, а також те, що їх підтвердженням не може бути виключно членство в релігійних організаціях, із останнім висновком погодитися важко. Адже припущення, що особа «могла бути задіяна у виконанні інших функцій, не пов'язаних із використанням зброї», навряд чи може вважатися ефективним механізмом забезпечення конституційного права на альтернативну службу з міркувань совісті, створення якого покладається на законодавця.

Провадження в Конституційному Суді України та рекомендації органів Ради Європи. Другий сенат Конституційного Суду України (далі — КС України) 23 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою щодо перевірки відповідності ч. 1 ст. 1 Закону частині 4 ст. 35 Конституції України. На думку заявника, оскільки оспорюваний припис визначає заміну альтернативною службою лише строкової військової служби, якої в Україні на сьогодні не існує, це повністю унеможливає реалізацію конституційного права, визначеного ч. 4 ст. 35 Конституції України. Свою поведінку щодо неможливості проходження військової служби заявник обґрунтовував релігійними переконаннями, оскільки понад 20 років належить до «християнської спільноти Церкви Адвентистів Сьомого Дня».

Г. Маронь (G. Maroň), аналізуючи практику органів конституційного контролю різних держав, робить висновок, що обсяг конституційного права на відмову від військової служби з міркувань совісті більше залежить від позиції конституційних судів, ніж від формулювань самої Конституції. Є випадки, коли конституційні суди виводили його (наприклад, у контексті відмови лікаря здійснювати аборт або відмови призовника служити у війську) зі свободи совісті, навіть за відсутності буквального згадування цього права в конституційних положеннях. З іншого боку, існують ситуа-

²⁶ КСУ розглядає конституційну скаргу чоловіка, який відмовився від мобілізації до ЗСУ через релігію, і отримав 3 роки в'язниці. Судово-юридична газета. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/313787-ksu-rassmatrivaet-konstitutsionnuyu-zhalobu-muzhchiny-otkazavshegosya-ot-mobilizatsii-v-vsu-iz-za-religii-i-poluchivshego-3-goda-tyurmy>

²⁷ Постанова Касаційного кримінального суду від 13.06.2024 (справа № 601/2491/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029741>

ції, коли конституційні суди застосовували обмежувальне тлумачення однозначно сформульованих конституційних положень, які гарантують це право.²⁸ Тому, незважаючи на безпосереднє згадування права на альтернативну службу в ч. 4 ст. 35 Конституції України, позиція вітчизняного органу конституційного контролю може бути визначальною для встановлення обсягу права на альтернативну службу.

Варто підкреслити, що КС України звернувся до Венеційської комісії із запитом *amicus curiae* щодо альтернативної (невійськової) служби, яка опублікувала свій висновок від 18.03.2024 CDL-AD(2025)006²⁹.

На думку Венеційської комісії, обов'язок усіх громадян із захисту Вітчизни, передбачений ст. 65 Конституції України, на практиці не вимагає користування військовою зброєю кожним із громадян чи їх включення до системи військового командування; тобто сумлінні відмовники можуть виконувати цей обов'язок по-іншому (п. 53). Крім того, комісія вважає хибним твердження про те, що військова служба навіть під час війни все ще може включати діяльність, яка не потребує використання зброї і, отже, нібито не тягне за собою істотного втручання в право людини на сумлінну відмову за статтею 9 ЄКПЛ, оскільки це ігнорує включення особи до військової структури. Передача особи під військове командування може суперечити переконанням деяких сумлінних відмовників від військової служби.

У висновку Венеційська комісія наголошує, що згідно з ЄКПЛ та МПГПП держави мають позитивне зобов'язання створити систему альтернативної служби, яка повинна бути відокремлена від військової системи, не мати карального характеру та залишатися в розумних строках (часових обмеженнях). Доступ до альтернативної служби повинен бути недискримінаційним і забезпечуватися за справедливими та прозорими механізмами. При цьому за жодних обставин сумлінний відмовник від військової служби не може бути зобов'язаний носити або використовувати зброю, навіть для самооборони країни.

Крім висновку Венеційської комісії, наявні такі рекомендації органів Ради Європи щодо забезпечення права на альтернативну службу:

- Резолюція 337 (1967) Парламентської Асамблеї «Right of conscientious objection» («Право на відмову з міркувань совісті»)³⁰;
- Рекомендація 816 (1977) Парламентської Асамблеї «Right of conscientious objection to military service» («Право на відмову від проходження військової служби з міркувань совісті»)³¹;
- Рекомендація R (87) 8 Комітету Міністрів щодо відмови від обов'язкової військової служби з міркувань совісті³²;

²⁸ Grzegorz Maron. The Right to Conscientious Objection as a Constitutional Category: Selected Issues. A Comparative Study of Fundamental Laws and Constitutional Courts' Jurisprudence. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*. 2024/2(78). P: 177-178. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.12>

²⁹ Amicus curiae brief on alternative (non-military) service. European Commission for Democracy through Law. Strasbourg, 18 March 2025 CDL-AD(2025)006. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282025%29006-e&fbclid=IwY2xjawJ4cy5leHRuA2FlbQlXMAbicmlkETfwQU9iVDRQZINaa3hwWUgyAR6PIcdRSQx9sUO0HPDoQ9mOujmGFTs9VBlVKna6Ql-8QlW2zSTBUm7L-knrMg_aem_cQ_pPLn6spqdlfyryAKksA

³⁰ Right of conscientious objection. Resolution 337 (1967). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15752&lang=en>

³¹ Right of conscientious objection to military service. Recommendation 816 (1977). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=14850&lang=en>

³² Recommendation No. R (87) 8 of the Committee of Ministers to Member States Regarding Conscientious Objection to Compulsory Military Service. Council of Europe: Committee of Ministers. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/1987/en/88968>

– Рекомендація 1518 (2001) Парламентської Асамблеї «Exercise of the right of conscientious objection to military service in Council of Europe member states» («Здійснення права на відмову від військової служби з міркувань совісті в державах-членах Ради Європи»)³³;

– Рекомендація СМ/Рес(2010)4 Комітету Міністрів про людські права військовослужбовців³⁴.

Практика ЄСПЛ. Попри гарантування в ст. 9 права на свободу думки, совісті та релігії, ЄСПЛ прямо не передбачає можливість заміни військової служби альтернативною. Водночас у практиці ЄСПЛ було підтверджено можливість відмови від військової служби з релігійних міркувань, зокрема в рішеннях у таких справах:

– «Баятян проти Вірменії» (заява № 23459/03 від 07.07.2011 року)³⁵. Одне зі знакових рішень, де ЄСПЛ прямо визнав право на відмову від військової служби з міркувань совісті як таке, що захищається ст. 9 ЄКПЛ, якщо мотивом несприйняття військової служби є серйозний і нездоланний конфлікт із глибокими та невдаваними релігійними чи іншими поглядами (п. 110).

– «Юльке проти Туреччини» (заява № 39437/98, рішення від 24 січня 2006 року)³⁶. ЄСПЛ встановив порушенням уже ст. 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) у зв'язку з восьмиразовим засудженням до позбавлення волі заявника за відмову від військової служби з міркувань пацифізму (п. 59). Після кожного відбуття покарання за відмову носити форму і проходити військову службу особу засуджували повторно (п. 60), у зв'язку з чим Суд підкреслив відсутність належної правової бази для осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті (п. 61).

– «Стефанов проти Болгарії» (заява № 32438/96 від 03.05.2001 року)³⁷. ЄСПЛ вказав (п. 14), що має бути припинено будь-яке кримінальне провадження, ініційоване в Болгарії з 1991 року щодо громадян, які відмовилися від військової служби на підставі переконань, але водночас висловили готовність пройти альтернативну цивільну службу; альтернативна цивільна служба не повинна бути пов'язана з військовими установами.

– «Адян та інші проти Вірменії» (заява № 75604/11, рішення від 12 жовтня 2017 року)³⁸. ЄСПЛ критикував (п. 69) систему альтернативної служби Вірменії (яка діяла до 2013 року) за те, що вона не була справді цивільною та фактично становила неозброєну військову службу, порушуючи ст. 9 ЄКПЛ. Схожі висновки зроблено у справі «Телятніков проти Литви» (заява № 51914/19, рішення від 7 червня 2022 року)³⁹.

– «Мушфіг Мамедов та інші проти Азербайджану» (заява № 14604/18 від 17.10.2019 року)⁴⁰. ЄСПЛ підкреслив, що навіть необхідність захисту територіальної цілісності держави не може бути підставою для обмеження права на відмову від військової служби з релігійних переконань (п. 97).

³³ Recommendation 1518 (2001): Exercise of the right of conscientious objection to military service in Council of Europe member states. Council of Europe: Parliamentary Assembly.

URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coepace/2001/en/90478>

³⁴ Recommendation CM/Rec(2010)4 of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces. Council of Europe: Committee of Ministers. URL: <https://search.coe.int/cm/?i=09000016805cf8ef>

³⁵ CASE OF BAYATYAN v. ARMENIA. Application no. 23459/03. 7 July 2011. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>

³⁶ CASE OF ULKE v. TURKEY. Application no. 39437/98. 24 January 2006. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72146>

³⁷ CASE OF STEFANOV v. BULGARIA. Application no. 32438/96. 3 May 2001. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59448>

³⁸ CASE OF ADYAN AND OTHERS v. ARMENIA. Application no. 75604/11. 12 October 2017. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177429>

³⁹ CASE OF TELIATNIKOV v. LITHUANIA. Application no. 51914/19. 7 June 2022. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-217607>

⁴⁰ AFFAIRE MUSHFIG MAMMADOV ET AUTRES c. AZERBAIDJAN. Requetes nos 14604/08 et 3 autres – voir liste en annexe. 17 octobre 2019. La Cour européenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197066>

– «Канатли проти Туреччини» (заява № 18382/15, рішення від 12 березня 2024 року)⁴¹. ЄСПЛ уточнив, що сфера дії ст. 9 ЄКПЛ і похідне від неї право на альтернативну службу охоплює не лише активну військову службу, а й військову службу в резерві (п. 65-67).

– «Енвер Айдемір проти Туреччини» (заява № 26012/11 від 07.06.2016)⁴². ЄСПЛ послідовно визнає право держави встановлювати процедури для оцінки серйозності переконань людини та запобігання спробам зловживань з боку осіб, котрі повинні нести військову службу (п. 81). «Дягілев проти Росії» (заява № 49972/16 від 10.03.2020)⁴³. ЄСПЛ підтвердив можливість компетентних органів вимагати певного рівня доказування сумлінності відмови від військової служби за релігійними переконаннями (п. 86).

Форми альтернативної служби (зарубіжний досвід). Багато країн світу мають усталені системи альтернативної служби. Серед них Сполучені Штати Америки, де програма альтернативної служби триває 24 місяці і може передбачати надання послуг у сферах охорони здоров'я (робота в лікарнях, будинках престарілих, на гарячих лініях), освіти (вчителі, консультанти, адміністративні працівники, науковці), охорони навколишнього середовища (рекреаційні заходи, контроль забруднення та системи моніторингу, допомога при стихійних лихах), сільськогосподарські, соціальні і громадські роботи⁴⁴.

Значна кількість країн закріплюють право на альтернативну службу на рівні Конституції, зокрема Естонія (ст. 124), Чехія (ст. 15(3) Хартії основних прав і свобод), Португалія (ст. 276(4)), Іспанія (ст. 30(2)), Словенія (ст. 123(2)), Словаччина (ст. 25)⁴⁵. У ч. 2 ст. 12-а Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина це також передбачено⁴⁶, проте у 2011 році в Німеччині було зупинено обов'язковий призов на військову службу, а альтернативну службу було замінено федеральною волонтерською службою, яка триває в середньому 12 місяців (від 6 до 18 місяців). Вона передбачає можливість роботи в таких установах, як лікарні, будинки престарілих, дитячі будинки, центри денного догляду, школи, молодіжні центри, спортивні клуби, музеї, установи захисту від стихійних лих тощо⁴⁷.

У Колумбії в 2024 році урядовим указом було запроваджено «Соціальну службу для миру» як аналогічну за строком (12 місяців) альтернативу військовій службі, яка передбачає фінансову допомогу у розмірі 80% від заробітної плати військовослужбовця. Вона дозволяє проходити альтернативну службу у різних формах, включаючи навчання цифровій грамотності в сільській та міській місцевості, роботу з жертвами збройних конфліктів, просування мирних угод і мирної політики, догляд за особами з інвалідністю або людьми похилого віку, надання допомоги тим, хто постраждав від стихійних лих.⁴⁸

⁴¹ AFFAIRE KANATLI c. TURKIYE. Requete no 18382/15. 12 March 2024. La Cour europeenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-231540>

⁴² AFFAIRE ENVER AYDEMIR c. TURQUIE. Requete no 26012/11. 7 juin 2016. La Cour europeenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163456>

⁴³ CASE OF DYAGILEV v. RUSSIA. Application no. 49972/16. 10 March 2020. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-201649>

⁴⁴ § 1656.5, 1656.9. PART 1656 - ALTERNATIVE SERVICE. Sec. 6(j) Military Selective Service Act; 50 U.S.C. App. 456(j). URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-B/chapter-XVI/part-1656>

⁴⁵ В. К. Голуб. Міжнародні та конституційні засади права людини на альтернативну (невійськову) службу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1 № 85 (2024). С. 192-193. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.25>

⁴⁶ Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. С. 20.

URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbcd2/grundgesetz_uk.pdf

⁴⁷ Der Bundesfreiwilligendienst. Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben.

URL: <https://www.bundesfreiwilligendienst.de/bundesfreiwilligendienst/ueber-den-bfd>

⁴⁸ Social Service for Peace: An overview of the new alternative to compulsory military service in Colombia. War Resisters' International (WRI). 2024. URL: <https://wri-irg.org/en/story/2024/social-service-peace-overview-new-alternative-compulsory-military-service-colombia>

На противагу згаданим прикладам існують держави, де право на альтернативну службу не визнається, або ж має каральний характер. Наприклад, у Південній Кореї запровадження альтернативної служби хоча й було більш прогресивним кроком порівняно з ув'язненням, проте вона критикується як каральна через її тривалість (36 місяців) та проходження в установах виконання покарань.⁴⁹

Загалом з детальним оглядом особливостей впровадження альтернативної служби в зарубіжних країнах можна ознайомитися у звіті Європейського бюро з питань відмови від військової служби з міркувань совісті (ЕВСО) за 2023/2024 роки⁵⁰. Ключові відмінності в підходах різних держав передбачають різні: ступені залучення військових до адміністрування альтернативної служби; критерії прийнятності для відмови від військової служби з міркувань совісті; каральний чи некаральний характер служби; види робіт, призначені для осіб, які проходять альтернативну службу; строки альтернативної служби порівняно з військовою службою.

Висновки. Конституція України прямо гарантує право на альтернативну службу у разі суперечності виконання військового обов'язку релігійним переконанням громадянина. Водночас українське законодавство (профільний закон та підзаконні акти) врегульовує порядок проходження альтернативної служби лише замість строкової, що унеможливляє застосування інституту альтернативної служби замість інших видів військової служби, зокрема в умовах воєнного стану, а після змін 2024 року — і в разі його припинення чи скасування.

Відсутність належного регулювання інституту альтернативної служби може призводити до того, що з положень частини 4 статті 35 Конституції України як норма прямої дії, застосовуватиметься лише відмова від виконання військової служби, а ефективне застосування альтернативної служби неможливе через вимоги ч. 2 ст. 19 (адже суб'єкти владних повноважень не мають необхідного законодавчого підґрунтя), що є загрозливим з огляду на російську агресію. Вищенаведене підтверджується як судовими рішеннями, що виправдовували обвинувачених в ухиленні від призову на військову службу, так і рішеннями, що їх засуджували. Оскільки причиною засудження переважно було недоведення щирості власних релігійних переконань, водночас конституційне право на альтернативну службу підтверджувалося.

Цілком відповідає міжнародним стандартам юридична позиція судів загальної юрисдикції щодо необхідності підтвердження сумлінності і щирості власних релігійних переконань та їхньої несумісності з виконанням військового обов'язку з метою протидії зловживанням, так само як і те, що членство в релігійній організації не може бути єдиним доказом цього. Водночас недостатньо уваги приділено ефективності механізмів альтернативної служби та позитивним обов'язкам держави щодо їх запровадження.

Позиція вітчизняного органу конституційного контролю може бути визначальною для встановлення обсягу права на альтернативну службу, адже практика зарубіжних країн свідчить про суттєві відмінності у підходах. У Конституційному Суді України уже розпочато відповідне провадження за конституційною скаргою, і ухвалені рішення може суттєво вплинути на правозастосування та практику судів загальної юрисдикції.

Аналіз практики ЄСПЛ, резолюцій та рекомендацій інших органів Ради Європи (Венеційської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів) дозволяє зробити наступні висновки: право на відмову від військової служби з міркувань совісті (зокрема з релігійних мотивів) гарантується та захищається ст. 9 ЄКПЛ; доступ до альтернативної служби повинен бути недискримінаційним та забезпечуватися через справедливі та прозорі механізми; держава має право встановлювати процедури, а її органи вимагати доведення серйозності переконань особи для протидії зловживан-

⁴⁹ Ihntaek Hwang. Fairness or Failure? The Punitive Nature of South Korea's Alternative Service. Blog of the International Center for Law and Religion Studies. 2024. URL: <https://talkabout.iclrs.org/2024/11/18/punitive-nature-of-south-koreas-alternative-service>

⁵⁰ Conscientious Objection to Military Service in Europe 2023/24. Annual Report. European Bureau for Conscientious Objection. URL: https://ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/2024-05-15-EBCO_Annual_Report_2023-24.pdf

ням; примус до військової служби всупереч щирим переконанням особи може розглядатися як нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження; держава наділена позитивним зобов'язанням щодо створення системи альтернативної служби, при цьому цивільного, а не військового характеру, оскільки суперечність із переконаннями особи може стосуватися не лише носіння чи застосування зброї; альтернативна служба повинна застосовуватися замість будь-яких форм військової служби, що суперечать релігійним переконанням; особа, яка виявила щире бажання проходити альтернативну службу, не може переслідуватися в кримінальному порядку через відсутність системи альтернативної служби в державі. Дотримання цих вимог, а також положень ч. 2 ст. 10 Хартії основних прав Європейського Союзу може мати євроінтеграційне значення для України.

Зарубіжний досвід свідчить про суттєві відмінності в організації системи та формах альтернативної служби. До останніх може належати робота у сферах охорони здоров'я, освіти, культури та навколишнього середовища, сільського господарства, цивільного захисту населення або потерпілих від збройного конфлікту тощо. Фактично держава має широкий розсуд щодо визначення тих сфер, які найбільше потребують працівників (зокрема з урахуванням викликів воєнного стану) та можуть виступати формою проходження альтернативної служби.

Зрештою, від ефективного регулювання альтернативної служби можуть виграти усі — як держава, так і громадяни. Адже створивши в Україні ефективну модель альтернативної служби, що враховуватиме переконання громадян та протидіятиме зловживанням, держава не допускати ухилення від виконання обов'язків, матиме додаткових працівників у найбільш затребуваних сферах (зокрема зумовлених вимогами воєнного стану), а також підтверджуватиме свої євроінтеграційні прагнення відповідно до практики ЄСПЛ та міжнародних стандартів у цій сфері.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. About EBCO. The European Bureau for Conscientious Objection (EBCO). URL: <https://www.ebco-beoc.org/aboutebco>
2. Bilash O., Karabin T. Military and Alternative (Non-military) Service of Religious Citizens in Ukraine. *Kośćciół I Prawo*. 11(24) 2022, Nr 1, S. 9–26. DOI: <https://doi.org/10.18290/kip22111-1>
3. Desmond Thomas Doss. Dictionary of Virginia Biography. 2015. URL: https://www.lva.virginia.gov/public/dvb/bio.asp?b=Doss_Desmond_Thomas
4. Grzegorz Maroń. The Right to Conscientious Objection as a Constitutional Category: Selected Issues. A Comparative Study of Fundamental Laws and Constitutional Courts' Jurisprudence. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*. 2024/2(78). P. 163-183. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.12> C. 177-178.
5. Hwang Ihntaek. Fairness or Failure? The Punitive Nature of South Korea's Alternative Service. Blog of the International Center for Law and Religion Studies. 2024. URL: <https://talkabout.iclrs.org/2024/11/18/punitive-nature-of-south-koreas-alternative-service>
6. Jeremy Kessler, The Invention of a Human Right: Conscientious Objection at the United Nations, 1947-2011, 44 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* 753 (2013). Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/2242
7. Kuryliak, Valentyna Dr (2024) «The Problem with the Performance of Alternative or Military Service of Ukrainian Adventists in War Conditions,» *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 44: Iss. 4, Article 5. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2508>
8. Michaela Moravčíková. Contemporary Challenges to the Right to Conscientious Objection. *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* t. XIX, 21 (2) 2024, s. 143-163. DOI: <https://doi.org/10.32084/bsawp.9038>
9. Social Service for Peace: An overview of the new alternative to compulsory military service in Colombia. *War Resisters' International (WRI)*. 2024. URL: <https://wri-irg.org/en/story/2024/social-service-peace-overview-new-alternative-compulsory-military-service-colombia>
10. Голуб В. К. Міжнародні та конституційні засади права людини на альтернативну (невійськову) службу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1 № 85 (2024). С. 188–195. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.25>
11. КСУ розглядає конституційну скаргу чоловіка, який відмовився від мобілізації до ЗСУ через релігію, і отримав 3 роки в'язниці. *Судово-юридична газета*. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/313787-ksu>

rassmatrivaet-konstitutsionnuyu-zhalobu-muzhchiny-otkazavshegosya-ot-mobilizatsii-v-vsu-iz-za-religii-i-poluchivshego-3-goda-tyurmy

12. Колотило Я. Альтернативна (невійськова) служба в Республіці Корея: правове регулювання, виклики та перспективи. Наукові перспективи. № 3(57) (2025). С. 263–277. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-263-277](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-263-277)
13. Пирога І. С., Белова М. В., Фрідманська В. І. Альтернативна (невійськова) служба в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 4 № 87 (2025). С. 347–352. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.54>
14. Релігійні переконання та військовий обов'язок: Суд розглядає справу за конституційною скаргою Зелінського Д.Б. Конституційний Суд України. 2024. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/religiyni-perekonannya-ta-viyskovyy-obov'yazok-sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynoyu>

Перелік юридичних документів:

15. AFFAIRE ENVER AYDEMİR c. TURQUIE. Requête no 26012/11. 7 juin 2016. La Cour européenne des droits de l'homme. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163456>
16. AFFAIRE KANATLI c. TÜRKİYE. Requête no 18382/15. 12 March 2024. La Cour européenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-231540>
17. AFFAIRE MUSHFIG MAMADOV ET AUTRES c. AZERBAÏDJAN. Requêtes nos 14604/08 et 3 autres – voir liste en annexe. 17 octobre 2019. La Cour européenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197066>
18. Amicus curiae brief on alternative (non-military) service. European Commission for Democracy through Law. Strasbourg, 18 March 2025 CDL-AD(2025)006. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282025%29006-e>
19. CASE OF ADYAN AND OTHERS v. ARMENIA. Application no. 75604/11. 12 October 2017. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177429>
20. CASE OF BAYATYAN v. ARMENIA. Application no. 23459/03. 7 July 2011. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>
21. CASE OF DYAGILEV v. RUSSIA. Application no. 49972/16. 10 March 2020. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-201649>
22. CASE OF STEFANOV v. BULGARIA. Application no. 32438/96. 3 May 2001. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59448>
23. CASE OF TELIATNIKOV v. LITHUANIA. Application no. 51914/19. 7 June 2022. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-217607>
24. CASE OF ÜLKE v. TURKEY. Application no. 39437/98. 24 January 2006. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72146>
25. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Official Journal of the European Communities. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
26. Ciucă A. The Right to Conscientious Objection. Logos Universality Mentality Education Novelty, Section: Law, V(1), 17-27. DOI: <http://dx.doi.org/10.18662/lumenlaw.2017.0501.02>
27. Conscientious Objection to Military Service in Europe 2023/24. Annual Report. European Bureau for Conscientious Objection. URL: https://ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/2024-05-15-EBCO_Annual_Report_2023-24.pdf
28. Der Bundesfreiwilligendienst. Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben. URL: <https://www.bundesfreiwilligendienst.de/bundesfreiwilligendienst/ueber-den-bfd>
29. Recommendation 1518 (2001): Exercise of the right of conscientious objection to military service in Council of Europe member states. Council of Europe. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coepace/2001/en/90478>
30. Recommendation CM/Rec(2010)4 of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces. Council of Europe: Committee of Ministers. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805cf8ef>
31. Recommendation No. R (87) 8 of the Committee of Ministers to Member States Regarding Conscientious Objection to Compulsory Military Service. Council of Europe. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/1987/en/88968>
32. Right of conscientious objection to military service. Recommendation 816 (1977). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=14850=en>
33. Right of conscientious objection. Resolution 337 (1967). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15752=en>
34. § 1656.5, 1656.9. PART 1656 - ALTERNATIVE SERVICE. Sec. 6(j) Military Selective Service Act; 50 U.S.C. App. 456(j). URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-B/chapter-XVI/part-1656>
35. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 19.03.2025 (справа № 953/9807/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126018051>
36. Закон України «Про альтернативну (невійскову) службу» від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

37. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20>
38. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. 142 с. URL: https://www.bundes-tag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbed2/grundgesetz_uk.pdf
39. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу"» від 10.11.1999 № 2066. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF>
40. Постанова Касаційного кримінального суду від 02.05.2024 (справа № 344/12021/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514>
41. Постанова Касаційного кримінального суду від 13.06.2024 (справа № 601/2491/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029741>
42. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 11.06.2015 (справа № 820/5487/15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>
43. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>
44. Ухвала Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.06.2025 (справа № 5-1583км15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855629>
45. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 2023. 340 с. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_за_2023_рік.pdf

References

Bibliography:

1. About EBCO. The European Bureau for Conscientious Objection (EBCO). URL: <https://www.ebco-beoc.org/aboutebco>
2. Bilash O., Karabin T. Military and Alternative (Non-military) Service of Religious Citizens in Ukraine. *Kościół i Prawo*. 11(24) 2022, Nr 1, S. 9–26. DOI: <https://doi.org/10.18290/kip22111-1>
3. Desmond Thomas Doss. *Dictionary of Virginia Biography*. 2015. URL: https://www.lva.virginia.gov/public/dvb/bio.asp?b=Doss_Desmond_Thomas
4. Grzegorz Maroń. The Right to Conscientious Objection as a Constitutional Category: Selected Issues. *A Comparative Study of Fundamental Laws and Constitutional Courts Jurisprudence*. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*. 2024/2(78). P. 163-183. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.12> S. 177-178.
5. Holub V. K. Mizhnarodni ta konstytutsiini zasady prava liudyny na alternatyvnu (neviiskovu) sluzhbu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seria: Pravo. Tom 1 № 85 (2024). S. 188–195. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.25>
6. Hwang Ihntaek. Fairness or Failure? The Punitive Nature of South Korea's Alternative Service. *Blog of the International Center for Law and Religion Studies*. 2024. URL: <https://talkabout.iclrs.org/2024/11/18/punitive-nature-of-south-koreas-alternative-service>
7. Jeremy Kessler, *The Invention of a Human Right: Conscientious Objection at the United Nations, 1947-2011*, 44 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* 753 (2013). Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/2242
8. KSU rozghliadaie konstytutsiinu skarhu cholovika, yakyi vidmovyvsia vid mobilizatsii do ZSU cherez relihiu, i otry-mav 3 roky viaznytsi. *Sudovo-yurydychna hazeta*. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/313787-ksu-rassmatryvaet-konstitutsionnuyu-zhalobu-muzhchyny-otkazavshegosya-ot-mobilizatsii-v-vsu-iz-za-religii-i-polu-chivshego-3-goda-tyurmy>
9. Kolotylo YA. Alternatyvna (neviiskova) sluzhba v Respublitsi Koreia: pravove rehuliuivannia, vykyky ta perspek-tyvy. *Naukovi perspektyvy*. № 3(57) (2025). S. 263–277. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-263-277](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-263-277)
10. Kuryliak, Valentyna Dr (2024) «The Problem with the Performance of Alternative or Military Service of Ukrainian Adventists in War Conditions,» *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 44: Iss. 4, Article 5. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2508>
11. Michaela Moravčíková. Contemporary Challenges to the Right to Conscientious Objection. *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* t. XIX, 21 (2) 2024, s. 143-163. DOI: <https://doi.org/10.32084/bsawp.9038>
12. Pyroha I. S., Bielova M. V., Fridmanska V. I. Alternatyvna (neviiskova) sluzhba v umovakh voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seria: Pravo. Tom 4 № 87 (2025). S. 347–352. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.54>

13. Relihiini perekonannia ta viiskovy oboviazok: Sud rozghliadaie spravu za konstytutsiinoiu skarhoiu Zelinskoho D.B. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. 2024. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/religiyni-perekonannya-ta-viyskovyy-obyvazok-sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynoyu>
14. Social Service for Peace: An overview of the new alternative to compulsory military service in Colombia. War Resisters International (WRI). 2024. URL: <https://wri-irg.org/en/story/2024/social-service-peace-overview-new-alternative-compulsory-military-service-colombia>

List of legal documents:

15. AFFAIRE ENVER AYDEMİR c. TURQUIE. Requête no 26012/11. 7 juin 2016. La Cour européenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163456>
16. AFFAIRE KANATLI c. TÜRKİYE. Requête no 18382/15. 12 March 2024. La Cour européenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-231540>
17. AFFAIRE MUSHFIG MAMADOV ET AUTRES c. AZERBAÏDJAN. Requêtes nos 14604/08 et 3 autres – voir liste en annexe. 17 octobre 2019. La Cour européenne des droits de l'homme. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197066>
18. Amicus curiae brief on alternative (non-military) service. European Commission for Democracy through Law. Strasbourg, 18 March 2025 CDL-AD(2025)006. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282025%29006-e>
19. CASE OF ADYAN AND OTHERS v. ARMENIA. Application no. 75604/11. 12 October 2017. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177429>
20. CASE OF BAYATYAN v. ARMENIA. Application no. 23459/03. 7 July 2011. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>
21. CASE OF DYAGILEV v. RUSSIA. Application no. 49972/16. 10 March 2020. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-201649>
22. CASE OF STEFANOV v. BULGARIA. Application no. 32438/96. 3 May 2001. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59448>
23. CASE OF TELIATNIKOV v. LITHUANIA. Application no. 51914/19. 7 June 2022. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-217607>
24. CASE OF ÜLKE v. TURKEY. Application no. 39437/98. 24 January 2006. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72146>
25. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Official Journal of the European Communities. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
26. Ciucă A. The Right to Conscientious Objection. Logos Universality Mentality Education Novelty, Section: Law, V(1), 17-27. DOI: <http://dx.doi.org/10.18662/lumenlaw.2017.0501.02>
27. Conscientious Objection to Military Service in Europe 2023/24. Annual Report. European Bureau for Conscientious Objection. URL: https://ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/2024-05-15-EBCO_Annual_Report_2023-24.pdf
28. Der Bundesfreiwilligendienst. Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben. URL: <https://www.bundesfreiwilligendienst.de/bundesfreiwilligendienst/ueber-den-bfd>
29. Osnovnyi Zakon Federatyvnoi Respubliki Nimechchyna vid 23 travnia 1949 r. 142 s. URL: https://www.bundes-tag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbcd2/grundgesetz_uk.pdf
30. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia normatyvno-pravovykh aktiv shchodo zastosuvannia Zakonu Ukrainy "Pro alternatyvnu (neviiskovu) sluzhbu"» vid 10.11.1999 № 2066. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF>
31. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 02.05.2024 (sprava № 344/12021/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514>
32. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 13.06.2024 (sprava № 601/2491/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029741>
33. Postanova Kharkivskoho okruzhnoho administratyvnogo sudu vid 11.06.2015 (sprava № 820/5487/15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>
34. Recommendation 1518 (2001): Exercise of the right of conscientious objection to military service in Council of Europe member states. Council of Europe. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coepace/2001/en/90478>
35. Recommendation CM/Rec(2010)4 of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces. Council of Europe: Committee of Ministers. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805cf8ef>
36. Recommendation No. R (87) 8 of the Committee of Ministers to Member States Regarding Conscientious Objection to Compulsory Military Service. Council of Europe. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/1987/en/88968>
37. Right of conscientious objection to military service. Recommendation 816 (1977). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=14850=en>
38. Right of conscientious objection. Resolution 337 (1967). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15752=en>

39. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2023 rotsi. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. 2023. 340 s. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Shchorichna_dopovid_Upovnovazhenoho_za_2023_rik.pdf
40. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» vid 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>
41. Ukhvala Kolehiia suddiv sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 23.06.2025 (sprava № 5-1583km15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855629>
42. Vyroky Kyivskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 19.03.2025 (sprava № 953/9807/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126018051>
43. Zakon Ukrainy «Pro alternatyvnu (neviiskovu) sluzhbu» vid 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>
44. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiaknykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhozhenia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku» vid 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20>
45. § 1656.5, 1656.9. PART 1656 - ALTERNATIVE SERVICE. Sec. 6(j) Military Selective Service Act; 50 U.S.C. App. 456(j). URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-B/chapter-XVI/part-1656>

УДК 342.25:340.13

doi.org/10.30970/jcl.1.2025.6

Артем Столярчук

Аспірант кафедри конституційного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів,
Львів, Україна

E-mail: artem.stolyarchuk@gmail.com

ГРОМАДА ЯК ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: СУТНІСТЬ, ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ, НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

COMMUNITY AS A LEGAL PHENOMENON: ESSENCE, LEGAL PERSONALITY, SHORTCOMINGS, AND PROSPECTS FOR THE TRANSFORMATION OF ITS LEGAL STATUS IN UKRAINIAN LEGISLATION

Artem Stoliarchuk

Phd Student of the Constitutional Law Department Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Abstract | The article provides a comprehensive analysis of the legal nature of the territorial community as a primary subject of local self-government. It explores theoretical and legal approaches to defining the essence and legal status of the community, particularly in the context of its legal personality. The study substantiates that the current legislative understanding of the community as merely a group of residents is insufficient and does not meet the requirements of the modern decentralization process and European integration. The author advocates a shift from the communitarian model towards a comprehensive approach that recognizes the community as a legal entity under public law. The key elements of the community's legal personality are identified, along with major shortcomings in legislative regulation and prospects for transformation of its legal status. The article concludes that legal recognition of the community's legal personality and its inclusion in Ukraine's administrative-territorial system are essential for ensuring effective local self-government.

Keywords: territorial community, legal status, legal personality, local self-government, decentralization, public legal entity, administrative-territorial structure.

Анотація | У статті здійснено комплексний аналіз правової природи територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Розкрито теоретико-правові підходи до визначення сутності громади та її правового статусу, зокрема в контексті категорії правосуб'єктності. Обґрунтовано, що чинне законодавче розуміння громади як сукупності жителів є недостатнім і не відповідає вимогам сучасного етапу децентралізації та європейської інтеграції. У роботі запропоновано відхід від комунітаристської моделі на користь комплексного підходу, що визнає громаду юридичною особою публічного права. Визначено ключові елементи правосуб'єктності громади, а також виявлено основні недоліки законодавчого регулювання та перспективи трансформації її правового статусу. Зроблено висновки щодо необхідності законодавчого закріплення правосуб'єктності громади та її інтеграції до системи адміністративно-територіального устрою України.

Ключові слова: територіальна громада, правовий статус, правосуб'єктність, місцеве самоврядування, децентралізація, юридична особа публічного права, адміністративно-територіальний устрій.

Актуальність дослідження правової природи територіальних громад зумовлена невизначеністю їхнього правового статусу в законодавстві України. Попри те, що громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, законодавча база не забезпечує їй чіткої правової форми та належного правового статусу. Це створює правові колізії та обмежує можливості громад повноцінно виконувати свої функції в системі місцевого самоврядування.

Зокрема, проблема полягає в обмеженому розумінні громади як сукупності мешканців без визнання її юридичною особою публічного права з належним їй правовим статусом. Це призводить до труднощів у реалізації прав та обов'язків громади, а також у формуванні ефективних органів місцевого самоврядування. Недостатня правова визначеність правосуб'єктності ускладнює управлінську діяльність громад та їхню здатність самостійно вирішувати місцеві питання.

Окрім цього, чинне законодавство України потребує суттєвого вдосконалення для чіткішого регламентування повноважень територіальних громад. Відсутність ясності щодо їхніх прав та обов'язків значно обмежує можливості громад брати активну участь у правовідносинах та ефективно впливати на місцеві питання, що стримує розвиток місцевого самоврядування в цілому.

Метою цього дослідження є здійснення комплексного аналізу правосуб'єктності територіальних громад в Україні, розкриття сутності їхнього правового статусу та виявлення основних проблем і недоліків його нормативного закріплення. Дослідження спрямоване на формування теоретичних засад та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання територіальних громад у контексті забезпечення їхньої ефективної участі у правовідносинах та управлінських процесах на місцевому рівні.

У вітчизняній юридичній науці чимало праць присвячено вивченню правового статусу та правосуб'єктності територіальної громади, зокрема питанням її організації та функціонування як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Ці проблеми досліджували такі вчені, як О.В. Батанов, М.О. Баймуратов, А.П. Заєць, В.О. Серьогін, С.Г. Серьогіна, О.Ф. Фрицький та В.І. Чушенко. Проте, незважаючи на широкий науковий інтерес, питання щодо недоліків правового статусу громади та необхідності його вдосконалення в українському законодавстві залишаються актуальними й потребують подальшого наукового аналізу.

Отже, територіальна громада є одним із ключових елементів системи місцевого самоврядування, що визначає її роль у здійсненні публічної влади на місцевому рівні. У сучасній правовій доктрині та законодавстві України поняття територіальної громади має різні підходи до тлумачення, що відображає її багатогранність як суб'єкта права.

Один із провідних науковців у цій сфері, О.В. Батанов, визначає територіальну громаду як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, що складається з фізичних осіб – жителів (громадян України, іноземців, осіб без громадянства), які постійно мешкають на території села, селища або

міста, мають спільну комунальну власність та вирішують питання місцевого значення через муніципальні структури¹. Таке визначення акцентує увагу на правовій природі громади та її здатності здійснювати самоврядування на основі комунальної власності.

Інший підхід пропонує М.О. Баймуратов, який бачить громаду як сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру². Він робить акцент на територіально-особистих зв'язках, що системно об'єднують членів громади.

І.І. Бодрова підходить до цього питання з соціально-правової точки зору, зазначаючи, що громада – це особлива соціальна спільнота, заснована на спільності інтересів і потреб, що об'єднує осіб, які складають громаду, і має системність зв'язків та відносин між ними³. Це визначення доповнює правовий аспект соціальним виміром громади як спільноти, що об'єднується на основі спільних інтересів і цінностей.

В свою чергу, відповідно до законодавчого визначення, територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр⁴.

Якщо спробувати узагальнити наведені визначення, то під територіальною громадою розуміють сукупність жителів певної адміністративно-територіальної одиниці (села, селища, міста), об'єднаних спільними соціальними, економічними та господарськими інтересами, що здійснюють самоврядування безпосередньо або через обрані органи місцевого самоврядування, володіють спільною комунальною власністю та мають правовий статус суб'єкта публічно-правових відносин.

Таке визначення враховує правові, соціальні та окремі адміністративні аспекти. Водночас, воно не вказує на правосуб'єктність громади, натомість спирається лише на один із елементів її сутності – громада як сукупність жителів. Такий підхід, що загалом притаманний українській правничій науці, можна умовно назвати *комунітаристським*⁵.

Поряд із цим, територіальна громада, як суб'єкт місцевого самоврядування, має низку специфічних ознак, що визначають її правовий статус і місце в системі публічного управління. Ці ознаки формують основу для її правосуб'єктності та здійснення повноважень. Науковці виділяють певні характеристики, що є фундаментальними для розуміння цього інституту.

До прикладу, О.В. Батанов визначає кілька ключових ознак територіальної громади, що підкреслюють її правовий статус як суб'єкта місцевого самоврядування. До таких ознак він відносить:

1) Населення – спільність фізичних осіб. Ця ознака є найважливішою характеристикою територіальної громади. Демографічна основа громади включає людей різного походження та соціальних прошарків, які об'єднуються на основі спільного проживання та інтересів (історична, культурна, сусідська складова). Громадяни України реалізують своє право на самоврядування, виходячи з належності до територіальної громади.

2. Територія (місце) — простір у межах певних кордонів (географічних, адміністративних, економічних, інформаційних тощо), у якому діє територіальна громада. Це визначена адміністра-

¹ Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. 2004. № 2, - С. 42-49.

² Баймуратов М. О. Функції і повноваження територіальних громад. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2002. Т 1. - С. 104-117.

³ Бодрова І. І. Концептуальні підходи до визначення поняття територіальна громада. Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х., 2004. Вип. 7. - С. 62-63.

⁴ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101#Text>

⁵ Від слова «комуна» - спільнота, громада. Наголосимо, що тут не йдеться про комунітаризм як напрям соціальної філософії та політичної ідеології, який протиставляється індивідуалізму та соціалізму, а виключно про застосування терміну для позначення описаного вище підходу.

тивно-географічна одиниця (село, селище, місто). Історично територіальні громади виникали в межах поселень, де люди об'єднувалися для спільного вирішення проблем. Самоврядування громади здійснюється лише в межах конкретної території.

3. Соціальна взаємодія — члени громади не лише проживають на одній території, а й тісно взаємодіють, дотримуючись спільних правил і норм поведінки, підтримуючи сусідські стосунки та використовуючи спільні послуги й організації. Важливою складовою є горизонтальна соціальна взаємодія, яка протистоїть державному вертикальному управлінню.

4. Економічна правособ'єктність — наявність цього елемента є єдиною умовою, що забезпечує реальну гарантію становлення територіальних громад та розвитку місцевого самоврядування в Україні. Громада має бути суб'єктом цивільних правовідносин, мати право здійснювати господарську діяльність і формувати власний бюджет. Комунальна власність громади та фінансова автономія є важливими умовами для самостійного вирішення проблем на місцевому рівні.

5. Наявність соціально зумовлених інтересів — інтереси членів громади є основною рушійною силою місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування здійснюється виходячи з інтересів громади, які можуть бути важливішими для її членів, ніж загальнодержавні інтереси⁶.

В свою чергу, М. О. Баймуратов пропонує власну класифікацію ознак територіальної громади, виділяючи п'ять основних ознак, що охоплюють різні аспекти її функціонування та правового статусу:

1. Територіальна — ця ознака відображає територіальну основу місцевого самоврядування, яка реалізується на рівні села, селища чи міста й пов'язана з його розташуванням на конкретній адміністративно-територіальній одиниці.

2. Інтегративна — ця ознака передбачає, що територіальна громада формується на основі об'єднання всіх жителів, які постійно проживають на певній території, незалежно від громадянства. Членами громади можуть бути громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які проживають на цій території, а також біженці та внутрішньо переміщені особи.

3. Інтелектуальна — ознака, що характеризується наявністю спільних інтересів у жителів територіальної громади, які формуються на основі системних індивідуальних, соціальних та економічних зв'язків між ними.

4. Майнова — ознака, зумовлена правом громади володіти та розпоряджатися комунальною власністю. Комунальна власність є матеріальною основою для задоволення потреб громади, що дозволяє їй самостійно вирішувати питання місцевого значення.

5. Фіскальна — ознака пов'язана з тим, що члени територіальної громади є платниками місцевих податків і зборів, що створює фінансову основу для її функціонування та сприяє її економічній автономії⁷.

Схожість у класифікаціях ознак територіальної громади цих науковців свідчить про фундаментальну єдність підходів щодо основних характеристик громади: територіальна основа, комунальна власність, соціальна взаємодія та економічна правособ'єктність є спільними для обох авторів. Проте відмінності проявляються в деталях: О. В. Батанов акцентує на демографічному аспекті (населення) та соціально зумовлених інтересах громади, тоді як М. О. Баймуратов додає інтегративну ознаку, яка підкреслює участь у громаді осіб різного громадянського статусу, що, на нашу думку, є правильним підходом.

Проте, попри включення до кола ознак територіальної громади, висновок авторів про те, що громада — це сукупність жителів, залишається незмінним. Це підтверджує попередній висновок про прихильність до так званого комунітаристського підходу до розуміння сутності територіальної громади, який цілком узгоджується з положеннями чинного законодавства. Не заперечуючи

⁶ Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. 2004. № 2, - С. 42-49.

⁷ Баймуратов М. О. Функції і повноваження територіальних громад. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2002. Т 1. - С. 104-117.

його значення, водночас видається, що він вичерпав себе і не відповідає потребам подальшого реформування (завершення реформи децентралізації) з урахуванням вимог євроінтеграції.

Саме такий висновок міститься в «Рекомендаціях стосовно формування політики з питань правосуб'єктності на місцевому рівні», підготовлених Центром експертизи доброго врядування Департаменту демократії та врядування Генерального директорату з питань демократії Ради Європи від 20 грудня 2021 року, у яких зазначається, що реформа правосуб'єктності на місцевому рівні, яка передбачає надання статусу юридичних осіб територіальним громадам, була б позитивним зрушенням. Реформа дозволить привести модель правосуб'єктності в Україні у відповідність до загальноєвропейської моделі та практики більшості європейських країн, де правосуб'єктність муніципалітетів розглядається як невід'ємний елемент сталого місцевого самоврядування, що ґрунтується на правах та обов'язках муніципалітетів (а не їхніх органів, персональний склад яких є змінним за своєю природою)⁸.

На нашу думку, цей комунітаристський підхід має поступитися місцем комплексному підходу, що передбачає розгляд територіальної громади крізь призму її правосуб'єктності.

Правовий статус громади, який охоплює її права та обов'язки, є ключовим для глибокого аналізу та розуміння її правової природи, а також визначення її ролі в системі правовідносин. Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплюють правовий статус громади як первинного та основного суб'єкта місцевого самоврядування, наділеного правом самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Правосуб'єктність територіальної громади є основним елементом її правового статусу й визначає її здатність бути учасником публічно-правових та цивільно-правових відносин. Ця категорія відображає рівень автономії громади в системі місцевого самоврядування, а також її спроможність реалізовувати права та обов'язки у взаєминах з іншими суб'єктами публічного права, зокрема державою. Правосуб'єктність охоплює як внутрішні функції громади (управління комунальною власністю, прийняття місцевих нормативних актів), так і її зовнішні відносини (участь у фінансових, господарських та правових відносинах з іншими суб'єктами).

Для всебічного аналізу важливо описати елементи правосуб'єктності територіальної громади: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність.

Правоздатність територіальної громади, закріплена законодавством, визнає її здатність мати права та нести обов'язки. Громада виступає суб'єктом цивільних правовідносин, що підтверджує її рівний статус з іншими суб'єктами права. Однак правоздатність громади є переважно формальною категорією, оскільки її практична реалізація відбувається через органи місцевого самоврядування, які представляють громаду в публічно-правових та цивільно-правових відносинах.

Дієздатність громади фактично делегована органам місцевого самоврядування, які діють від її імені. Це означає, що громада як така не має повної самостійної дієздатності, а реалізує свої права та обов'язки опосередковано через свої органи. Безпосередня участь громади в прийнятті рішень зводиться до місцевого референдуму чи загальних зборів громадян. Це обмежує її можливості самостійно впливати на прийняття рішень та управління власними ресурсами.

Деліктоздатність громади, тобто її здатність нести юридичну відповідальність за правопорушення, також обмежена. Законодавство наділяє громаду переважно активною частиною деліктоздатності – можливістю застосовувати відповідальність до органів та посадових осіб місцевого самоврядування за порушення прав громадян або громадських інтересів.

Таким чином, правосуб'єктність територіальної громади має комплексний та частково опосередкований характер, оскільки її основні елементи – правоздатність, дієздатність та деліктоздатність – реалізуються переважно через органи місцевого самоврядування. Це свідчить про те, що громада не є повноцінним суб'єктом права в прямому сенсі, а її правові можливості залежать від діяльності відповідних органів.

⁸ Policy Advice on Legal Personality at Local Level. Centre of expertise for good governance, Strasbourg, 20 December 2021, CEGG/PAD(2021)14. URL: <https://rm.coe.int/pad-legal-personality-in-ukraine-final-20-december-2021/1680aef522>.

Як зазначає О. В. Батанов, правосуб'єктність територіальної громади є фундаментальним елементом її конституційно-правового статусу. Він підкреслює, що громада виступає суб'єктом публічної влади, здатним здійснювати управління своїми справами, включаючи право на управління комунальною власністю та самостійне прийняття рішень з питань місцевого значення. За його словами, визнання громади як самоврядного суб'єкта є ключовою передумовою ефективного функціонування системи місцевого самоврядування⁹.

І. І. Бодрова також наголошує на тому, що правосуб'єктність територіальної громади охоплює не лише формальні аспекти її статусу, а й спроможність реалізовувати спільні інтереси та права жителів. Вона підкреслює, що громада є самостійною соціально-правовою спільнотою, яка діє в межах встановлених законодавством прав і зобов'язань, що забезпечують її ефективну участь у правовідносинах¹⁰.

Аналізуючи роботу В. А. Січевлюка, можна зазначити, що він вводить концепцію «незавершеної правосуб'єктності», особливо актуальну в контексті правового статусу територіальних громад. Незавершена правосуб'єктність характеризується частковою або фрагментарною правовою суб'єктністю, коли громади формально володіють правами, але через недостатню структурну цілісність і правову визначеність їхня реалізація обмежена. Це призводить до того, що територіальні громади не можуть повноцінно виконувати свої функції та реалізовувати свої повноваження у сфері місцевого самоврядування. Автор підкреслює, що подібна правова ситуація обмежує здатність громад до автономного управління майном та впровадження місцевих ініціатив. Основною проблемою є відсутність чіткої правової персоналізації (така ознака також відсутня в таких правових утворень, як народ і держава), що не дозволяє громадам діяти на рівні самостійних суб'єктів права. Це стає серйозною перешкодою для формування ефективної системи місцевого самоврядування, оскільки громада залишається обмеженою у своїй правовій дієздатності¹¹.

Аналізуючи правовий статус територіальних громад у сучасному законодавстві України, слід відзначити низку недоліків, які обмежують ефективність їхнього функціонування: недостатня правосуб'єктність територіальної громади; нечіткість та суперечливість законодавчого регулювання компетенцій та повноважень громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування; відсутність територіальної громади в системі адміністративно-територіального устрою та надмірна централізація виконавчої влади на місцевому рівні за рахунок обмеження автономії територіальних громад.

Якщо такий недолік як недостатня правосуб'єктність територіальної громади вже розкритий в тексті статті вище, то нечіткість та суперечливість законодавчого регулювання компетенцій та повноважень громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування полягає насамперед у відсутності єдиного законодавчого акта, що охоплює всі аспекти правового статусу громад, що, у свою чергу, створює невизначеність у їх правовому положенні.

Законодавство України нечітко регламентує повноваження територіальних громад, обмежуючи їхню участь у місцевому управлінні фактично лише виборами представників до органів місцевого самоврядування. Інші аспекти місцевого самоврядування залишаються формальними та не реалізуються на практиці, що суттєво обмежує можливості громад вирішувати нагальні місцеві питання. Це призводить до втрати громадою контролю над місцевою владою та її рішеннями, негативно впливаючи на розвиток демократії на місцевому рівні.

Брак чітких механізмів громадського контролю за роботою органів місцевого самоврядування сприяє концентрації повноважень у руках місцевих рад. Це зменшує роль громадян у прийнятті рішень, порушуючи принципи їхньої участі в управлінні місцевими справами. Місцеві органи

⁹ Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. 2004. № 2, - С. 42-49.

¹⁰ Бодрова І. І. Концептуальні підходи до визначення поняття територіальна громада. Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х., 2004. Вип. 7. - С. 62-63.

¹¹ Січевлюк В. А. Незавершена правосуб'єктність: поняття, види, значення для суб'єктів права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. - С. 59-64.

самоврядування часто ігнорують думку мешканців, перешкоджаючи громадянському контролю та участі в ухваленні рішень, що порушує права та свободи громадян.

Наявність у системі місцевого самоврядування низки органів зі статусом юридичних осіб, які від свого імені розпоряджаються власністю громади, створює підвищені корупційні ризики та розпорошує відповідальність. Відсутність чіткого визначення відповідального суб'єкта в різних правовідносинах ускладнює ситуацію¹².

Адміністративна справа № 380/9940/23, де Львівська міська рада оскаржила рішення власного виконавчого комітету¹³, ілюструє внутрішні суперечності в розподілі повноважень між органами місцевого самоврядування та недосконалість правового регулювання. Це створює підґрунтя для конфліктів між гілками місцевої влади, ставлячи під сумнів їхню ефективність у забезпеченні інтересів громади.

Ще одним із ключових недоліків правового статусу територіальної громади – її відсутність у системі адміністративно-територіального устрою України та надмірна централізація виконавчої влади на місцевому рівні. Хоча Конституція України визнає громади первинними суб'єктами місцевого самоврядування, їхнє місце в системі адміністративно-територіальних одиниць залишається невизначеним. Це позбавляє громади чіткої правової основи для самостійного управління та захисту інтересів мешканців.

Основна проблема полягає в тому, що громади не мають статусу адміністративної одиниці, що значно обмежує їхню адміністративну правосуб'єктність. Відсутність чіткого законодавчого закріплення їхньої ролі в адміністративно-територіальному устрої призводить до їхньої залежності від районних та обласних адміністрацій. Це впливає на можливості громад у вирішенні місцевих питань, оскільки важливі рішення приймаються на рівні вищих адміністративних одиниць, підриваючи принцип децентралізації та самоврядування.

Надмірна централізація виконавчої влади на місцевому рівні обмежує автономію громад і перешкоджає їхньому розвитку. Дублювання повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування та державних адміністрацій призводить до неефективного розподілу ресурсів та управлінських функцій. Замість того, щоб громади мали право самостійно вирішувати питання, що стосуються розвитку їхньої території, ключові рішення приймаються на вищих рівнях, часто без урахування інтересів місцевих жителів.

Централізація також зменшує можливості громад контролювати діяльність місцевої влади. Громади фактично позбавлені інструментів впливу на процес прийняття рішень та контролю за використанням місцевих ресурсів, що підриває їхню здатність ефективно здійснювати місцеве самоврядування. Відсутність законодавчого забезпечення чітких меж повноважень громад та їхньої правової суб'єктності робить їх залежними від державних адміністрацій.

Перспективи трансформації правового статусу територіальної громади в законодавстві України визначаються необхідністю реформ, які б надали громадам реальну юридичну суб'єктність та включили їх до системи адміністративно-територіального устрою як окремих адміністративних одиниць. Це дозволить громадам діяти як автономні суб'єкти, наділені правами та повноваженнями для управління місцевими питаннями. Водночас необхідно забезпечити децентралізацію виконавчої влади, надавши громадам більше можливостей для здійснення самоврядування та ефективного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Інтеграція територіальних громад до системи адміністративно-територіального устрою як окремих одиниць також має супроводжуватися розмежуванням їхніх повноважень з органами державної влади. Це забезпечить чіткий розподіл функцій між різними рівнями влади, уникнення дублювання та покращення управлінської ефективності на місцевому рівні. А.О. Шевченко відзначає,

¹² Громада як юридична особа публічного права: Україна в контексті європейського і світового досвіду: монографія / О. М. Бориславська, А. П. Заєць, О. В. Ільницький, В. С. Куйбіда, Р. А. Майданик, – Київ, ЦППР, ТОВ «Франко Пак», 2024. С. 76.

¹³ Рішення Львівського окружного адміністративного суду у справі № 380/9940/23 від 30 жовтня 2023 року.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114730765..>

що така реформа сприятиме покращенню механізмів самоврядування та забезпеченню правової визначеності для громад¹⁴.

Отже, включення територіальних громад до системи адміністративно-територіального устрою та зменшення централізації виконавчої влади сприятиме розвитку самоврядування в Україні. Це дозволить громадам ефективніше управляти своїми ресурсами та активніше брати участь у вирішенні місцевих питань, що є основою для побудови демократичного та стійкого місцевого управління.

Окрім цього, одним із ключових питань, яке викликає дискусії, є відсутність у громад статусу юридичної особи публічного права. Законодавче визначення громади як сукупності жителів, об'єднаних спільним місцем проживання, позбавляє її правової самостійності. Це, у свою чергу, обмежує можливість громади повноцінно брати участь у правовідносинах, як на місцевому, так і на національному рівнях.

М. О. Баймуратов наголошує, що міжнародна практика передбачає надання територіальним громадам статусу юридичних осіб публічного права, забезпечуючи їхню автономність та ефективне управління комунальною власністю та іншими ресурсами громади. На його думку, надання такого статусу українським громадам покращить їхню участь в управлінських процесах та забезпечить правову рівність з іншими суб'єктами правовідносин¹⁵.

О. В. Батанов також вважає, що територіальні громади як первинні суб'єкти місцевого самоврядування повинні мати юридичний статус, що дозволить їм не лише виконувати свої функції в межах повноважень, але й брати участь у юридичних та економічних відносинах. Відсутність такого статусу, на його думку, унеможливорює повноцінну реалізацію громадою своїх прав та обов'язків¹⁶.

Таким чином, очевидним є той факт, що визнання територіальних громад юридичними особами публічного права дозволить їм ефективніше здійснювати самоврядування та брати активну участь у правовідносинах, забезпечивши правову визначеність їхнього статусу та усунувши існуючі правові прогалини, що обмежують їхні можливості як самостійних суб'єктів права.

Підсумовуючи дослідження, робимо такі висновки:

1. Правовий статус територіальної громади в Україні залишається фрагментарним і невизначеним, що унеможливорює її повноцінну участь у публічно-правових та цивільно-правових відносинах і знижує ефективність місцевого самоврядування.

2. Домінування комунітаристського підходу до визначення громади як сукупності жителів без надання їй статусу юридичної особи публічного права не відповідає сучасним викликам децентралізації та європейським стандартам врядування.

3. Правосуб'єктність громади має опосередкований характер, реалізується через органи місцевого самоврядування та характеризується незавершеністю, що обмежує її автономію та дієздатність.

4. Законодавча нечіткість у визначенні повноважень громад і відсутність їх у системі адміністративно-територіального устрою України створюють бар'єри для ефективного управління на місцевому рівні та порушують принципи децентралізації.

5. Надання громадам статусу юридичних осіб публічного права та включення їх до адміністративно-територіального устрою як окремих одиниць є необхідною умовою для зміцнення їхньої правової автономії та забезпечення сталого місцевого самоврядування.

¹⁴ Шевченко А. О. Правова природа і статус територіальної громади: доктринальний аспект. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3 (104) - С. 332-341.

¹⁵ Баймуратов М. О. Функції і повноваження територіальних громад. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2002. Т 1. - С. 104-117.

¹⁶ Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. 2004. № 2, - С. 42-49.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Баймуратов М. О. Функції і повноваження територіальних громад. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2002. Т 1. - С. 104-117.
2. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. 2004. № 2, - С. 42-49.
3. Бодрова І. І. Концептуальні підходи до визначення поняття територіальна громада. Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х., 2004. Вип. 7. - С. 62-63.
4. Громада як юридична особа публічного права: Україна в контексті європейського і світового досвіду: монографія / О. М. Бориславська, А. П. Заєць, О. В. Ільницький, В. С. Куйбіда, Р. А. Майданик, – Київ, ЦППР, ТОВ «Франко Пак», 2024. 494 с.
5. Січевлюк В. А. Незавершена правосуб'єктність: поняття, види, значення для суб'єктів права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. - С. 59-64.
6. Шевченко А. О. Правова природа і статус територіальної громади: доктринальний аспект. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3 (104) - С. 332-341.

Перелік юридичних документів:

7. Policy Advice on Legal Personality at Local Level. Centre of expertise for good governance, Strasbourg, 20 December 2021, CEGG/PAD(2021)14. URL: <https://rm.coe.int/pad-legal-personality-in-ukraine-final-20-december-2021/1680aef522>.
8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101#Text>.
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Рішення Львівського окружного адміністративного суду у справі № 380/9940/23 від 30 жовтня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114730765>.

References

Bibliography:

1. Baimuratov M. O. Funktsii i povnovazhennia terytorialnykh hromad. Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii. 2002. T 1. - S. 104-117.
2. Batanov O. V. Konstytutsiino-pravovyi status terytorialnoi hromady v Ukraini. Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Yurydychni nauky. 2004. № 2, - S. 42-49.
3. Bodrova I. I. Kontseptualni pidkhody do vyznachennia poniattia terytorialna hromada. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia: Zb. nauk. pr. – KH., 2004. Vyp. 7. - S. 62-63.
4. Hromada yak yurydychna osoba publichnogo prava: Ukraina v konteksti yevropeiskoho i svitovoho dosvidu: monohrafiia / O. M. Boryslavska, A. P. Zaiets, O. V. Ilnytskyi, V. S. Kuibida, R. A. Maidanyk, – Kyiv, TSPPR, TOV «Franko Pak», 2024. 494 s.
5. Shevchenko A. O. Pravova pryroda i status terytorialnoi hromady: doktrynalnyi aspekt. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2017. № 3 (104) - S. 332-341.
6. Sichevliuk V. A. Nezavershena pravosubiektnist: poniattia, vydy, znachennia dlia subiektiv prava. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2019. - S. 59-64.

List of legal documents:

7. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR: stanom na 01.01.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101#Text>.
8. Policy Advice on Legal Personality at Local Level. Centre of expertise for good governance, Strasbourg, 20 December 2021, CEGG/PAD(2021)14. URL: <https://rm.coe.int/pad-legal-personality-in-ukraine-final-20-december-2021/1680aef522>.
9. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR: stanom na 18.05.2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Rishennia Lvivskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu u spravi № 380/9940/23 vid 30 zhovtnia 2023 roku. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114730765>.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД

У ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ ЗААРЕШТУВАЛИ ВІДСТОРОНЕНОГО ПРЕЗИДЕНТА

Тисячі поліцейських прибули до резиденції відстороненого президента Південної Кореї. Попри протидію охорони, Юн Сок Йоля заарештували.

Представники правоохоронних органів Південної Кореї заарештували відстороненого від посади президента країни Юн Сок Йоля в його резиденції, попри протидію його особистої охорони. Сам Юн після свого затримання заявив, що "верховенство права повністю зруйновано", передає агентство AP у середу, 15 січня.

За повідомленням поліції, до вілли, на якій останніми тижнями перебував Юн, було направлено понад три тисячі поліцейських із метою здійснити арешт. Поруч із резиденцією Юна також зібралися сотні його прихильників і однопартиїців.

Попередня спроба заарештувати Юна була зроблена 3 січня, але тоді вона не увінчалася успіхом через протидію охорони президента. Адвокати президента Південної Кореї заявили, що 15 січня Юн Сок Йоль буде допитаний слідчими з Управління з розслідування корупції серед високопоставлених державних чиновників (CIO). Сам Юн

додав, що погодився бути присутнім на допиті, щоб "уникнути кровопролиття". При цьому президент вважає розслідування щодо себе незаконним.

Зі свого боку найбільша опозиційна сила в країні - Демократична партія "Тобуро" - назвала арешт Юна "першим кроком до відновлення демократії та верховенства права", передає агентство Yonhap. Західний окружний суд Сеула видав CIO ордер на арешт Юн Сок Йоля 31 грудня. Це сталося після того, як відсторонений від посади президент тричі не з'явився на допити як підозрюваний за звинуваченнями в керівництві заколотом і зловживанні владою.

Це перший випадок в історії Південної Кореї, коли ордер на арешт видано чинному главі держави. За даними Yonhap, також було видано ордер на обшук.

Парламент Південної Кореї 14 грудня відсторонив Юн Сок Йоля від влади. Причиною став оголошений главою держави 3 грудня воєнний стан з метою боротьби з політичними опонентами. Рішення Юна викликало обурення громадськості, парламент зміг швидко скасувати воєнний стан.

Виконувачем обов'язків президента спочатку став прем'єр-міністр країни Хан Док Су. Однак 27 грудня південнокорейський парламент проголосував за усунення від влади і Хана. На посаді виконувача обов'язків президента його змінив перший заступник прем'єра, міністр економіки та фінансів Чхве Сан Мок. Він заявив, що пріоритетом його політики стане відновлення стабільності.

У США ПОЧАЛИ ВІДМОВЛЯТИСЯ ВІД ПІДТРИМКИ РІВНОПРАВНОСТІ ТА РІЗНОМАНІТТЯ?

У США зростає опір політиці сприяння різноманіттю та інклюзивності. Великі компанії згортають відповідні програми. Другий президентський термін Трампа може посилити дану тенденцію, вважають експерти.

У США аббревіатура DEI розшифровується як diversity, equity and inclusion (різноманіття, рівність шансів та інклюзивність) і використовується на позначення заходів і програм, спрямованих на те, щоб не дискримінувати людей за статевою приналежністю, кольором шкіри або сексуальною орієнтацією та домогтися рівноправності.

Останніми роками практика DEI набула сильного політично забарвлення: прогресивні сили вбачають у ній внесок у побудову більш справедливого суспільства, а для консерваторів сам термін перетворився на лайку, на кшталт "гендерного божевілья" або "жінок за квотою" - так кажуть про представниць жіночої статі, призначених на ту чи іншу посаду за квотами. Після перемоги Дональда Трампа на президентських виборах у США деякі великі компанії, зокрема ме-

режа ресторанів швидкого харчування McDonald's, найбільша у світі мережа гуртової та роздрібно-ї торгівлі Walmart, авіабудівна компанія Boeing і автовиробник Ford, почали згортати свої програми з просування цілей DEI.

На думку експертів, це зовсім не обов'язково означає, що різноманітність і гендерна рівність більше не мають для них значення. Це свідчить радше про те, що фірми переглядають свої стратегії, тому що хочуть уникнути неприємностей. Під час численних інтернет-кампаній і судових процесів прихильники консервативних поглядів стверджують, що програми підтримки різноманітності самі по собі є дискримінаційними - наприклад, щодо світлошкірих чоловіків.

"Кожна рада директорів має знати, що у 2025 році DEI викликати дедалі більше суперечок і ставатиме все більшим ризиком, про який треба подбати", - констатує в інтерв'ю DW Лілі Чжен, що проводить консультації з питань DEI та пише книжки на цю тему.

За останні кілька десятиліть - і особливо після виникнення у 2020 році руху Black Lives Matter ("Життя чорних мають значення") - у США спостерігається відродження DEI. Багато компаній проводять тренінги з виявлення заобонів, втілюють програми наставництва для груп, які недостатньо представлені, практику рекрутингу персоналу, що сприяє різноманітності, або запроваджують прозорі критерії просування по службі.

Ці заходи спрямовані на створення справедливого конкурентного середовища не лише на робочому місці, а й у навчальних закладах та в різних інституціях. Їхня мета - уникнути системної нерівності та дискримінації, а також заохочувати людей різної статі, етнічної приналежності, здібностей, сексуальної орієнтації та інших особливостей, що визначають самодентичність.

DEI - це "створення рівних конкурентних умов для всіх", пояснює Девід Глазго, виконавчий директор Meltzer Center for Diversity, Inclusion and Belonging при Нью-Йоркському університеті. На додаток до моральних міркувань у компаній, що підтримують практику DEI, є й вагомий бізнес-аргументи, вказав Глазго в інтерв'ю DW. За його словами, дослідження засвідчили, що залучення ширшого спектра талантів призводить до більшого інноваційного розвитку та креативності, а також дає компаніям змогу охопити різноманітнішу клієнтську базу.

Але далеко не всі у Сполучених Штатах є прихильниками DEI. "Після рішення Верховного суду США про позитивну дискримінацію, ухваленого в червні 2023 року, кількість позовів проти DEI значно зросла", - продовжує Глазго. Тоді судді визнали неконституційною широко розповсюджену в США практику врахування етнічної приналежності та раси під час зарахування до коледжів та університетів, наприклад, за допомогою квот для темношкірих абітурієнтів. Рішення Верховного суду призвело до наслідків, що виходять далеко за межі системи освіти.

Консервативні активісти, такі як Роббі Старбак, дедалі частіше використовують соцмережі для нападок на компанії через їхні програми DEI. У листопаді 2024 року Старбак навіть заявив, що саме він сприяв тому, що гігант роздрібно-ї торгівлі Walmart припинив таку програму.

Стівен Міллер, колишній радник Дональда Трампа з політичних питань у період його першого президентства і кандидат на посаду заступника глави президентської адміністрації під час другого терміну, подав безліч позовів, зокрема проти Meta, материнської компанії Facebook і Instagram, а також онлайн-рітейлера Amazon. Міллер стверджує, що ініціативи в

рамках DEI дискримінують світлошкірих американців.

Деякі позови вже увінчалися успіхом. У вересні венчурний фонд Fearless Fund оголосив про те, що назавжди припиняє свою програму підтримки темношкірих жінок-підприємниць. Цьому передував судовий розгляд, ініційований консервативною групою "Американський альянс за рівні права", яку очолює громадський активіст Едвард Блум. У позові стверджувалося, що програма фонду Fearless Fund порушує закон про громадянські права від 1866 року, оскільки дискримінує американців за етнічною ознакою.

Такі позови можуть мати ще більше шансів на успіх, після того як Дональд Трамп 20 січня знову обійме посаду президента США, вважає Девід Глазго з Нью-Йоркського університету. "Він призначить на посади більше суддів, які будуть з консервативних позицій трактувати антидискримінаційне законодавство. Тому я очікую, що деякі з судових справ, за якими ми стежимо, будуть спрямовані проти програм DEI", - прогнозує Глазго.

І визнає, що у країні лунає і критика на адресу DEI - наприклад, у зв'язку з ініціативами, які ґрунтуються на приписуванні провини та публічному осуді певних соціальних груп, і що інколи таким ініціативам бракує точності та ефективності впливу. "Але в суспільстві існує і зустрічний рух у бік прогресу у сфері соціальної справедливості", - уточнює Глазго.

DW звернулася до Walmart із запитанням, чому найбільший приватний роботодавець у США припинив програму навчання щодо однакового поводження з усіма етнічними групами. На момент публікації цього тексту Walmart залишила запит без відповіді. Інша велика компанія, яка скоротила свою активність у сфері DEI, також відмовилася від коментарів, побоюючись негативної реакції.

Лілі Чжен вважає, що керівники деяких фірм і концернів зараз відчують тривогу. В умовах зростання ризиків їм "доводиться ухвалювати рішення, які дуже впливають на підсумкові результати, репутацію бренду, лояльність співробітників і їхню трудову етику".

Згідно з дослідженням, проведеним інститутом The Conference Board, більшість американських компаній на даний момент, як і раніше, дотримуються політики DEI. За даними опитування, близько 80% фірм протягом наступних трьох років планують зберегти або збільшити фінансування відповідних програм.

Але навіть ті компанії, які скорочують такі програми і більше не афішують свою активність у цій сфері, все одно можуть залишатися вірними цінностям, пов'язаним з ними, зазначає Лілі Чжен. "Можливо, вони називають це приналежністю, можливо, справедливостю. У будь-якому разі більшість наявних зобов'язань, схоже, не зміниться", - вважає Чжен. Тим часом лише за кілька тижнів після перемоги Дональда Трампа на президентських виборах Walmart оновив свій сайт і перейменував один з розділів: розділ "приналежність, різноманітність, рівність та інклюзивність" став просто "приналежністю".

Змінивши свою стратегію, Walmart та інші компанії не хотіли показати, що "різноманітність на робочому місці більше нічого для них не означає", вважає Девід Глазго з Нью-Йоркського університету. На його думку, послання, швидше, звучить так: "Ми більше не будемо пропонувати певні види програм DEI".

Але без чітких цілей у сфері підтримки різноманітності інвестиції в цю сферу зменшуватимуться, попереджає Чжен. Якщо керівники компаній не хочуть займати певну

позицію і висловлювати свою прихильність до таких цінностей, "ми можемо втратити контроль над тим, як обговорюють цю тему", підбиває підсумок Чжен.

ОБСЕ ВІДМОВИЛАСЯ СПОСТЕРІГАТИ ЗА ВИБОРАМИ У БІЛОРУСІ

ОБСЕ відмовилася направляти спостерігачів на вибори президента Білорусі. Держдеп США заявив, що голосування не заслуговує на довіру.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ) не направляє спостерігачів на президентські вибори в Білорусі, які мають відбутися 26 січня. Про це повідомило Бюро ОБСЕ з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ) у соцмережі X у п'ятницю, 17 січня.

"Пізнє запрошення від Білорусі лише за 10 днів до президентських виборів перешкоджає доступу БДІПЛ до ключових етапів виборчого процесу, унеможлиблюючи змістовне спостереження. Інформація в нашій заяві від 9 січня все ще актуальна", - йдеться у заяві.

"Білорусь оголосила дату президентських виборів кілька місяців тому, і влада чудово розуміє, що БДІПЛ необхідне своєчасне запрошення для спостереження за всіма важливими аспектами виборів", - заявила пресекретар БДІПЛ Катя Андрюш.

9 січня БДІПЛ опублікувало заяву, у якій висловило жаль у зв'язку з тим, що влада Білорусі не запросила спостерігачів ОБСЕ на президентські вибори. "Я глибоко шкодую про рішення білоруської влади не запрошувати держави ОБСЕ через БДІПЛ для спостереження за майбутніми президентськими виборами, що позбавляє громадян країни прозорості та повної оцінки всього процесу", - заявила директорка БДІПЛ Марія Телалаян.

Президентка Парламентської асамблеї ОБСЕ Піа Каума тоді нагадала, що Мінськ зобов'язаний запрошувати спостерігачів з інших країн ОБСЕ на свої вибори, оскільки він підписав Копенгагенський документ 1990 року. У ньому йдеться, що "присутність спостерігачів, як іноземних, так і національних, може підвищити авторитетність виборчого процесу", тому країни "запрошують спостерігачів від будь-яких інших держав-учасниць НБСЕ (Нарада з безпеки і співробітництва в Європі. - Ред.) та будь-яких відповідних приватних установ та організацій, які забажають цього, спостерігати за перебігом їхніх національних виборів". У заяві ОБСЕ від 9 січня наголошувалося, що це вже третій випадок після президентських виборів у серпні 2020 року, коли БДІПЛ не може спостерігати за виборами у

Білорусі через відсутність своєчасного запрошення.

У п'ятницю, 17 січня, міністерство закордонних справ Білорусі повідомило у Facebook, що направить запрошення БДПЛ для спостереження за виборами. У Мінську тоді заявили, що центральна виборча комісія країни акредитувала 456 міжнародних спостерігачів із 49 країн світу. Запрошення вже отримали Виконком та Міжпарламентська асамблея СНД, Парламентська асамблея ОДКБ, Парламентський збори Союзної держави, Шанхайська організація співробітництва, зазначили у білоруському МЗС.

Того ж дня Департамент США опублікував заяву із "засудженням фіктивних виборів і триваючих репресій в Білорусі". "Нездатність режиму своєчасно направити запрошення ОБСЄ для спостереження за майбутніми виборами підкреслює його нехтування прозорим виборчим процесом, а також власними зобов'язаннями як держави-учасниці ОБСЄ", - йдеться у заяві за підписом держсекретаря Ентоні Блінкена. "Безпрецедентні заходи щодо придушення будь-якої опозиції ясно показують, що режим Лукашенка боїться власного народу", - наголошується в ній.

"США приєднуються до багатьох наших європейських союзників в оцінці того, що ці вибори не можуть заслуговувати на довіру в середовищі, де цензура є повсюдною, а незалежних ЗМІ більше не існує, де лише схвалені режимом кандидати взагалі можуть з'явитися в бюлетенях, а члени опозиції або у в'язниці, або у вигнанні", - зазначив Блінкен.

ЦВК Білорусі 23 грудня зареєструвала п'ять кандидатів у президенти. У січні чотири формальні суперники Олександра Лукашенка презентували передвиборчі програми на державному телебаченні. Вони заявили, що санкції

щодо Мінська запроваджені "за суверенітет", говорили про "великий СРСР", розширення територіальної оборони та скорочення населення. Сам Лукашенко відмовився від виступу.

Виборча кампанія у Білорусі відбувається на тлі масштабних репресій, які не припиняються з моменту попередніх президентських виборів у серпні 2020 року. Білоруси, які мешкають за кордоном, з 2022 року позбавлені можливості голосувати у дипломатичних представництвах країни.

В ІРАНІ УБИТІ ДВОЄ СУДДІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Невідомий відкрив вогонь біля Верховного суду в Тегерані. Державні ЗМІ Ірану назвали інцидент "терористичним актом".

У Тегерані біля будівлі Верховного суду в суботу, 18 січня, убиті двоє суддів, ще один суддя та його охоронець дістали тяжкі поранення. Про це повідомляють державні іранські ЗМІ. За їхніми даними, нападник наклав на себе руки. За непідтвердженими даними, нападник був співробітником кухні суду.

Судді Революційного суду були відповідальні за винесення вироків дисидентам і ймовірним зрадникам країни. Як зазначає "Радіо Фарда", убитий суддя Мохаммед Могісе вів справи багатьох політв'язнів і перебував під санкціями США та Євросоюзу, які вважають його причетним до порушення прав людини в Ірані. Другий загиблий суддя Алі Разіні 1998 року вже пережив замах, коли він був головним суддею Тегерана - у його автомобіль закладали бомбу.

Убиті судді спеціалізувалися на злочинах, пов'язаних із національною безпекою, шпигунством і тероризмом, зазначає IRNA. Державні ЗМІ назвали інцидент в Ірані "терористичним актом" проти двох суддів. Оглядачі припускають, що напад міг бути політично вмотивованим, оскільки обидва судді були відповідальні за численні вирoki дисидентам, передає дра.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ: ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ У БІЛОРУСІ - ФІКЦІЯ

Напередодні президентських виборів у Білорусі Європарламент ухвалив резолюцію, в якій закликав країни ЄС не визнавати їхніх результатів та посилити санкції проти "нелегітимного та злочинного" режиму Олександра Лукашенка.

Європарламент закликає країни ЄС та всю міжнародну спільноту "категорично відкинути майбутні президентські вибори в Білорусі та передвиборчу кампанію як фіктивні, оскільки вони не відповідають мінімальним міжнародним стандартам демократичних виборів", а також продовжувати політику невизнання легітимності Олександра Лукашенка на посаді президента. Про це йдеться у резолюції, ухваленій Європарламентом у середу, 22 січня, у Страсбурзі. Документ підтримали 567 законодавців, 25 проголосували проти, 66 утрималися.

Євродепутати ще раз нагадали, що вважають нинішній режим у Білорусі "нелегітимним, протиправним та злочинним", при цьому вони підтвердили свою "непохи-

тну підтримку білоруського народу у його прагненні до демократії, свободи та прав людини".

Резолюція констатує, що білоруський режим продовжує систематичні репресії проти інакодумців, застосовуючи до них незаконні арешти, тортури, переслідування, жорстоке поводження. Ці грубі порушення прав людини ще більше посилюються "напередодні президентських виборів".

"Європарламент повторює свою вимогу про негайне та беззастережне звільнення всіх осіб, затриманих у Білорусі за їхні політичні погляди (...) і вимагає припинити репресії проти політичних опонентів та активістів", - йдеться в документі. Євродепутати висловили серйозне занепокоєння щодо становища політичних в'язнів, серед яких Марія Колесникова, Сергій Тихановський, Алесь Біляцький, Микола Статкевич, Микола Хіло, Валентин Стефанович, Максим Знак, Віктор Бабаріко та інші. А також підкреслили, що багато політв'язнів мають серйозні проблеми зі здоров'ям, але "не отримують доступу до медичної допомоги й піддаються ізоляції, жорстокому поводженню та тортурам".

Держави-члени ЄС мають продовжувати розслідування порушень прав людини в Білорусі та розглянути питання щодо створення міжнародного трибуналу для переслідування злочинів режиму Лукашенка, вважає Європарламент. Крім цього, Євросоюзу та його міжнародним партнерам слід розширити та посилити санкції щодо осіб та організацій, відповідальних за репресії у Білорусі та за участь Мінська в агресивній війні Росії проти України. У санкційні списки повинні також бути внесені "організації та особи, котрі очолюють так звану виборчу кампанію Лукашенка", серед яких члени керівництва Федерації профспілок Білорусі Юрій Сенько,

Ганна Варфоломєєва та Валерій Курсевич.

При цьому у своїй резолюції Європарламент заявляє "про повну солідарність із народом Білорусі (...), з білоруськими демократичними силами та організаціями громадянського суспільства". Євродепутати також закликали ЄС продовжувати підтримку білоруській опозиції на чолі зі Світланою Тихановською.

"Уявіть собі країну, чий лідер має намір вступити в четверте десятиліття абсолютного правління, одночасно готуючи свого сина до того, щоб він став його наступником. Чесно кажучи, мені це більше нагадує середньовічну монархію, ніж Європу 21 століття", - звернувся з трибуни німецький депутат від групи соціалістів Тобіас Кремер (Tobias Cremer) під час дебатів напередодні голосування за резолюцію. На його думку, президентські вибори, які мають відбутися в Білорусі 26 січня, "не заслуговують на свою назву", тому що вони відбудуться в умовах жорстоких політичних репресій. Але "жодна пропаганда, жодне залякування не зможуть погасити спрагу свободи білоруського народу", упевнений німецький політик.

За час свого правління Лукашенко "перетворив Білорусь на маріонеткову державу, що повністю перебуває в руках варварського режиму Росії", котрий її у своїх інтересах, зокрема для "жорстокої війни проти України та гібридного тиску на Євросоюз", заявив чеський євродепутат від Європейської народної партії Ондрей Коларж. "І я більш ніж впевнений, що Лукашенко знову вкраде вибори, ми це знаємо, але ми не змогли знайти способи, як цьому протистояти (...) і нам потрібно це змінити", - наголосив чеський політик.

З режимом Лукашенка можна говорити лише мовою ультимату-

мів, упевнена польська євродепутатка-консерваторка Малгожата Госевська. "Більше жодних напівзаходів. Санкції мають бути спрямовані на ключові сектори економіки, які підтримують режим: експорт добрив, нафтопродуктів та інших ресурсів. Вони також мають поширюватися на європейські компанії, які працюють у Білорусі", - заявила Госевська. При цьому вона закликала підтримувати демократичні сили країни, які є справжніми представниками білоруського народу.

Цю думку Госевської поділяє її співвітчизник, депутат від групи лібералів Міхал Кобоско, котрий закликав підтримувати білоруську опозицію. "Рішення полягає не в тому, щоб просто чекати відходу чи смерті Лукашенка або Путіна. Ми маємо діяти, щоб підтримати білоруську опозицію, незалежні ЗМІ та молоде покоління білорусів, які мріють про демократію", - заявив польський депутат.

МІНІУСТ США ЗВІЛЬНИВ ПРОКУРОРІВ, ЯКІ ПРАЦЮВАЛИ НАД СПРАВАМИ ПРОТИ ТРАМПА

У команді Дональда Трампа заявили, що прокурорам, які працювали над кримінальними справами проти нього, "не можна довіряти". Звільнено понад десяток співробітників мініюсту.

Міністерство юстиції США у понеділок, 27 січня, звільнило понад десяток співробітників, які працювали над кримінальним провадженнями відносно Дональда Трампа до його переобрання президентом Сполучених Штатів, пише AP. "Сьогодні виконуючий обов'язки генерального прокурора Джеймс

МакГенрі звільнив низку посадовців міністерства юстиції, які відіграли значну роль у переслідуванні президента Трампа", - повідомили в мініюсті.

Там додали, що в.о. генпрокурора "не довіряє цим посадовцям у сумлінному впровадженні президентського порядку денного". "Ці дії відповідають місії з припинення використання уряду як зброї", - наголосили в міністерстві.

Це рішення порушує традицію, за якою рядові прокурори залишаються у міністерстві при зміні президентської адміністрації і не караються за участь у конфіденційних розслідуваннях, зазначає AP. Наразі незрозуміло, яких саме прокурорів звільнили і чи залишилися в міністерстві ті, хто працював над розслідуваннями щодо Трампа. Також не відомо, скільки звільнених прокурорів мають намір оскаржити це рішення.

Після перемоги Дональда Трампа на президентських виборах 5 листопада, були закриті два кримінальних провадження щодо нього. Вони стосувалися спроб незаконно змінити результати президентських виборів 2020 року, зокрема і штурму Капітолія 6 січня 2021 року, а також неправильного зберігання секретних документів після того, як він залишив Білий дім у 2021 році.

Спеціальний прокурор Джека Сміт, який розслідував ці поведження, пояснив, що мініюст дотримується традиції не проводити розслідування щодо чинних президентів.

Згодом Сміт звільнився, але в доповіді обсягом близько 130 сторінок, яку, за даними американських ЗМІ, було передано Конгресу за кілька днів до інавгурації Трампа, спецпрокурор підкреслив, що, на його думку, Трамп уникнув обвинувального вироку за фальсифікацію виборів лише завдяки переобранню на посаду президента США.

Після інавгурації Трамп помилював майже всіх 1600 обвинувачених, які проходили у справі щодо штурму Капітолія 6 січня 2021 року, що мав на меті завадити передачі влади обраному тоді президенту Джо Байдену.

ВИБОРЧА РЕФОРМА У НІМЕЧЧИНІ: БУНДЕСТАГ СКОРОТИТЬСЯ НА СОТНЮ МАНДАТІВ

23 лютого німці обиратимуть новий склад Бундестагу. Цього разу у парламенті буде менше депутатів, ніж за минулих каденцій. Це - наслідок реформи виборчого законодавства, про яку дискутували десятиліттями.

Головний принцип виборчої системи у Німеччині залишиться незмінним: кожен виборець отримує два бюлетені. Це дає можливість проголосувати як за конкретного кандидата у мажоритарному окрузі, так і за партійний список. Другий з цих двох голосів - за партійний список (Zweitstimme - нім.) має більшу вагу і його значення лише зросло після реформи виборчого законодавства у Німеччині. Партійні кандидати висуваються не єдиним на всю країну списком - формуються партійні списки від кожної з 16 федеральних земель. Щодо мажоритарної системи: Німеччина поділена на 299 одномандатних виборчих округів. Це має гарантувати, що всі регіони Німеччини представлені у найвищому

законодавчому органі країни. Головною новацією виборчого закону є запровадження ліміту на кількість депутатів Бундестагу. Це покладе край тенденції, згідно з якою кількість депутатів постійно зростала. Замість нинішніх 733 депутатів у новому складі парламенту буде 630. Ця цифра надалі залишатиметься незмінною.

На думку політолога Йорга Зігмунда (Jörg Siegmund) з Академії політичної освіти у місті Тутцінг, реформа виборчого законодавства виявилася виваженою і давно назрілою. "По суті посилюється пропорційна складова виборчої системи, а голос за мажоритарного кандидата в окрузі дещо втрачає вагу", - каже експерт.

Досі німецький Бундестаг був найбільшим у світі обраним на демократичних виборах парламентом світу - 733 депутати. Лише Національний конгрес Китаю був більшим - у ньому засідають три тисячі делегатів, яких, однак, не можна назвати вільно обраними парламентаріями. 20 років тому у Німеччині, під час парламентської каденції 2002-2005 років, депутатів у нижній палаті федерального парламенту було "лише" 603. Бундестаг поступово "роздувався" через особливості старого виборчого законодавства.

За оцінками Федеральної рахункової палати, Бундестаг, включно з витратами на депутатів та їхніх

співробітників, а також на утримання офісів і служб обслуговування, коштує платникам податків мільярд євро на рік. Скорочення депутатського корпусу на 100 осіб може заощадити державній скарбниці близько 125 мільйонів євро щороку, якщо вірити розрахункам Кельнського інституту економічних досліджень (IW Köln). Однак на думку Йорга Зігмунда, питання заощадження коштів у даному випадку є другорядним. Демократія варта витрачених грошей, вважає політолог.

Але як само вдалося скоротити "захмарну" кількість депутатів? Для цього законодавці скасували положення про "понаднормові" мандати (Überhang- und Ausgleichmandate). Донедавна було так: Якщо партія на виборах здобуде перемогу у кількості одномандатних округів, яка перевищує еквівалент мандатів відповідно до відсотків голосів, набраних за партійним списком, тоді партія має право на відповідну кількість "понаднормових" мандатів. На минулих виборах таких додаткових мандатів виявилось цілих 138.

Але реформа виборчого законодавства матиме і болючі для деяких кандидатів наслідки. Адже не всі мажоритарні кандидати, які виграють свій округ, отримують зрештою депутатський мандат. Місце у Бундестазі гарантоване лише у тому разі, якщо виграний в окрузі мандат покривається кількістю голосів, отриманих за партійним списком. Якщо ж у партії виявиться більше виграних одномандатних округів, ніж еквівалент мандатів відповідно до набраних відсотків за партійними списками, то переможці в округах з найнижчим результатом не стануть депутатами.

Йорг Зігмунд попереджає, що це може мати на практиці наслідки, які суспільство ще не зовсім усвідомило. "Це може призвести до

того, що деякі одномандатні округи залишаться зрештою без представлення у Бундестазі. Це стосуватиметься передовсім округів у великих містах", - прогнозує політолог.

На виборах до федерального і земельного парламентів у Німеччині діє 5-відсотковий прохідний бар'єр для партій. Тобто, до Бундестагу або земельних парламентів - ландтагів зазвичай проходять лише ті списки, які набрали більше 5 відсотків голосів. Це робиться для того, щоб у парламенті не було багато малих фракцій, які не можуть між собою домовитися і дискредитуватимуть демократію. Це - один з уроків, винесений з часів Веймарської республіки. Але у виборчому законодавстві Німеччини є один виняток з цього правила. Якщо партія виборює мінімум три мандати за мажоритарною системою, тобто в округах, то вона все одно може потрапити до Бундестагу і сформувати там фракцію. Законодавці в процесі реформування виборчого законодавства хотіли скасувати цей виняток з правила про 5-відсотковий бар'єр. Однак цьому завадив Конституційний суд, який скасував такі зміни. Аргумент суддів: без цього винятку забагато голосів виборців можуть бути взагалі не відображені у складі парламенту. Таке рішення суддів - на руку дрібним партіям, констатує політолог Зігмунд. "Передовсім Ліва партія, а також і Вільні виборці (Freie Wähler - партія, створена у Баварії, і представлена вже у трьох ландтагах) сконцентрують свої зусилля у деяких округах і спробують потрапити до Бундестагу в обхід 5-відсоткового бар'єру", - зазначає експерт.

Таким чином можна очікувати, що боротьба у деяких одномандатних округах буде особливо запеклою. Хоча роль мажоритарної складо-

вої у виборах після реформи загальною дещо знизиться, прогнозують оглядачі.

ФОН ДЕР ЛЯЕН ВРАЖЕНА ШВИДКІСТЮ І ЯКІСТЮ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Очільниця Єврокомісії Урсула фон дер Ляен назвала "взірцем" те, як Україна впроваджує реформи у такій складній ситуації.

Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляен (Ursula von der Leyen) заявила, що вражена швидкістю і якістю реформ, які проводить Україна у дуже складних умовах.

"Я зараз бачу дуже багато процесів вступу України до ЄС. Я надзвичайно вражена швидкістю і якістю, з якою Україна проводить реформи на шляху вступу до ЄС, проводить ці кроки, і це дуже складні кроки", - сказала фон дер Ляен у Києві у понеділок, 24 лютого, на спільній пресконференції разом з президентом України Володимиром Зеленським та іншими іноземними лідерами.

"Поки ви боретесь у цій війні за виживання, надзвичайно вражає те, що ви робите. Це приклад найвищої якості та швидкої результативності, яка є взірцем", - додала вона. За її словами, Україна може приєднатися до Європейського Союзу до 2030 року, якщо країна продовжить реформи з нинішньою швидкістю та якістю.

Фон дер Ляен також наголосила, що вважає, що наразі зарано говорити про зняття санкцій з Росії, які "мають величезний вплив" на російську економіку. На її переконання, обмеження проти РФ є частиною підходу зі здобуття миру "за рахунок сили".

"Спочатку нам треба побачити, що є дійсно прагнення РФ у вигляді фактів здобути мир. Наразі немає угоди про мир, тому зарано говорити про потенційне зняття санкцій. Ці розмови можна буде вести лише після того, як ми побачимо якісь конкретні кроки з боку російської сторони", - сказала фон дер Ляєн.

За її словами, запровадження обмежень проти РФ з боку ЄС призвело "до величезної інфляції та відсоткових ставок". "Наслідки можна побачити: компанії залишають Росію", - додала вона. Іспанський прем'єр Педро Санчес під час пресконференції наголосив, що є дуже важливим, "аби Україна та Європа були долучені до мирних перемовин" щодо завершення війни. "Також надзвичайно важливо надати Україні гарантії безпеки. Ми дуже вдячні за це вікно можливостей, які ми маємо, щоб говорити про мир. Але надзвичайно важливо мати єдність, аби ми були долучені до двосторонніх перемовин", - сказав він. Голова Європейської Ради Антоніу Кошта натомість зазначив, що "лише Україна може вирішувати, коли виникнуть умови для початку ефективних та довготривалих мирних переговорів". "Звичайно, ми вітаємо великі зусилля Трампа, спрямовані на те, щоб підштовхнути Путіна і Росію до переговорів. І я сподіваюсь, що ці двосторонні переговори відкриють двері для справжніх мирних переговорів. Але лише Україна може вирішити, коли для цього вже настали умови", - сказав він. Він нагадав, що ця війна - "не лише про Україну, а й європейську безпеку".

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ УХВАЛИЛА ПОСТАНОВУ ПРО ПОВООБРАНІ ВИБОРИ

У постанові парламенту підтримується легітимність президента Володимира Зеленського і йдеться про те, що нові вибори будуть про-

ведені лише після настання "всеосяжного, справедливого і сталого миру".

Верховна Рада України у вівторок, 25 лютого, 268 голосами ухвалила постанову №13041 про підтримку демократії в Україні в умовах агресії РФ, в якій, серед іншого, йдеться про проведення виборів після завершення війни. Про ухвалення постанови повідомили народні депутати Ярослав Железняк та Олексій Гончаренко у своїх соцмережах.

Авторами документа стала велика група депутатів на чолі зі спікером ВР Русланом Стефанчуком.

У заяві Верховної Ради наголошується на тому, що саме президент РФ Володимир Путін несе відповідальність за те, що в Україні на сьогодні неможливо організувати вільні, прозорі та демократичні вибори із запрошенням міжнародних спостерігачів.

Парламент констатував також, що запроваджений в Україні воєнний стан "не дозволяє провести вибори згідно з Конституцією України. Разом з тим, український народ єдиний у тому, що такі вибори мають відбутися після завершення війни".

У парламенті заявили, що своїм рішенням оголосять проведення виборів президента України, щойно у країні "буде забезпечено всеохоплюючий, справедливий і сталий мир".

У заяві ВРУ також вказано, що президент України Володимир Зеленський обраний на вільних, прозорих, демократичних виборах і що його мандат "не ставиться під сумнів українським народом та Верховною Радою України".

Депутати також наголосили, що Зеленський повинен виконувати свої повноваження до вступу на пост новообраного президента згідно із статтею 108 Конституції України.

Народні депутати закликали міжнародну спільноту об'єднати зусилля для припинення збройної агресії РФ, щоб "відновити норма-

льне життя в державі, невід'ємною частиною якого буде проведення виборів".

Напередодні, 24 лютого, на засіданні Верховної Ради у день третьої річниці повномасштабного вторгнення РФ, на якому були присутні єврокомісари та представники європейських країн, народні депутати також виносили на голосування аналогічну постанову про демократію. Однак тоді для її ухвалення не вистачило восьми голосів із 226 потрібних.

Ця постанова була ухвалена на тлі заяв з боку президента США Дональда Трампа, який публічно критикує Зеленського і підштовхує Україну до проведення виборів.

19 лютого Трамп назвав президента України "диктатором без виборів". "Зеленському краще діяти

швидко, інакше у нього не залишиться країни", - заявив Трамп, закинувши президенту України, що той "проробив жакливу роботу".

У РУМУНІЇ ЗАТРИМАЛИ ПРОРОСІЙСЬКОГО КАНДИДАТА В ПРЕЗИДЕНТИ ДЖОРДЖЕСКУ

Келіна Джорджеску допитують щодо фінансування його передвиборної кампанії.

У Румунії в середу, 26 лютого, затримали колишнього проросійського кандидата в президенти Келіна Джорджеску.

Як повідомила комунікаційна команда політика, той збирався знову подати свою кандидатуру на посаду президента, проте "система зупинила його на дорозі та забрала на допит в прокуратуру". У соціальних мережах опубліковане відео арешту Джорджеску.

Як повідомляє румунський телеканал Digi24, Джорджеску допитують у зв'язку з фінансуванням його передвиборної кампанії, на яку, за офіційними даними, він не задекларував витрат.

Генеральна прокуратура Румунії цього ж дня повідомила про початок кримінального провадження щодо фігурантів, яких обвинувачують, зокрема, у підбурюванні до дій проти конституційного ладу, повідомленні неправдивої інформації, створенні фашистської організації та неправдивих заявах щодо джерел фінансування виборчої кампанії.

Генпрокуратура проводить 47 обшуків в помешканнях 27 осіб: у родичів Джорджеску та його близьких соратників, у тому числі Горациу Потри - лідера румунських

найманців, які брали участь у бойових діях в Африці. В останнього прокурори виявили під час обшуків зброю, боеприпаси та 900 тисяч євро, захованих у підлозі. За даними слідства, Потра має тісні зв'язки з російською владою.

Як повідомлялося, в грудні Конституційний суд Румунії повністю анулював результати першого туру президентських виборів, у яких переміг Джорджеску. З розсекречених владою документів випливає, що Росія могла вести в соцімережах кампанію на його підтримку.

Наприкінці січня Джорджеску назвав Україну "вигаданою державою", а також заявив, що її території розділять сусідні країни.

КАБМІН ЗМІНИВ ПРАВИЛА ПЕРЕТИНУ КОРДОНУ ДЛЯ МИТЦІВ І ЖУРНАЛІСТІВ

Український уряд змінив правила перетину кордону для військовозобов'язаних митців і працівників ЗМІ.

Кабінет міністрів України дещо змінив правила перетину кордону військовозобов'язаними митцями та працівниками медіа.

Як повідомив заступник міністра культури та стратегічних комунікацій Андрій Наджос на засіданні комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики, зміни полягають у тому,

що раніше всі звернення на перетин кордону отримували мінкульт, а тепер звернення спрямовуватимуться до відповідних інституцій, наприклад, Державного агентства з питань кіно, Державного комітету телебачення та радіомовлення тощо.

"Вони в межах своєї компетенції опрацьовують звернення, перевіряють всі необхідні документи, і мінкульт уже отримує верифікований пакет. Тому що для ухвалення рішення це, по-перше, прискорить процес, а по-друге, зробить його більш транспарентним і відповідалним", - цитує його "Інтерфакс-Україна" в середу, 5 березня. Крім цього, тепер документи мають подаватися до мінкульту мінімум за 15 днів до виїзду, а максимальний строк перебування за кордоном становитиме не більше 60 днів з дня виїзду з України. "У виняткових випадках він може бути продовжений, але нам здається, що цього терміну достатньо, щоб людина вирішила свої робочі питання та повернулася в Україну", - сказав заступник міністра.

Для отримання листа-сприяння перетину кордону від мінкульту необхідні, зокрема, військово-обліковий документ і запрошення, для медійників - також чітке редакційне завдання та наказ на відрядження.

Мінкульт планує також унормувати виїзд митців за кордон задля збору коштів для Сил оборони України: якщо задекларована саме ця мета виїзду, то після повернення необхідно прозвітувати, в яку бригаду будуть направлені кошти та в якій кількості.

Фізичним особам-підприємцям треба буде на момент подачі заявки на виїзд бути три роки зареєстрованими ФОПами з підтвердженням провадження діяльності протягом цього часу.

Як повідомлялося, з 3 березня мінкульт тимчасово припинив видачу листів сприяння для виїзду за кордон для митців і медійників призовного віку задля запобігання зловживанням.

У ГРЕНЛАНДІЇ ПОЧАЛИ ФОРМУВАТИ УРЯД, ЯКИЙ МОЖЕ ОЧОЛИТИ ПРОЦЕС ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У Гренландії почалися переговори щодо формування нового уряду, якому буде доручено скласти палн здобуття незалежності від Данії.

У Гренландії у середу, 12 березня, на наступний день після парламентських виборів, почалися переговори щодо формування нового уряду, завданням стане складення плану здобуття незалежності від Данії.

Як передає агенція AFP, п'ять партій, обраних до парламенту, зустрілися в середу вранці для переговорів про формування правлячої коаліції, оскільки жодна з них не отримала більшості з 31 місця в парламенті. Усі партії та більшість з 57 тисяч мешканців підтримують незалежність.

Утім, дві партії, які здобули перемогу - опозиційні правоцентристські демократи і націоналістична партія "Налерак" - розходяться в думках щодо того, як швидко має відбуватися процес здобуття незалежності.

"Демократи" несподівано потроїли свій результат, набравши 29,9 відсотка голосів. Вони хочуть, щоб Гренландія розірвала зв'язки з Данією лише після того, як здобуде власну фінансову незалежність. Партія "Налерак", яка подвоїла свій результат до 24,5 відсотків, хоче якнайшвидше здобути незалежність Гренландії.

Вибори завдали сильного удару по двох партіях - лівозеленій інуїтській Ataqtatigiit та соціал-демократичній Siumut, які домінували в політиці на острові відтоді, як йому було надано самоврядування в 1979 році.

Парламентські вибори на самоврядній данській території відбулися після того, як президент США Дональд Трамп зробив низку резо-

нансних заяв щодо можливості поширення суверенітету США на Гренландію, навіть не виключив силового сценарію.

Гренландія є автономною територією у складі Данії. За угодою з Данією від 2009 року острів може набути незалежності, але тільки після проведення референдуму. Питання незалежності було однією з ключових тем передвиборної кампанії. Соціологічні опитування показують, що більшість гренландців хотіли б цього, але вони поки що не уявляють, коли і як це може статися.

Опитування, проведене у січні, показало, що лише шість відсотків населення острова виступають за входження до складу США.

У НІМЕЧЧИНІ КРИТИКУЮТЬ ЗАКОН ПРО BND ЧЕРЕЗ МОЖЛИВЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ

Закон дозволяє німецьким спецслужбам стежити за журналістами. Судова суперечка щодо цієї норми докотилася вже до Європейського суду з прав людини.

Конституційний суд Німеччини не прийняв позов від "Репортерів без кордонів" та "Товариства громадянських свобод" проти зміненого у 2020 році закону про Федеральну розвідувальну службу (BND). Тож обидві організації тепер звернулися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі. "Закон про BND досі дозволяє всебічне стеження за працівниками ЗМІ, особливо за межами Німеччини, і таким чином становить загрозу свободі преси", - каже виконавча директорка "Репортерів без кордонів" Аня Остергауз (Anja Osterhaus), пояснюючи причини, що призвели до спільного позову

проти таких повноважень німецької служби зовнішньої розвідки. А координатор процесу Біжан Мойні (Bijan Moini) з "Товариства громадянських свобод" переконаний: "Це серйозне втручання в приватне життя". На його думку, такі повноваження спецслужби також можуть неабияк позначитися на житті людей у Німеччині.

Річ у тім, що після внесених 2020 року змін до відповідного закону BND отримала дозвіл застосовувати окремі інструменти стеження стосовно певних осіб у межах "збору стратегічної інформації за кордоном". Такими інструментами можуть бути спеціальні програми для збору даних. Іншими словами, німецька спецслужба має абсолютно легальну можливість таємно встановлювати шпигунське програмне забезпечення для стеження за електронними гаджетами, зокрема смартфонами. Ці програми дають змогу детально аналізувати всі комунікації власника гаджетів - по всьому світу, а отже, і в Німеччині, хоч BND не дозволено вести стеження на території Німеччини.

"Цей закон містить більше порушень фундаментальних прав, ніж будь-коли", - каже Мойні, критикуючи реформу законодавства щодо BND. Рішення Федерального конституційного суду не розглядати повторний позов він вважає жалюгідним. Адже в травні 2020 року той самий суд розглядав старий закон про BND і відхилив його як неконституційний.

На той час Біжан Мойні вже був координатором питань, пов'язаних з процесом, і представляв організації-позивачі. Для нього санкціонована законом практика стеження є "скандалом з погляду правової політики". Як і за старим законом, який був визнаний неконституційним, BND може мати доступ до мільйонів електронних повідомлень за кордоном, застосовуючи

пошукові терміни без будь-якої конкретної підстави.

На цьому тлі Мойні перелічив ті види практики стеження з боку BND, які він вважає незаконними. Приміром, BND дозволено збирати забагато даних, досліджувати забагато тем, стежити за за великою кількістю людей і занадто глибоко заглядати в роботу журналістів-розслідувачів.

Крім того, на його думку, закон сформульований занадто розпливчато, коли йдеться про таку річ як "розпізнавання загроз". Мойні наводить приклад, що BND уповноважена стежити за людьми та їхнім спілкуванням через електронні сервіси "з метою захисту здатності Федеративної Республіки Німеччина діяти у зовнішній політиці". Однак таке формулювання є вкрай широким. "Воно може містити практично все", - каже він, адже невідомо, що саме означає здатність діяти й що саме потрібно для захисту.

Мойні також вважає неконституційним розмежування, закріплене в законі про BND, між особами з німецьким паспортом і без нього. Згідно з цією логікою, за турецькою дружиною німця, який проживає в Німеччині, але перебуває за кордоном, слід стежити, а за її чоловіком - ні.

Той факт, що вміст електронних листів або повідомлень, надісланих через месенджери, як-от Signal і Telegram, не може аналізуватися, не тішить Мойні. А Гелена Ган (Helena Hahn) з "Репортерів без кордонів" також згадує так звані метадані, до яких може отримати доступ німецька спецслужба.

"Хто з ким спілкується і як довго", - ось що дізнається спецслужба, каже вона. Ці комунікаційні процеси є неймовірно цінними для BND та інших спецслужб, пояснює експертка з "Репортерів без кордонів". "Бо вони можуть розкрити контакти, мережі та основні сфери

діяльності людини, які потім обробляються та аналізуються", - веде вона далі.

Ган побоюється, що не лише ЗМІ, а й іншим особам, які зобов'язані оберігати професійну таємницю, приміром, лікарям чи юристам, стає дедалі важче захищати свої джерела та контакти. "Якщо держава підслуховує, проводити критичне висвітлення подій стає дедалі складнішими", - констатував він.

Ще одним негативним фактором є те, що, приміром, доступ до викричачів може ускладнитися або навіть припинитися, "оскільки порушуються довірчі відносини". Однак саме це є головною передумовою для якісної, незалежної та критичної журналістської роботи, пояснює Ган.

Втім, "Репортери без кордонів" та "Товариство громадянських свобод" вбачають загрозу не лише у практиці BND. Ган вважає, що "абсолютно неважливо", в якій частині світу це відбувається і від якого уряду це походить. Загалом правозахисники розглядають шпигунство проти журналістів як "масоване втручання (в роботу преси. - Ред.) і напад на свободу преси".

США ВІДКЛИКАЮТЬ ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЛЯ 500 ТИСЯЧ МІГРАНТІВ

Влада США скасовує програму, за якою прибували мігранти із Куби, Гаїті, Нікарагуа та Венесуели. Близько пів мільйона прибулих за нею мають покинути країну протягом місяця.

Глава міністерства внутрішньої безпеки (МВБ) США Крісті Ноем

видала указ про припинення програми підтримки мігрантів із Куби, Гаїті, Нікарагуа і Венесуели (Cuba, Haiti, Nicaragua, Venezuela, CHNV). Проект указу опубліковано в п'ятницю, 21 березня, у державній базі даних США.

Програма CHNV була запущена в жовтні 2022 року адміністрацією Джо Байдена. Вона допускала в'їзд у країну до 30 тисяч осіб на місяць із країн із важкою ситуацією у сфері прав людини. Адміністрація Байдена називала її "безпечним і гуманним" способом знизити навантаження на американські кордони з боку мігрантів. За програмою до США приїхали близько 532 тисяч осіб. Тепер їм дають 30 днів на те, щоб покинути країну, якщо вони не отримали іншого імміграційного статусу, що дозволяє залишитися.

Документ має набути чинності 25 березня. Тоді ті, хто прибув за програмою CHNV, мають виїхати зі США до 24 квітня.

Імміграційна адвокатка із Каліфорнії Ніколетт Глейзер написала в соцмережі X, що лише 75 із 532 тисяч тих, хто приїхав за цією програмою, подали у США заявки на надання притулку. Це означає, що інші потрапляють під дію указу глави МВБ Ноем і мають виїхати. "Хаос буде нереальним", - стверджує Глейзер.

Карен Тумлін, директорка групи з захисту прав іммігрантів Justice Action Center, заявила, що адміністрація Трампа "порушує зобов'язання, взяті федеральним урядом перед сотнями тисяч" іммігрантів та їхніх спонсорів у Сполучених Штатах. "Раптове скасування законного статусу сотень тисяч одержувачів допомоги CHNV призведе до непотрібного хаосу і розбитих сердець для сімей і громад по всій країні", - заявила вона.

Минулими вихідними президент США Дональд Трамп застосував рідкісне законодавство воєнного часу, щоб вислати понад 200 ймо-

вірних членів венесуельської банди до Сальвадору, який запропонував ув'язнення мігрантів і навіть громадян США.

Нагадаємо, що після інавгурації Дональда Трампа у січні влада США почала масові арешти і депортації нелегальних мігрантів. Спочатку влада Колумбії відмовилася приймати депортаційні рейси зі США зі своїми громадянами на борту літаків, після чого Трамп доручив запровадити санкції проти Колумбії. Згодом США та Колумбія досягли домовленості щодо депортації нелегальних мігрантів.

КС ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ СКАСУВАВ ІМПІЧМЕНТ В.О. ПРЕЗИДЕНТА

Прем'єр Республіки Корея Хан Док Су, якому був оголошений імпічмент, відновлений на посаді рішенням Конституційного суду. Таким чином Хан також знову стає в.о. президента замість відстороненого Юн Сок Йоля.

Прем'єр-міністр Республіки Корея Хан Док Су, якому південнокорейський парламент у грудні 2024 року оголосив імпічмент, поновлений на посаді рішенням Конституційного суду країни. Про це у понеділок, 24 березня, повідомило агентство "Ренхап".

Таким чином, Хан також знову виконує обов'язки президента Південної Кореї замість усуненого з посади глави держави після спроби запровадження у країні воєнного стану Юн Сок Йоля.

Офіс південнокорейського президента, вітаючи рішення КС, заявив, що воно доводить перевищення парламентом його повноважень. Хан Док Су пообіцяв після повернення до виконання президентських обов'язків зайнятися

терміновими питаннями, як-от торгівлею, повідомляє агенція Reuters.

3 грудня 2024 року президент Південної Кореї Юн Сок Йоль несподівано оголосив про запровадження у країні воєнного стану, мотивувавши це "антидержавною діяльністю" опозиції. Однак парламент країни відмовився ухвалити це рішення, і вже наступного ранку главі держави довелося скасувати його. 14 грудня народні обранці оголосили Юню імпічмент.

Після цього, згідно з Конституцією країни, в.о. президента став глава уряду Хан Док Су. Однак 27 грудня парламент оголосив імпічмент і йому. Приводом для цього стала відмова Хана призначити ще трьох суддів до Конституційного суду країни, щоб той зміг остаточно затвердити усунення Юна.

Після цього обов'язки президента країни тимчасово виконував заступник прем'єра, міністр фінансів Чхве Сан Мок.

Щодо відстороненого президента розпочали розслідування за звинуваченнями у керівництві заколотом та зловживанні владою. Після того, як він тричі не з'явився на допити як підозрюваний, суд видав ордер на його арешт. 15 січня Юна узяли під варту у його резиденції, незважаючи на спроби протидії з боку охорони. Після арешту президента у Сеулі спалахнули заворушення.

7 березня Центральний районний суд Сеула задовольнив клопотання захисту Юн Сок Йоля та скасував виданий раніше ордер на арешт. Через день 64-річного політика був звільнений з-під варті. Тим не менш, він залишається під слідством.

Розгляд у суді висунутих проти Юна звинувачень в організації заколоту розпочнеться 14 квітня, повідомляє Reuters.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ПРОСЯТЬ ПОЗБАВИТИ ІМУНІТЕТУ ПРОРОСІЙСЬКОГО ДЕПУТАТА

Юридичний комітет Європарламенту проголосував за позбавлення члена партії "Альтернатива для Німеччини" Петра Бистрона недоторканності. Тепер це питання винесуть на пленарне голосування.

Європейський парламент найближчими днями проведе голосування за запитом свого юридичного комітету про зняття недоторканності з депутата з ультраправої групи "Європа суверенних націй" Петра Бистрона (Petr Bystron) - члена правопопулістської партії "Альтернатива для Німеччини" (АдН). Євродепутат може позбутися імунітету через фотомонтаж із гітлерівським привітанням, який він розповсюдив після відсторонення від посади українського посла.

Раніше юридичний комітет Європарламенту провів серію слухань за участю Бистрона, в результаті яких проголосував за позбавлення його імунітету. Про це свідчить доповідь комітету від 20 березня. Тепер це питання винесуть на таємне голосування в Європарламенті на наступній пленарній сесії, яка відбудеться з 31 березня до 3 квітня.

Офіційний запит про зняття імунітету з Петра Бистрона від німецької сторони було отримано 27 серпня 2024 року. Його надіслало Федеральне міністерство юстиції Німеччини на прохання головного прокурора Мюнхена у зв'язку з кримінальним розглядом в окружному суді Мюнхена. Про це йде-

ться в доповіді польського євродепутата Домініка Тарчинського, складений від імені юридичного комітету.

Європарламент просить позбавити Бистрона недоторканності в контексті звинувачень, висунутих проти нього відповідно до статей Кримінального кодексу ФРН про використання символіки неконституційних і терористичних організацій.

У запиті зазначено, що після відсторонення від посади посла України в Німеччині Андрія Мельника 12 липня 2022 року Петр Бистрон опублікував у соцмережах фотомонтаж, на якому зображено високопоставлених німецьких держпосадовців, зокрема Ангелу Меркель (Angela Merkel) та Олафа Шольца (Olaf Scholz), які нібито піднімають руку в гітлерівському привітанні, з підписом "Бувай, Мельнику! Німецькі політики махають на прощання".

Оскільки тоді Бистрон був депутатом Бундестагу, запит про зняття імунітету було адресовано парламенту Німеччини та задоволено 7 вересня 2023 року. Однак розслідування призупинили, коли Бистрон був обраний до Європарламенту.

Юридичний комітет не знайшов доказів політичного переслідування і вирішив, що оскільки Петр Бистрон не був євродепутатом на момент скоєння ймовірного злочину, а ймовірний злочин і наступний запит про зняття імунітету не пов'язані ані з думкою, ані з голосуванням Бистрона під час виконання своїх обов'язків євродепутата, імунітет із нього слід зняти.

Раніше ЗМІ повідомляли, що Петр Бистрон був залучений до діяльності прокремлівської медіаплатформи Voice of Europe. За інформацією видання Die Zeit, яке спільно з німецьким телеканалом ARD, ЗМІ Чехії, Польщі, Бельгії та Фран-

ції провело журналістське розслідування, Бистрон, його однопартієць Максиміліан Кра (Maximilian Krah) і низка інших депутатів входили до кола ймовірних одержувачів матеріальної винагороди за підтримку роботи порталу Voice of Europe, що могла становити до двох мільйонів євро.

У G7 ВІТАЮТЬ УКРАЇНСЬКИЙ ЗАКОН ПРО СПЕЦІАЛЬНІ АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ

Підписання Зеленським закону про створення двох спеціалізованих адміністративних судів - ключовий етап судової реформи, наголосили в G7. На схваленні цього закону наполягав МВФ.

Посли країн-членів Великої сімки (G7) в Україні привітали підписання президентом України Володимиром Зеленським закону, що передбачає створення двох адміністративних судів - Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду. Це впливає з поширеного в понеділок, 24 березня, у соцмережі X відповідного повідомлення групи дипломатів країн G7.

"Ми вітаємо підписання президентом Зеленським закону про створення спеціалізованих адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій - ключового етапу судової реформи, відповідно до вимог МВФ та ЄС. G7 готові підтримувати імплементацію цього закону", - ідеться в повідомленні.

Раніше цього дня сайт Верховної Ради України повідомив про підписання президентом Зеленським закону No12368-1. Цим нормативним актом передбачено створення двох спеціалізованих адмінсудів.

Сам закон розглядався як один із проблемних питань у відносинах України й Міжнародного валютного фонду (МВФ), адже МВФ уже давно наполягав на його ухваленні.

Так само 24 березня народний депутат від фракції Голос Ярослав Железняк нагадав, що вже 28 березня заплановано засідання керівного органу МВФ, на якому саме розглядатиметься виділення наступного кредитного траншу України.

Сам цей закон українські законодавці остаточно схвалили на пленарному засіданні в лютому цього року.

ПРЕЗИДЕНТ НІМЕЧЧИНИ ВІДПРАВИВ У ВІДСТАВКУ ШОЛЬЦА ТА ЙОГО УРЯД

У день першого засідання нового Бундестагу Франк-Вальтер Штайнмаєр відправив у відставку канцлера ФРН й уряд. Вони отримали свідоцтва про відставку, але залишаться на посадах як тимчасові виконавчі обов'язків.

Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр (Frank-Walter Steinmeier) вручив свідоцтва про відставку федеральному канцлеру Олафу Шольцу (Olaf Scholz) і 14 міністрам його уряду. Урочиста церемонія відбулася в президентському палаці Бельвю в центрі Берліна у вівторок, 25 березня.

Згідно зі статтею 69 Основного закону ФРН, канцлер і міністри припиняють роботу в день скликання нового Бундестагу. 25 березня відбулося його перше засідання, під час якого головою парламенту було обрано Юлію Клекнер (Julia Klöckner) із Християнсько-демократичного союзу (ХДС).

Однак Штайнмаєр попросив Шольца і всіх 14 міністрів залишитися на посаді ще на кілька тижнів як тимчасових виконавців обов'язків. Така процедура також передбачена законом.

Канцлер і міністри продовжать роботу до формування нового уряду. Раніше Фрідріх Мерц (Friedrich Merz), найімовірніше майбутній канцлер ФРН, пообіцяв створити його до Великодня, 20 квітня.

У промові до міністрів Штайнмаєр висловив їм "подяку та вдячність", назвав Шольца "голосом розуму" і похвалив "величезні зусилля" канцлера й уряду, зокрема для уникнення війни РФ проти України. Раніше Шольц і Штайнмаєр були однопартійцями по Соціал-демократичній партії Німеччини (СДПН), але останній з 2017 року призупинив членство в ній, оскільки став президентом.

ПОЛЬЩА ПРИЗУПИНИЛА ПРАВО НА ПРИТУЛОК

Відтепер про притулок на польсько-білоруському кордоні можна буде просити лише у виняткових випадках. Відповідне рішення ухвалили на тлі виборчої кампанії в країні.

Постанова про "тимчасове обмеження права на подання заяви про надання притулку", що її ухвалив уряд Дональда Туска, набрала чинності 27 березня. Польща вперше запроваджує такі обмеження, це стало можливим завдяки відповідній поправці до закону, яку днем раніше підписав президент Анджей Дуда.

Нові правила спочатку діятимуть протягом 60 днів і стосуватимуться лише кордону з Білоруссю. Після схвалення парламентом

вони можуть бути продовжені ще на 60 днів. Водночас прикордонникам, як і раніше, буде дозволено приймати заяви про надання міжнародного захисту від неповнолітніх, які подорожують без супроводу дорослих, вагітних жінок та осіб, які можуть потребувати особливого ставлення, наприклад, через свій вік або стан здоров'я. Обмеження також не поширюється на осіб, які, на думку прикордонників, мають обставини, що "однозначно свідчать про те, що вони дійсно ризикують зазнати серйозної шкоди в країні, з якої вони прибули до Польщі".

Ліберально-консервативний уряд Туска дотримується більш жорсткого підходу до міграційного питання, ніж попередній націонал-консервативний уряд ПіС ("Право і справедливість"). Провідним проектом Туска є "Східний щит", який покликаний захистити Польщу не лише від військових нападів, але й від контрольованої Москвою та Мінськом міграції. Відповідну поправку до закону ухвалили в парламенті 21 лютого більшістю у 386 голосів. Лише 38 депутатів проголосували проти. Голосуванню передували місяці палких дебатов.

Для Уршули Вольфрам, голови волонтерської організації Podlaskie Ochotnicze Pogotowie Humanitarne (POPH), що займається гуманітарною допомогою, нова постанова є нічим іншим, як легалізацією польською владою дотеперішньої практики "пушбеку", тобто відправлення назад нелегальних мігрантів. "Як це має виглядати? - запитує вона під час інтерв'ю DW у Варшаві. - Чи повинні прикордонники просто дивитися людям в очі, а потім самі вирішувати, чи мають вони право на міжнародний захист?" Вирішувати, хто має право на міжнародний захист, зовсім не належить до компетенції прикордонників, адже у Польщі за це відповідає відомство з питань іноземців, пояснює Вольфрам.

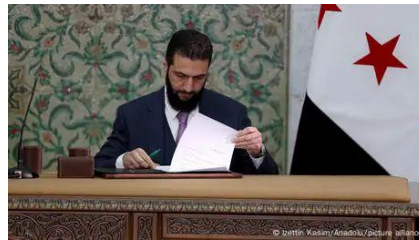
Юристка Ганна Мачинська з Гельсінської спілки говорить про "грубе порушення міжнародного права". "Закон порушує Європейську конвенцію з прав людини. Тому, якщо дійде до розгляду в Європейському суді з прав людини, Польща програє цей процес", - попереджає колишня заступниця уповноваженого з прав людини в Польщі. Закон також порушує польську конституцію, яка гарантує право на притулок, додає вона. На думку Мачинської, за новим законом стоїть суто політичний розрахунок з боку уряду. За її словами, антиміграційним законом Туск хоче апелювати до виборців з правого спектру. "Але не можна вживати заходів проти опозиції, порушуючи міжнародне право", - наголошує юристка.

У травні 2025 року в Польщі обиратимуть нового президента. Чи зможе новий антиміграційний закон принести додаткові голоси меру Варшави Рафалу Тшасковському, котрий є кандидатом від "Громадянської платформи" Дональда Туска, - питання відкрите. Однак чітко зрозуміло те, що переконаний європеєць вдався до нової риторики у передвиборній боротьбі. "Ніхто в Європі не повинен думати, що вони нас до чогось змусять", - сказав він в інтерв'ю порталу interia.pl, маючи на увазі Європейський міграційний пакт, який має набути чинності в 2026 році. Польща проголосувала проти пакту ЄС, обґрунтувавши це тим, що передбачений ним розподіл мігрантів всередині Євросоюзу, на думку Варшави, є неприйнятним. Правоконсервативний кандидат у президенти Кароль Навроцький, якого підтримує "Право і справедливість", також робить заяви в подібному дусі. Водночас при цьому він атакує Німеччину. "Я не згоден з тим, що відбувається в міграційній політиці Європейського Союзу. Як президент Польщі, я не

маю наміру терпіти наших західних сусідів, німців, розбиратися з їхніми проблемами, їхніми помилками в міграційній політиці і ставити при цьому під загрозу безпеку наших жінок і дітей", - заявив він під час одного з виступів у межах виборчої кампанії.

Такі заяви обох політики зачіпають польське суспільство за живе. Згідно з опитуванням радіостанції RMF24, 75 відсотків поляків відповіли "ні" на питання, чи повинна їхня країна приймати мігрантів, і лише 20 відсотків - "так". П'ять відсотків не визначилися.

У СИРІЇ СФОРМОВАНО ПЕРЕХІДНИЙ УРЯД

Тимчасовий президент Сирії Ахмад аш-Шараа представив новий уряд країни, до складу якого увійшли представники меншин та жінок.

Тимчасовий президент Сирії Ахмад аш-Шараа у суботу, 29 березня, оголосив про створення перехідного уряду, призначивши 23 міністрів у розширеному складі кабінету.

Як передає Reuters, нова влада Сирії, очолювана сунітськими ісламістами, перебуває під тиском Заходу і арабських країн, які вимагають від неї сформувати уряд, який був би більш інклюзивним і включав представників різноманітних етнічних і релігійних спільнот країни. Цей тиск посилюється після вбивств сотень цивільних алавітів - меншини, з якої походить повалений лідер Башар Асад - під час насильства на західному узбережжі Сирії цього місяця.

Зокрема, до складу кабінету увійшов Яруб Бадр, алавіт, який був

призначений міністром транспорту, в той час як Амгад Бадр, який належить до друзької громади, очолить міністерство сільського господарства.

Хінд Кабават, християнка і у минулому опозиціонерка до Асада, яка працювала над питаннями міжконфесійної толерантності та розширенням прав і можливостей жінок, була призначена міністеркою соціальних справ і праці.

Мохаммед Йоср Берні був призначений міністром фінансів.

Ахмад аш-Шараа зберіг на посадах Мархафа Абу Касру і Асаада Хасана аш-Шибані, які вже обіймали посади міністрів оборони і закордонних справ відповідно в попередньому тимчасовому кабінеті, який керував Сирією з моменту повалення Асада в грудні в результаті блискавичного наступу повстанців.

Аш-Шараа також заявив, що вперше створив міністерство спорту і міністерство з надзвичайних ситуацій, а міністром з надзвичайних ситуацій призначив керівника рятувальної групи, відомої як "Білі шоломи", Раеда ал-Салеха.

У січні аш-Шараа був призначений тимчасовим президентом і пообіцяв сформувати інклюзивний перехідний уряд, який розбудує зруйновані державні інститути Сирії і керуватиме країною до виборів - до моменту проведення яких, за його словами, може пройти до п'яти років.

Уряд не матиме прем'єр-міністра, а аш-Шараа, як очікується, очолить виконавчу владу. Тимчасовий сирійський лідер наголосив, що головними пріоритетами "уряду творення і змін" стане відбудова Сирії та створення "сильної і стабільної держави, яка гарантує інтереси нації і кожного громадянина", а також боротьба з корупцією, розвиток армії і зміцнення економіки, передає агенція AFP.

Раніше цього місяця Сирія оприлюднила конституційну декларацію, покликану слугувати основою для перехідного періоду на чолі з аш-Шараа. Декларація зберігає центральну роль ісламського права і гарантує права жінок і свободу вираження поглядів.

ЩО ОЗНАЧАЄ РІШЕННЯ СУДУ У СПРАВІ МАРІН ЛЕ ПЕН? ПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ

Ультраправа політикиня Марін Ле Пен користується неабиякою популярністю у Франції. Нині ж рішення суду зруйнувало її плани балотуватися на посаду президента у 2027 році. Якими будуть наслідки?

Суд визнав ультраправу французьку політикиню й неформальну лідерку ультраправої французької партії "Національне об'єднання" Марін Ле Пен разом зі ще вісьмома євродепутатами винними у справі про розкрадання коштів Європарламенту. Після рішення суду Ле Пен буде заборонено балотуватися на виборах упродовж п'яти років.

Це безпрецедентне судове рішення, ймовірно, матиме серйозні наслідки для французької політики, яка й без того перебуває у кризі, пише інформаційне агентство dra.

Рішення суду ще не є остаточним, тож Марін Ле Пен, напевно, подасть апеляцію. Це означає, що справа тягнана, ймовірно, затягнеться на роки. Однак Ле Пен уже заборонено обиратися до органів влади упродовж п'яти років. Ця санкція набуває чинності безпосередньо після оголошення рішення суду, навіть якщо Ле Пен подасть

апеляцію. Таке покарання не є чимось незвичайним для судових процесів у Франції у справах, пов'язаних з корупцією.

Тож політикиня швидше за все не зможе виставити свою кандидатуру на президентських виборах 2027 року. Адже до цього терміну рішення вищої судової інстанції, яка розглядатиме апеляцію, навряд чи вже буде ухвалено. До того ж передвиборча кампанія зазвичай займає тривалий час.

56-річна політикиня тричі балотувалася на виборах президента Франції, прагнучи потрапити до Єлисейського палацу, однак так і не здобула перемоги. Ле Пен є депутаткою французького парламенту. І попри рішення суду вона продовжить засідати в парламенті до кінця каденції. Однак її політичну кар'єру, схоже, поки що буде поставлено на паузу.

Незалежно від долі апеляційної скарги, рішення суду завдало репутації політикині серйозної шкоди, зазначає dra. Однак поки що не зрозуміло, якими будуть наслідки вироку суду для політичної кар'єри Ле Пен та як відреагують її потенційні виборці. Вирок може призвести до зменшення її популярності - особливо з огляду на те, що "Національне об'єднання" під час виборів намагається залучити голоси і представників поміркованого консервативного табору.

Однак може статися і протилежне, якщо прихильники Ле Пен почнуть підтримувати її ще більше як нібито жертву правосуддя, а її партія завдяки такому рішення суду отримає новий імпульс для розвитку та розширить коло прихильників.

Деякі політичні опоненти можуть радісно потирати руки з огляду на вирок. Однак не все так просто. Як зазначає dra, навіть помірковані політики у Франції застерігали від заборони для Ле Пен балотуватися на виборні посади. Жеральд Дарманін, який нині очолює мініс-

терство юстиції Франції, ще в листопаді 2024 року назвав можливу перспективу заборони Ле Пен обіймати виборчі посади "такою, що надзвичайно шокує". Боротьба з мадам Ле Пен має відбуватись за допомогою виборчих урн, а не деінде, зазначив тоді політик та додав: "Давайте не будемо боятися демократії і не допустимо подальшого збільшення прірви між "елітами" і переважною більшістю наших співгромадян".

Інші провідні французькі політики теж висловилися критично. "Це нездорова ситуація, коли у демократичній країні обраною представнику заборонено брати участь у виборах", - заявив лідер фракції республіканців у парламенті Лоран Вок'є. Очільник ліворадикального руху "Нескорена Франція" Жан-Люк Меланшон також розкритикував відсторонення Ле Пен від участі у виборах, заявивши, що подібні рішення "мають бути за народом", цитує його AFP.

Водночас генеральна прокуратура Франції наполягає на тому, що закон однаковий для всіх. Однак тепер дуже популярна політикиня, прихильники якої часто ставлять під сумнів правову державу і незалежність судової системи, опинилася поза грою. Голова "Національного об'єднання" Жордан Барделла назвав рішення суду "страстою французької демократії".

Ризик, на який звернув увагу Дарманін, стосується не лише Франції, але й усієї Європи, зазначає dra. Політичний табір ультраправих та правих популістів, ймовірно, скористається цим рішенням, намагаючись посилити сумніви щодо незалежності судової влади у демократичних державах, таких як Франція.

На це вказують і перші реакції на вирок, який засудили лідери ультраправих партій з різних країн Євросоюзу. Так, прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан написав на своїй сторінці в соцмережі X: "Je

suis Marine!" ("Я - Марін!" - Ред.) за аналогією до хештегу "Je suis Charlie", який поширювали у соцмережах на підтримку французького сатиричного журналу Charlie Hebdo після нападу на нього терористів.

Віцепрем'єр-міністр Італії Маттео Сальвіні назвав рішення суду у справі Ле Пен "потворним фільмом" та "оголошенням війни" з боку Брюсселя. Лідер нідерландських ультраправих Герт Вилдерс написав у соцмережі X: "Я вірю, що вона виграє апеляцію і стане президентом Франції".

Відреагували на вирок і в Москві. Речник президента РФ Дмитро Пєсков заявив, що в ЄС "абсолютно не гребують виходом за межі демократії під час політичного процесу".

Молодий політик Жордан Барделла очолює "Національне об'єднання" з листопада 2022 року. Його вступ на цю посаду ознаменував кінець цілої епохи. Батько Марін Ле Пен, Жан-Марі Ле Пен, який нещодавно помер, заснував ультраправу партію "Національний фронт" у 1972 році. Його донька, яка очолювала цю політичну силу в 2011-2021 роках, перейменувала партію на "Національне об'єднання" у 2018 році, намагаючись надати їй більш поміркованого вигляду. А зміну керівництва у 2022 році експерти також оцінювали як черговий крок у цьому напрямку.

Очікується, що Жордан Барделла висуне свою кандидатуру на виборах президента Франції 2027 року. На минулих вихідних Марін Ле Пен вперше заявила в інтерв'ю, що Барделла, на її думку, має все необхідне, аби стати президентом. Однак навіть у лавах "Національного об'єднання" є сумніви, що Барделлі буде легко замінити Ле Пен, зазначає агентство AFP. Адже у 29-річного політика, який вже у 23-річному віці став депутатом Європарламенту, значно менший досвід,

попри його повсюдну присутність у французьких ЗМІ.

Чинний президент Франції Еммануель Макрон не зможе балотуватися на виборах президента Франції 2027 року через конституційне обмеження на два президентські терміни.

ДЕМОКРАТІЯ НА КОНУ: ЯК УКРАЇНІ ОРГАНІЗУВАТИ ПОВОЄННІ ВИБОРИ

За даними The Economist, вибори в Україні можуть відбутися вже у липні цього року. Для збереження суверенітету і демократії готуватися до них потрібно вже зараз, кажуть опитані DW експерти.

Вибори в Україні можуть відбутися вже в липні, незабаром після скасування воєнного стану, якого у Вашингтоні сподіваються досягти до 20 квітня, пише у неділю, 30 березня, видання The Economist із посиланням на джерела. За даними журналістів, президент України Володимир Зеленський планує обиратися на свій другий термін, і "минулого тижня" скликав нараду, на якій доручив своїй команді організувати вибори після повного припинення вогню.

Вимоги провести вибори в Україні неодноразово звучали як від США, так і від РФ. 19 лютого президент США Дональд Трамп навіть назвав президента України "диктатором без виборів". Сам Зеленський неодноразово неодноразово підкреслював, що проведення виборів в Україні можливе лише після завершення активних бойових дій та скасування воєнного стану.

Наприкінці лютого Верховна Рада України навіть затвердила резолюцію "Про підтримку демократії

в умовах агресії РФ". Поруч із заявою про підтримку Володимира Зеленського та закидами щодо нелегітимності президента Росії Володимира Путіна документ містить сміливу обіцянку: провести вибори президента України "щойно на її території буде забезпечено всеохоплюючий, справедливий і сталий мир".

Водночас експерти профільних організацій сходяться на думці: на шляху першого повоєнного голосування чимало складних питань. Найочевиднішим викликом для майбутнього плебісциту є питання безпеки. Попри те, що щоденні обстріли стали для багатьох мешканців України вже звичною загрозою, навряд чи хтось у владі візьме на себе відповідальність за життя та здоров'я мільйонів громадян, що якоїсь неділі потягнуться на дільниці для голосування. Вкрай ризикованою в таких умовах буде і будь-яка масова агітація, дебати чи зустрічі кандидатів з виборцями.

Саме із цим фактором пов'язані вимоги гарантій безпеки, на яких наполягає Київ у переговорах - перемир'я має означати не лише тимчасове припинення вогню на фронті, а й максимальну впевненість у тому, що виборчі дільниці не стануть об'єктами повітряних чи терористичних атак. Однак навіть таку можливість не можна виключати повністю, вважає Ольга Айвазовська, голова громадської мережі "Опора", що спостерігає за виборами в Україні. Вона закликає шукати способи захисту результатів голосування.

"З огляду на нинішню ситуацію з нападами на ТЦК, з диверсіями на залізниці, можна бути впевненим, що Росія розігруватиме цей сценарій із виборчими дільницями. Тож повоєнне виборче законодавство має містити відповідь: а що ж робити з процесом голосування чи підрахунком голосів у такому випадку, як фіксувати втручання у

виборчий процес навіть у разі імітації теракту", - пояснює експертка.

Інша велика проблема пов'язана із особливостями устрою української виборчої системи: за нею повнолітні громадяни, що мають право на участь у загальнонаціональному чи місцевому голосуванні, обліковуються в окремому списку - Державному реєстрі виборців. Центральна виборча комісія, яка управляє цим переліком, вимкнула доступ до нього ще в перший день повномасштабного вторгнення - як заради збереження самого списку, так і задля безпеки даних громадян. Тоді в реєстр було вписано близько 34,7 мільйона виборців.

Лише в грудні 2023 року ЦВК частково відновила роботу з базою даних - однак її працівники поки що переважно актуалізують адреси виборчих дільниць через масштабні перейменування населених пунктів та вулиць. А ще підраховують втрати: станом на 2024 рік внаслідок бойових дій лише на підконтрольних Києву територіях було пошкоджено 7,5 тисячі приміщень для голосування.

Виборці в українському реєстрі прив'язані до своєї виборчої адреси, що зазвичай співпадає з адресою постійного місця проживання. Процедура зміни виборчої адреси роками лишалась доволі марудною - це був своєрідний запобіжник проти фальсифікації голосування. Лише в 2019 році її спростили з огляду в першу чергу на велику кількість вимушених переселенців з Криму та Донбасу. Після повномасштабного вторгнення кількість ВПО збільшилась у рази - за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на грудень 2024 року їх було понад 3,6 мільйона. Водночас чимало переселенців далеко не завжди реєструють своє нове місце проживання у нових територіальних громадах або роблять це не-

своєчасно, звертають увагу автори дослідження Центру Разумкова. "Як наслідок, виборча адреса таких виборців вважатиметься на окупованих територіях, тобто не буде актуальною та достовірною для цілей першого повоєнного виборчого процесу", - зазначають автори звіту.

Ще більше, ніж внутрішніх переселенців, біженців з України за кордоном - за даними МОМ, на кінець 2024 року таких було близько 6 мільйонів. Для участі у виборах їм слід було б у першу чергу стати на консульський облік, однак більшість громадян уникають цієї процедури, свідчать дані МЗС.

Та навіть для зареєстрованих біженців організувати голосування на закордонному виборчому окрузі буде вкрай непросто. Досі виборчі дільниці працювали переважно в консульських установах, вочевидь, ті не здатні будуть прийняти десятки тисяч громадян за один день. Для відкриття нових дільниць потрібно буде орендувати чималі приміщення принаймні в найбільших містах, де осіли українці - вочевидь, за фінансової та організаційної підтримки місцевих урядів. І якщо у випадку з країнами ЄС на таку допомогу можна сподіватись, то що робити з РФ та Білоруссю, де станом на кінець 2024 року, за даними ООН, осіли 1,3 мільйона українців?

Чи варто взагалі давати на перших повоєнних виборах голос тим, хто покинув країну під час війни і не повернувся після її закінчення? Згідно з дослідженням Центру Разумкова, думки широкого загалу щодо цього питання розділились: близько 47 відсотків респондентів підтримують право біженців обирати владу на батьківщині, тоді як близько 36 відсотків - проти.

Примітно, що й самі українці за кордоном втрачають інтерес до політичного життя батьківщини, переконує DW виконавчий директор Київського міжнародного інсти-

титу соціології (КМІС) Антон Грушецький. Так, лише третина з 801 біженця, опитаних КМІС у травні минулого року в Польщі, Німеччині та Чехії висловили бажання проголосувати на наступних виборах.

Ставлення мешканців України до активного виборчого права біженців більш категоричне - понад 80 відсотків опитаних Центром Разумкова минулого літа вважають: громадяни, які покинули країну, не повинні мати права балотуватись до органів влади. Ця думка збігається із зафіксованим у виборчому праві "цензом осілості" - безвиключний забороні балотуватись на виборах тим громадянам, хто покидав Україну на більш ніж 183 дні протягом хоча б одного року.

Попри це, експерти закликають надати активне виборче право біженцям, зокрема й через гендерний склад цієї групи. "Інакше мільйони українок, які вимушено перебувають за кордоном, у разі їх повернення до України будуть позбавлені можливості реалізувати своє конституційне право на участь у виборах в якості кандидатів", - застерігає депутатка Аліна Загоруйко ("Слуга народу"), голова підкомітету Верховної Ради з питань організації виборів та референдумів. Законопроект "Щодо протидії сексизму у виборчих процесах", який скасовує ценз осілості для біженців, вона разом із широкою групою народних обранців зареєструвала ще минулої весни, однак він і досі не внесений до порядку денного.

У дослідженні Центру Разумкова звертають увагу на ще одну, менш очевидну групу, яку дискримінуватиме нинішній ценз осілості - військовополонених. Втім, це лише одна з багатьох проблем які постануть перед організаторами голосування в українській армії, що сягає мільйона повнолітніх громадян, або близько 3 відсотків передвоєнної кількості виборців.

Ніколи раніше військовим частинам не доводилось організовувати виборчі дільниці у безпосередній близькості до лінії фронту та запрошувати на них десятки цивільних спостерігачів, як цього вочевидь вимагатиме наступний плейбісцит.

Важливим для ЗСУ - інституції, яка користується найбільшою довірою серед українців - буде й можливість балотуватися на президентських чи парламентських виборах, нагадує Олексій Кошель, очільник Комітету виборців України, ще однієї громадської організації, що стежить за виборчим процесом. Втім, чинне законодавство вкрай обмежує можливості військовослужбовців проводити агітацію, бути довіреними особами кандидатів чи офіційними спостерігачами за виборами.

Здавалося б чимало логістичних проблем наступних повоєнних виборів легко вирішити за допомогою дистанційного голосування - поштою, як це роблять, наприклад, у Німеччині, чи за допомогою електронних систем. Тим більше, що про "демократію в смартфоні" Володимир Зеленський говорить із свого першого виступу на посаді президента.

Найочевиднішим інструментом є державний застосунок "Дія" - нині ним користується понад 21 мільйон громадян як всередині України, так і за кордоном. В "Дії" вже зараз проходять загальнонаціональні голосування, щоправда, з не надто важливих питань - наприклад у лютому користувачі обирали делегата на пісенний конкурс "Євробачення". "Тоді електронна система впала, - нагадує депутатка Аліна Загоруйко, - Тож, очевидно, що зараз цей інструмент не можна вважати надійним".

У вкрай складних умовах повоєнної України для електронного голосування потрібні будуть екстра-

надійні механізми захисту серверів та верифікації користувачів, а також вбудовані запобіжники від підкупу чи примусу до голосування. Жодна відома платформа інтернет-виборів не задовольняє повністю всі ці критерії, доходять висновку автори профільного дослідження, підготовленого Радою Європи наприкінці 2024 року на запит підкомітету ВР з питань організації виборів та референдумів. "Таке голосування можливо хіба що на наступних виборах, після підготовки законодавчої бази та кількох пілотних проєктів - щоб зробити це грамотно, потрібні роки", - прогнозує Загоруйко. Недостатньою є й довіра українців до електронного голосування: згідно з червневим опитуванням Центру Разумкова таку ідею підтримує лише третина респондентів, тоді як 42 відсотки висловились категорично проти. Інше опитування, проведене в грудні центром СОЦИС свідчить, що частка противників "виборів у Дії" зросла до 49 відсотків.

У поточних умовах українські експерти розглядають електронні комунікації радше як безмежний простір ризиків для демократії. "РФ може втручатись у вибори не лише фізично чи хакерськими методами, але й інформаційно: через медіа, соцмережі, Telegram-канали", - говорить Ольга Айвазовська з "Опори".

З нею погоджується і голова комітету Верховної Ради із захисту свободи слова Ярослав Юрчишин (фракція "Голос"), але нагадує: за три роки повномасштабного вторгнення українські медіа та держава виробили чимало механізмів протидії російській дезінформації. Щоправда, частину з них доведеться скасувати разом із режимом воєнного стану - наприклад, телемарафон "Єдині новини".

"Це стане викликом для телеканалів марафону - позбутись водночас і державного фінансування, і

погодження інформаційної політики з Офісом президента. Загалом повернення плюралізму в українські медіа - це перевірка на стійкість", - прогнозує голова профільного комітету парламенту. Політична реклама мала б поживити медіаринок, що досі не відновився до обсягів 2021 року - раніше передвиборча агітація приносила до чверті річного рекламного ринку. Втім, у повоєнних умовах витрати кандидатів на агітацію будуть вкрай обмеженими, визнають у розмові з DW представники різних політичних таборів. Юрчишин окремо попереджає: на вимогу ЄС Верховна Рада має зробити принципи розміщення політичної реклами більш прозорими. Відповідний законопроект мали б розглянути ще позаминулого року, після масштабного закону "Про медіа", однак він застряг на розгляді профільного комітету інформполітики, нагадує депутат. Те саме відбувається із іншими ініціативами, присвяченими повоєнному голосуванню, скаржаться DW автори ініціатив і профільні експерти.

"Як тільки ми беремось фахово обговорювати виклики, пов'язані з організацією виборів, шляхи їх подолання, одразу ж несеться тотальна зрада: влада готується до виборів попри війну! І тому, дійсно, зараз парламент ухиляється від цієї теми", - визнає Аліна Загоруйко.

Щоправда, дискусії у Верховній Раді можуть розтягнутися і надовше: від формату майбутнього голосування залежатиме політична кар'єра й самих депутатів, адже парламентських виборів після війни українське суспільство чекає навіть більше президентських. "Рівень довіри до парламенту вкрай низький, - нагадує Олексій Кошель з Комітету виборців України.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену,
Центр порівняльних і Європейських
досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юриди-
чних наук, суддя Конституційного
Суду Бельгії, почесний Президент
Конституційного Суду Бельгії, поче-
сний професор конституційного
права університеті KU Leuven, по-
чесний секретар Ради Міністрів
Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
член-кореспондент Національної
Академії правових наук України, НУ
“Харківська юридична академія”

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
Львівський національний універси-
тет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук,
Львівський національний універси-
тет імені Івана Франка, член Кон-
ституційної Комісії

Мілош ВЕК, Австрія

Професор історії європейського та кон-
ституційного права у Віденському уні-
верситеті. Постійний науковий співробі-
тник IWM

Оксана ГРИЩУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, суддя Конституцій-
ного Суду України

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук,
суддя Федерального Конституцій-
ного Суду

Мирослав ҐРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала
Штефана Вишинського, Варшава,
суддя Конституційного трибуналу
Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного
та європейського права, Вільнюсь-
кий університет, суддя Конституцій-
ного Суду Литви, голова Конститу-
ційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Вілламет
(Willamette University, Сейлем,
штат Орегон)

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
член-кореспондент Національної Ака-
демії правових наук України, НУ
“Харківська юридична академія”, суддя
Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
Національний Університет
“Одеська юридична академія”

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан
Іногороднього юридичного Факу-
льтету і Адміністрації у Жешуві,
Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
Національний Університет “Одеська
юридична академія”

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет
Юліуса Максиміліана

Сергій РІЗНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, суддя
Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
Київський національний універси-
тет імені Тараса Шевченка, суддя
Конституційного Суду України

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, док-
тор права, Київський національний уні-
верситет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

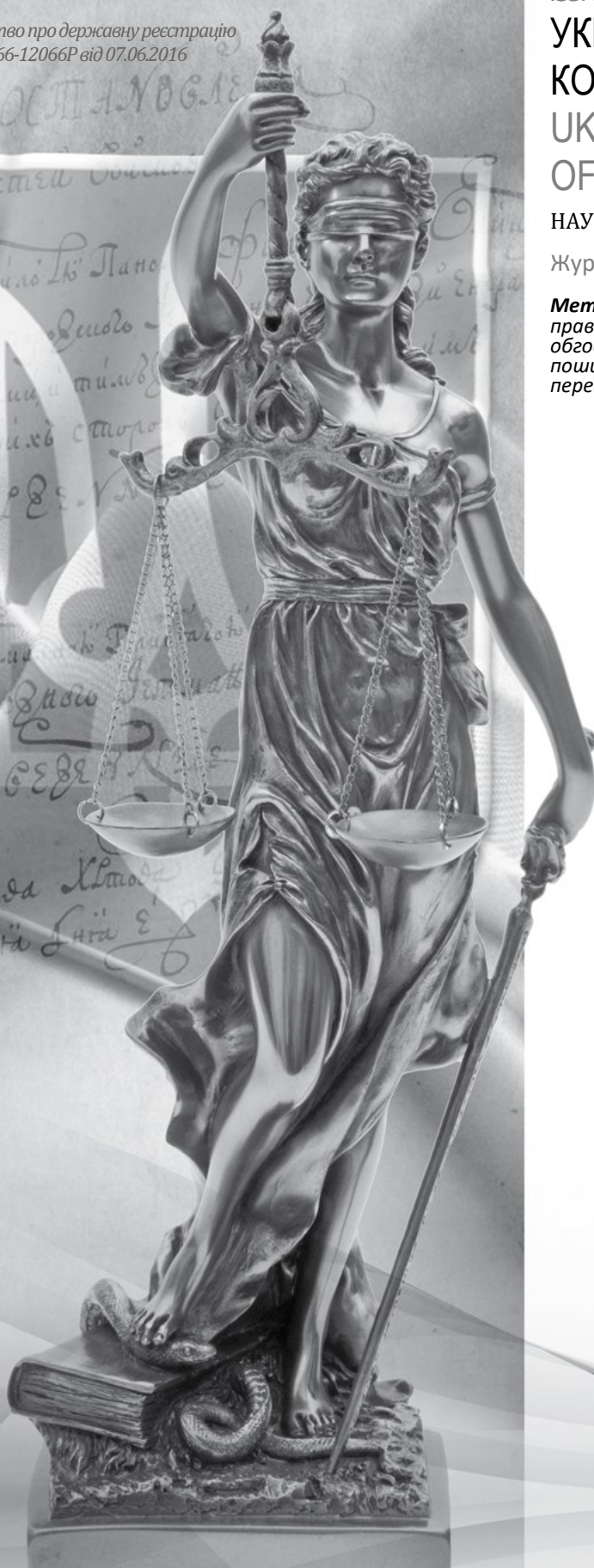
Професор, доктор юридичних наук,
голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук,
член-кореспондент Національної
Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016

Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета і тематика. Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Код ЄДРПОУ 02070987)
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація

«Центр конституційних ініціатив» (Код ЄДРПОУ 38763646)

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права» (Код ЄДРПОУ 40252310)

Журнали українською та англійською мовами
доступні на сайті www.constjournal.com
або за зверненням на адресу:
editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головні редактори: Олена Бориславська, Сергій Різник
Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат
Випусковий редактор: Вікторія Дубас
Відповідальний секретар: Христина Слюсарчук
Асистент редактора: Ярина Нечипорук
Літературний редактор: Оксана Карнієнко
Перекладач: Христина Стягар

Місцезнаходження редакції:

79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com www.constjournal.com

Підписано до друку 30.03.2025 р. Тираж 100 прим.

Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»

Формат видання: 84×108/16